

**URED VISOKOG KOMESARA ZA LJUDSKA PRAVA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

**PRIRUČNIK O ZAŠTITI ŽRTAVA
TRGOVINE LJUDIMA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

UJEDINJENI NARODI

Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Priručnik pripremili: Sevima Sali Terzić
 Nura Lukić
 Snježana Ausić
 Jasminka Džumhur

Recenzija: Madeleine Rees, Šefica Ureda Visokog komesara za
 ljudska prava u BiH

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove publikacije ne može se reproducirati, pohranjivati u memorijske sisteme ili prenositi bilo kojim sredstvima, bez predhodne pismene dozvole Ureda Visokog komesara za ljudska prava. Ova knjiga je dostupna pod uvjetom da se ne smije prodavati, iznajmljivati, preprodavati ili distribuirati na neki drugi način, bez predhodnog odobrenja izdavača.

Z a h v a l n i c a

Ured Visokog komesara za ljudska prava se zahvaljuje svima koji su učestvovali u izradi ovog Priručnika, a posebno Ambasadi Sjedinjenih Američkih Država u Sarajevu, UNHCR-u i organizaciji Vaša Prava.

Ured Visokog komesara za ljudska prava u Bosni i Hercegovini (OHCHR BiH)

Kolodvorska 6, 7100 Sarajevo

Tel. (387 33) 660 107

Fax. (387 33) 660 109

Email: adedic@ohchr.org

SADRŽAJ

PRIRUČNIK O ZAŠTITI ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U BIH.....	6
UVODNE NAPOMENE.....	6
ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA PO MEĐUNARODNIM STANDARDIMA LJUDSKIH PRAVA I ZAKONODAVSTVU BIH.....	7
ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U BIH I MEĐUNARODNI STANDARDI....	8
1. ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE U BIH PO UN STANDARDIMA.....	8
<i>Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom uz Konvenciju o transnacionalnom organiziranom kriminalu (“Palermo Protokol”)</i>	8
<i>Ostali dokumenti Ujedinjenih naroda u vezi sa trgovinom koje je BiH ratificirala</i>	8
<i>Konvencije Međunarodne organizacije rada</i>	9
<i>Dokumenti Ujedinjenih naroda u vezi sa posebnom zaštitom djece</i>	9
2. OSTALI RELEVANTNI MEĐUNARODNI DOKUMENTI	12
3. REGIONALNI IZVORI I STANDARDI U VEZI SA TRGOVINOM LJUDIMA.....	12
4. DRUGI MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA RELEVANTNI ZA KRIVIČNO – PRAVNU OBLAST .	13
ZAŠTITA PRAVA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVJETLU EVROPSKE KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA.....	14
1. <i>Nadležnost</i>	14
2. <i>Zaštićena prava</i>	14
ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U ZAKONODAVSTVU BIH.....	23
I. USTAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI ZA ZAŠTITU ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA.....	23
1. <i>Nivo Federacije BiH</i>	23
2. <i>Nivo Republike Srpske</i>	23
II. KRIVIČNO-PRAVNA OBLAST I OBAVEZE DRŽAVE U VEZI SA TRGOVINOM LJUDIMA – PRISTUP ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA.....	25
1. <i>Zabrana trgovine ljudima u domaćem krivično-pravnom zakonodavstvu u odnosu na međunarodne standarde</i>	25
2. <i>Druga djela koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudima</i>	26
3. <i>Entitetsko krivično-pravno zakonodavstvo</i>	27
4. <i>Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku – pristup zasnovan na ljudskim pravima i problemi</i>	27
PREGLED POGLAVLJA.....	34
<i>Zaštita žrtava trgovine ljudima u vezi sa istragom i krivičnim postupkom protiv trgovaca ljudima:</i> .	34
<i>Zaštita žrtava trgovine ljudima kao svjedoka</i>	34
<i>Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom ili prekršajnom postupku protiv njih</i>	35
<i>Zaštita žrtava trgovine ljudima kao oštećenih</i>	36
III. STATUS ŽRTVE U GRAĐANSKO – PRAVNIM STVARIMA U BIH.....	37
1. <i>CILJEVI POGLAVLJA</i>	37
2. <i>TEMELJNA NAČELA</i>	37
3. <i>RELEVANTNO DOMAĆE ZAKONODAVSTVO</i>	37
3.1. <i>Status žrtve trgovine u porodičnim odnosima</i>	38
3.2. <i>Naknada štete žrtvama trgovine ljudima</i>	44
3.3. <i>Zapošljavanje stranih državljana</i>	48
3.4. <i>Ostvarivanje prava na državljanstvo</i>	50
3.5. <i>Upis u matičnu knjigu rođenih</i>	53
POGLAVLJE KROZ PRIMJERE IZ PRAKSE.....	54
TEME ZA RASPRAVU.....	55
PREGLED POGLAVLJA “STATUS ŽRTVE U GRAĐANSKO – PRAVNIM STVARIMA U BIH”	56
STATUS STRANIH DRŽAVLJANA – ŽRTAVA TRGOVINE.....	60

1. IDENTIFIKACIJA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA.....	60
2. BORAVAK ZA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA.....	61
3. ZAKONSKA REGULATIVA U BiH.....	61
3.1. <i>Boravak žrtava trgovine u BiH</i>	62
3.2. <i>Pravo na azil</i>	66
3.3. <i>Putni list</i>	69
PREGLED POGLAVLJA O BORAVIŠNOM STATUSU STRANCA – ŽRTVE TRGOVINE.....	70
PREKRŠAJNA ODGOVORNOST ŽRTAVA TRGOVINE.....	72

Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u BiH

Uvodne napomene

Ovaj Priručnik koncipiran je na način da olakša i učini efikasnijim pružanje pomoći i zaštite žrtava trgovine ljudima. Kako prvi pristup žrtvi trgovine imaju policijski i imigracijski službenici, predstavnici NGO, te pravnici koji su dužni pružiti pravnu pomoć žrtvama, to se i obradi oblika i metoda zaštite pristupilo iz ugla ovih osoba sa akcentom na pitanja koja su se kao dileme pojavile u toku dosadašnjeg rada sa žrtvama trgovine u BiH. Prava koja uživaju stranci u BiH su uzeta kao polazna osnova razmatranja u ovom Priručniku sa posebnim osvrtom na specifičnosti uživanja tih prava u odnosu na žrtve trgovine. Kako se može primjetiti, u praksi se često dešava da su neka prava koja su garantirana strancima predmet zloupotreba od strane kriminalaca i koriste se kao jedan od metoda vrbovanja stranaca za neki od oblika eksploatacije. Kao primjer navodimo pravo na zaključenje braka sa državljaninom BiH koji su kriminalci u nekoliko slučajeva zloupotrijebili kako bi stranu državljaniku vrbovali za seksualnu eksploataciju. Nesumnjivo da činjenica postojanja žrtve kao posljedice određenih kriminalnih radnji zahtjeva od države uspostavu šireg sistema prava za strance kada se radi o žrtvi. Nadležni organi BiH poduzeli su dodatne napore u cilju uspostavljanja zakonodavnog okvira za zaštitu žrtava trgovine-stranaca.

Zato, namjera je da ovaj Priručnik olakša pravno savjetovanje žrtava trgovine, posebno u zastupanju njihovih prava i interesa u sudskim i drugim postupcima, te na taj način učini efikasnijom zaštitu žrtava trgovine.

Dosadašnja praksa pokazuje da su žrtve trgovine često sudski gonjene, kažnjavane i deportirane. Osiguranje pravnog savjetovanja od početka demistificirat će proces i dati žrtvi povjerenje o njenoj sigurnosti i njenim pravima.

Iskustva, također, pokazuju da kada je žrtvi osiguran smještaj u sigurnoj kući, pravno savjetovanje i zdravstvena zaštita, žrtva je spremnija da saraduje u svjedočenju protiv trgovaca.

Pri tome je važno poštovati načelo poštivanja dostojanstva, časti i privatnosti žrtve trgovine ljudima, a što je i u skladu sa članom 4. Deklaracije o temeljnim načelima pravosuđa u svezi sa žrtvama kriminaliteta i zloupotrebom državnih ovlasti¹.

Žrtve kriminaliteta u koji spada i trgovina ljudima često su i važni svjedoci. Stoga je potrebno da se svi, a posebno istražitelji brinu za doborobit žrtve iz humanih razloga i da iskažu spremnost za pokretanje istraga protiv počinioca krivičnih djela. Ovakav pristup zahtjeva uključivanje odgovarajućih servisnih službi i udruženja koja se brinu o potrebama žrtava trgovine ili pružanju informacija žrtvama o postojanju takvih službi i udruženja.

Naravno da status žrtve inicira određene sudske i upravne postupke u kojima se moraju osigurati određena prava žrtve trgovine koja su definisana Deklaracijom o temeljnim načelima pravosuđa u svezi sa žrtvama kriminaliteta i zloupotrebom državnih ovlasti².

¹ Prema žrtvama se treba postupati s razumjevanjem i treba poštovati njihovo dostojanstvo. Imaju pravo na pristup mehanizmima pravosuđa na brzi pravni lijek za nanijetu štetu, što im jamči državno zakonodavstvo.

² Uz potrebe koje proizilaze kad osoba postane žrtva, žrtve imaju potrebu da učestvuju u sudskom i upravnom postupku. Stoga, Deklaracija u članu 6. definiše:

- izvještavati žrtve o njihovoj ulozi i obimu, vremenskom razdoblju i napredovanju sudskog postupka te o razmatranju njihovog predmeta, a posebno ako je riječ o teškom krivičnom djelu i ako su zatražili takve podatke;
- omogućiti da se stavovi i problemi žrtava prikažu i razmotre u odgovarajućim fazama sudskog postupka ako su oštećeni lični interesi žrtve, bez povređivanja interesa osumnjičenog i sukladno odgovarajućem državnom kaznenopravnom sistemu;
- pomagati žrtvama tokom cijelog pravnog postupka;
- poduzimati mjere kojima se žrtvama ublažava neugodnost i prema potrebi štiti njihova privatnost, a njima, njihovim obiteljima i svjedocima garantira zaštita od zastrašivanja i odmazde;
- izbjegavati nepotrebne odgode razmatranja njihovih predmeta i provedbe naloga ili rješenja kojima se žrtvama dodjeljuje naknada.

Zaštita žrtava trgovine ljudima po međunarodnim standardima ljudskih prava i zakonodavstvu BiH

U ovom poglavlju Priručnika namjera je da se na efikasan način, a sa posebnim akcentom na polazaj žrtve trgovine:

- predstavi međunarodno-pravni okvir za zaštitu ljudskih prava u vezi sa trgovinom ljudima;
- podsjeti na obaveze države u vezi sa gonjenjem počilaca krivičnog djela trgovine ljudima, zaštitom žrtava trgovine ljudima i prevencijom, te predstave rješenja u domaćem krivično-pravnom zakonodavstvu;
- podsjeti na standarde ljudskih prava u vezi sa zaštitom žrtava trgovine ljudima;
- prezentiraju neke ideje u vezi sa praktičnom primjenom međunarodnih standarda radi efikasnije zaštite žrtava trgovine ljudima.

Zaštita žrtava trgovine ljudima u BiH i međunarodni standardi

Bosna i Hercegovina je, kao članica Ujedinjenih naroda, a od 2003. godine i kao članica Vijeća Evrope, pristupila i/ili ratificirala brojne međunarodne dokumente koji su od važnosti za zakonodavno uređenje problema trgovine ljudima.³ To je na međunarodnom planu stvorilo obavezu države Bosne i Hercegovine da svoje zakonodavstvo uskladi sa svim prihvaćenim međunarodnim standardima u svim oblastima, te tako i u oblasti trgovine ljudima.

1. Zaštita žrtava trgovine u BiH po UN standardima

Bosna i Hercegovina je ratificirala većinu UN dokumenata o zaštiti ljudskih prava. U ovom poglavlju je dat prikaz najznačajnijih dokumenata koji direktno uređuju pitanja zaštite žrtava trgovine ljudima.

Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom uz Konvenciju o transnacionalnom organiziranom kriminalu ("Palermo Protokol")

Posljednji u nizu međunarodnih dokumenata koje je Bosna i Hercegovina potpisala i ratificirala u vezi trgovine ljudima je UN Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala sa dva dodatna Protokola⁴, i to:

- Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom uz ovu Konvenciju ("Palermo Protokol");
- Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem.

Ostali dokumenti Ujedinjenih naroda u vezi sa trgovinom koje je BiH ratificirala

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDIHR);
2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) i
3. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) (BiH pristupila sukcesijom 1992. godine)

Ova tri dokumenta Ujedinjenih naroda sadrže najobimnije obaveze za vlasti u BiH kao i za najveći broj drugih zemalja.

4. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (BiH pristupila sukcesijom 1992. godine)

Tako član 6 CEDAW Konvencije propisuje:

"Države potpisnice se obavezuju da poduzmu sve odgovarajuće mjere, uključujući i donošenje zakona, da bi spriječile sve vrste trgovine ženama i iskorištavanja ženske prostitucije."

Konvencija ne daje posebne definicije ili objašnjenje uz ovaj član, ali kao linija vodilja mogu poslužiti Preporuke broj 15. i broj 19. o nasilju prema ženama.

5. Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT) (BiH pristupila sukcesijom 1992. godine)

Izuzetno važna Konvencija u vezi sa trgovinom ljudima, naročito u vezi sa pravom na život i pravom osobe da ne bude izložena mučenju, okrutnom ili ponižavajućem postupku.

³ Nekim međunarodnim dokumentima BiH je pristupila odmah nakon priznanja samostalnosti, a neke je potpisala i ratificirala naknadno.

⁴ Ovi dokumenti su potpisani 13. decembra 2000. godine u Palermu, a ratificiralo ih je Predsjedništvo BiH odlukom koja je na snagu stupila 27. marta 2002. godine. Sl.glasnik BiH br. 3/02, 27.mart 2002. godine, str. 67.

6. Međunarodna konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata kao i članova njihovih porodica (ICPRMW) (BiH ratificirala 1996. godine)

Države su prema ovoj Konvenciji obavezne priznati sve radnike-migrante kao “lica jednaka pred zakonom” i, na primjer, osigurati im pristup pravnoj zaštiti i pravičan sudski postupak.

7. Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva (28.09.1954. godina)
8. Konvencija iz 1951. i Protokol iz 1967. koji se odnose na status izbjeglica

“Palermo Protokol” izričito propisuje u svojoj “klauzuli o pridržanom pravu” (član 14) obavezu država i pojedinaca da ispoštuju **Konvenciju iz 1951. i Protokol iz 1967. koji se odnose na status izbjeglica**. U suštini, prema Konvenciji, trgovane osobe mogu imati osnovan strah od sudskog gonjenja zbog čega mora imati pristup proceduri za traženje azila. Ove osobe također treba zaštititi od prisilnog vraćanja ili protjerivanja na granice teritorije gdje bi njihov život ili sloboda bili po tom osnovu ugroženi.

Konvencije Međunarodne organizacije rada

BiH je također ratificirala Konvencije Međunarodne organizacije rada (ILO) o zabrani prisilnog rada br. 29; br. 97 o migraciji u svrhu zaposlenja (revidirana); br. 105 o ukidanju prisilnog rada i br. 143 o radnicima migrantima (dodatne odredbe).

Ono što je ovdje najvažnije naglasiti je da se ovim Konvencijama države ugovornice obavezuju spriječiti pojavu prisilnog rada ili obaveznog rada u svim oblicima. Zatim, države se slažu da ne mogu “nametnuti ili dozvoliti nametanje prisilnog ili obaveznog rada u korist fizičkih lica, preduzeća ili udruženja”. Ovo u praksi znači da države moraju donijeti zakone koji će osigurati kažnjavanje fizičkih lica koja prisiljavaju druge da rade mimo vlastite volje.

Također, ovim Konvencijama se daje zaštita prava dokumentiranih radnika-migranata, a države se obavezuju osigurati svim migrantima “tretman koji nije ništa manje povoljan od onog koji uživaju državljani te države”. Ovo je veoma značajno za zaštitu žrtava trgovine ljudima, jer mnoge žrtve trgovine ljudima uđu u zemlju na zakonit način, pa tek nakon dolaska saznaju da su prisiljeni/e raditi drugi posao od onog ugovorenog i tek se tada nađu u uslovima eksploatacije. Prema tome, zakonske odredbe kojima bi se štitila ova kategorija migranata mogle bi se efikasno primjenjivati na navedenu kategoriju žrtava trgovine ljudima.

Dokumenti Ujedinjenih naroda u vezi sa posebnom zaštitom djece

Kako su veliki broj žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini bile maloljetnice, važno je pomenuti i posebne međunarodne dokumente koji se tiču naročite zaštite djece u vezi sa trgovinom ljudima.

U tom smislu važno je reći da je BiH ratificirala i sljedeće dokumente koji su od izuzetne važnosti kada se o trgovini djecom radi:

- A) UN Konvenciju o pravima djeteta (1989);
- B) Opcionalni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (2000.);
- C) Konvenciju br. 182 (1999.) Međunarodne organizacije rada o zabrani i hitnoj akciji za eliminaciju najgorih oblika dječjeg rada;

Svi ovi dokumenti su veoma značajni jer u odnosu na trgovinu djecom pružaju mnogo veću zaštitu nego što to čini Protokol. Ratifikacijom ovih dokumenata država se, između ostalog, obavezala na pristup

zasnovan na ljudskim pravima u vezi sa trgovinom djecom, a naročito na djelovanje u skladu sa najboljim interesima djeteta.

A) Konvencija o pravima djeteta

Konvencija je, kada se govori o zaštiti djece, sveobuhvatan dokument. Ona obavezuje države članice da svakom djetetu unutar svoje jurisdikcije obezbijedi poštivanje i uživanje garantovanih prava bez ikakve diskriminacije po bilo kom zabranjenom osnovu (član 2). Da bi izvršila obaveze iz Konvencije, države su dužne voditi se najboljim interesom djeteta kod preduzimanja bilo kakvih aktivnosti uključujući zakonodavne, administrativne i sl. (član 3). Također, država ima obavezu osigurati zakonske, administrativne i druge mjere na domaćem nivou kako bi izvršila svoje obaveze po Konvenciji, te preduzimati progresivne mjere radi ostvarivanja prava, a tamo gdje je to potrebno i putem međunarodne saradnje (član 4). Ovo je veoma važno kada je u pitanju međunarodna trgovina djecom.

Članom 34. Konvencija obavezuje države da zaštite djecu od svih oblika seksualne eksploatacije i seksualne zloupotrebe, a naročito da preduzmu sve neophodne domaće, bilateralne i multilateralne mjere da bi spriječili:

- i. navođenje ili prisiljavanje djeteta da sudjeluje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;
- ii. eksploatatorsko korištenje djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim aktivnostima; i
- iii. eksploatatorsko korištenje djece u pornografskim predstavama i časopisima.

Nadalje, članom 35. Konvencije nalaže se državama da preduzmu domaće, bilateralne i multilateralne mjere da bi spriječile otmicu, prodaju ili trgovinu djecom u bilo koju svrhu. Oba ova člana predviđaju preduzimanje mjera, te tako stvaraju pozitivnu obavezu za državu da djecu štiti i da djeluje preventivno kako bi se eliminirale mogućnosti dešavanja zabranjenih situacija. Država također mora preduzeti sve odgovarajuće mjere za bolji fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju djeteta koje je žrtva nekog od oblika zanemarivanja, eksploatacije, zloupotrebe i sl., što znači da ovo također stvara obavezu za državu da preduzme i mjere pomoći djeci žrtvama trgovine.

B) Opcionalni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji⁵

Opcionalni protokol u članu 2. daje sljedeće definicije:

- i. prodaja djece znači svako djelo ili transakciju kojom se dijete prebacuje od jedne osobe ili grupe osoba do druge za zaradu ili bilo koju drugu dobit;
- ii. dječja prostitucija znači korištenje djece u seksualnim aktivnostima za zaradu ili neki drugi oblik dobiti;
- iii. dječja pornografija znači svako predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djece uključene u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili svako predstavljanje seksualnih dijelova djeteta u seksualne svrhe prvenstveno.

Član 3. Konvencije reguliše da su države dužne kriminalizirati minimalno sljedeće aktivnosti:

- a) u kontekstu prodaje djece definisane članom 2. stav 1. tačka (i.) nuđenje, predaju ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, djeteta u svrhu:
 - seksualne eksploatacije djeteta;
 - transfera dječjih organa radi profita;
 - angažovanja djece na prisilnom radu;

te člana 2. stav 1. tačka (ii) koji se odnosi na:

⁵ BiH je Protokol ratificirala 4. septembra 2002. godine

- nevaljano pribavljanje saglasnosti, u svojstvu posrednika, za usvojenje djeteta u suprotnosti sa važećim međunarodnim pravnim instrumentima o usvojenju;
- b) Nuđenje, pribavljanje, podvođenje ili davanje djeteta radi dječje prostitucije, kako je definisano članom 2;
- c) Proizvodnja, distribucija, rasparčavanje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posjedovanje dječje pornografije u navedene svrhe kako je definisano članom 2.

Opcionalni protokol, dakle, stavlja akcenat na **individualnu odgovornost** i ne zahtijeva dokazivanje postojanja organizovanih grupa koje se bave eksploatacijom djece. U tom smislu, Opcionalni protokol predstavlja dokument kojim se pojačavaju odredbe UN Protokola protiv trgovine ljudima.

Opcionalni protokol također predviđa međunarodnu saradnju u vezi sa istražnim, krivičnim ili postupcima ekstradicije u vezi sa djelima navedenim u članu 3., kao i pomoć u prikupljanju dokaza neophodnih za postupke gonjenja (član 6).

Opcionalni protokol u članu 8. reguliše obavezu država da preduzmu odgovarajuće mjere radi zaštite prava i interesa djece žrtava prakse zabranjene ovim Protokolom i to u svim fazama krivičnog postupka, a naročito tako što će:

- a) priznati ranjivost djece žrtava i usvojiti postupke radi priznavanja njihovih specijalnih potreba kao svjedoka;
- b) informisati djecu žrtve o njihovim pravima, njihovim ulogama i obimu, trajanju i napredovanju postupaka kao i o dispoziciji sa njihovim predmetima;
- c) omogućiti da mišljenje, potrebe i brige djece žrtava budu prezentovani i uzeti u obzir u postupku kada su njihovi lični interesi oštećeni, na način koji je u skladu sa proceduralnim pravilima domaćeg prava;
- d) pružiti odgovarajuću podršku i pomoć djeci žrtvama kroz cijeli pravni postupak;
- e) zaštititi, kako je odgovarajuće, privatnost i identitet djece žrtava i preduzeti mjere u skladu sa domaćim zakonom kako bi se ograničila dostupnost informacija koje mogu voditi identifikaciji djeteta žrtve;
- f) obezbijediti, u odgovarajućim slučajevima, sigurnost djeteta žrtve, kao i njegove porodice i svjedoka u njegovu korist od zastrašivanja i osvete;
- g) izbjegavati nepotrebna odgađanja u vođenju predmeta i izvršenju naredbi ili odluka kojima se djetetu žrtvi dodjeljuje kompenzacija.

Opcionalni protokol u stavu 3. ovog člana ponovo naglašava **najbolji interes djeteta kao primarni cilj** koji se mora osigurati tokom vođenja krivičnog postupka. Dalje, Opcionalni protokol predviđa i set mjera, zakonodavnih, administrativnih, mjera socijalne politike i programa itd., a sve u cilju prevencije krivičnih djela koja se u Opcionalnom protokolu definišu kao takva (član 9). Država također mora preduzeti sve izvodive mjere sa ciljem da osigura svu neophodnu pomoć žrtvama tih krivičnih djela, uključujući i punu socijalnu reintegraciju i potpun fizički i psihološki oporavak.

C) Konvencija MOR-a br. 182 (1999) o najgorim oblicima dječjeg rada

Član 3. Konvencije br. 182 reguliše da se pod “najgorim oblicima dječjeg rada” podrazumijeva, između ostalog:

- (a) svi oblici ropstva ili praksa sličnih ropstvu, kao što je prodaja i trgovina djecom, dužničko ropstvo, kmetstvo i prisilni ili obavezni rad, uključujući prisilno ili obavezno regrutovanje djece radi učešća u oružanim sukobima; i
- (b) korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, za proizvodnju pornografije ili za pornografske predstave.

Svaka država članica je u skladu sa članom 1. Konvencije br. 182 obavezna preduzeti hitne i efikasne mjere radi zabrane i eliminacije najgorih oblika dječjeg rada. Da bi ispoštovala obaveze preuzete ovom Konvencijom, svaka država članica je dužna preduzeti sve neophodne mjere kako bi osigurala efikasno provođenje ove Konvencije, uključujući i krivično-pravne i druge odgovarajuće mjere (član 7), kao i mjere pomoći i rehabilitacije djece žrtava najgorih oblika dječjeg rada, te voditi računa o specijalnim potrebama djevojčica (član 7. b-e).

2. Ostali relevantni međunarodni dokumenti

Osim svega navedenog, Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda je u maju 2002. godine donijelo *Principe i direktive o ljudskim pravima i trgovini ljudima* koje je pripremio Ured Visokog Komesara za ljudska prava, a koje državama članicama UN trebaju biti dodatni vodič u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima, pod čim se podrazumijeva prevencija, istraga, gonjenje počinitelja i pomoć i zaštita žrtvama.

3. Regionalni izvori i standardi u vezi sa trgovinom ljudima

Nakon što je postala članicom Vijeća Evrope 2003. godine, BiH je ratificirala Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama ("Evropska konvencija"), te tako preuzela obavezu na regionalnom nivou da u skladu sa članom 1. Evropske konvencije, osigura prava i slobode garantovane tim dokumentom svim licima na svojoj teritoriji.

Važno je kazati da je nakon prijema u Vijeće Evrope ovo postala regionalna obaveza, ali da je od Daytonskog sporazuma i stupanja na snagu Aneksa IV uz Daytonski sporazum, dakle Ustava Bosne i Hercegovine, primjena Evropske konvencije bila unutrašnja obaveza Bosne i Hercegovine o čemu će više biti riječi u dijelu "Ustavni okvir".

Posebna analiza prava iz Evropske konvencije koja se mogu i trebaju primijeniti kod zaštite žrtava trgovine ljudima nalazi se u posebnom dodatku ovog poglavlja Priručnika. Ovdje je dovoljno naglasiti, da se pod "svim licima" spomenutim u članu 1. Evropske konvencije imaju smatrati ne samo državljani ili lica koja se u državi nalaze zakonito, već i ona lica koja su u zemlju ušla ilegalno ili su se ilegalno zaposlila ili se našla u nekoj drugoj situaciji koja krši domaće zakone. U ovakvim situacijama se veoma često nalaze žrtve trgovine ljudima.

Osim toga, time što je postala članicom Vijeća Evrope, Bosnu i Hercegovinu obavezuju i preporuke Vijeća ministara, a za problem trgovine ljudima najvažnije su:

- Preporuka br. R(2000)11 državama članicama o akciji protiv trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije;
- Preporuka Rec(2001)11 državama članicama u vezi sa vodećim principima u borbi protiv organiziranog kriminala;
- Preporuka Rec(2001)18 državama članicama o subsidijarnoj zaštiti;
- Preporuka br. R(1997)13 državama članicama u vezi sa prijetnjama svjedocima i pravima na odbranu;
- Preporuka Rec(2002)5 državama članicama o zaštiti žena od nasilja.

Polazeći od činjenice da je BiH ratificirala sve navedene međunarodne dokumente to je i na međunarodnom planu obavezna pridržavati ih se i o tome redovno izvještavati odgovarajuće međunarodne mehanizme zaštite, ali i svoje zakonodavstvo urediti tako da bude u skladu sa propisanim standardima. U skladu s tim, države nemaju samo obavezu da, u odnosu na međunarodne standarde ljudskih prava spriječe kršenje ljudskih prava pojedinaca (negativna obaveza), već imaju i obavezu da preduzmu korake kako bi pojedinci mogli zaista uživati u pravima koja im se garantuju (pozitivna

obaveza). To podrazumijeva i preduzimanje mjera za zaštitu pojedinaca od kršenja njihovih prava od strane privatnih lica. Da bi se ta obaveza ispunila nije dovoljno samo puko aktiviranje formalnih zabrana. Naprotiv, države su obavezne da savjesno i revnosno djeluju u prevenciji, istrazi i kažnjavanju počinitelaca kršenja ljudskih prava, kao i da obezbijede odštetu za pretrpljeno.

4. Drugi međunarodni standardi ljudskih prava relevantni za krivično – pravnu oblast ⁶

Preporukama i direktivama Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a daje se primat ljudskim pravima, pa se ponovo naglašava da države imaju obavezu prema međunarodnom pravu da djeluju “sa dužnom pažnjom” na prevenciji, istrazi i kažnjavanju trgovaca ljudima i na pomoći i zaštiti žrtava. U dijelu koji se specifično odnosi na krivično gonjenje i sankcionisanje, Preporuke i direktive naglašavaju da su države dužne:

- usvojiti odgovarajuće zakonske i druge mjere koje su potrebne da bi se trgovina ljudima, njene komponente i ponašanje u vezi s tim, sankcionisalo kao krivično djelo⁷;
- efikasno voditi istrage, goniti i kazniti za djela trgovine ljudima, uključujući komponente tog djela i ponašanja u vezi s tim djelom, bez obzira jesu li djelo počinile vlasti ili privatna lica;
- osigurati mogućnost ekstradicije za djelo trgovine ljudima, njegove komponente i ponašanja u vezi s tim djelom, te međusobno saradivati da bi osigurale da se poštuju odgovarajuće procedure za ekstradiciju u skladu sa međunarodnim pravom;
- propisati efikasne i proporcionalne sankcije za fizička i pravna lica za koja se utvrdi da su krivi za djelo trgovine ljudima, njegove komponente i ponašanja u vezi sa tim djelom;
- u odgovarajućim slučajevima, zamrznuti i konfiskovati imovinu fizičkih i pravnih lica uključenih u trgovinu ljudima, te onoliko koliko je moguće, koristiti konfiskovanu imovinu za pomoć i kompenzaciju žrtava trgovine ljudima; i
- osigurati da žrtve trgovine imaju na raspolaganju efikasna i odgovarajuća pravna sredstva.

⁶ Global Alliance Against Trafficking in Women, Foundation Against Trafficking in Women, International Human Rights Law Group: *Human Rights Standards for the Treatment of Trafficked Persons*; januar 1999. Mnoge odredbe u ovim Standardima su također sadržane u Haškoj ministarskoj deklaraciji o evropskim smjernicama za efikasne mjere sprječavanja i borbe protiv trgovine ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja, 24-26 april 1997. Vidi također ICPRMW, koja sadrži detaljne obaveze države prema radnicima migrantima; Model strategije i praktične mjere na eliminaciji nasilja nad ženama na polju sprječavanja kriminala i krivične pravde, Aneks Rezoluciji Generalne Skupštine A/RES/52/86, para. 9 (2 feb. 1998) koja Model strategije služi “kao model za smjernice koje trebaju koristiti Vlade u njihovim nastojanjima da obrade, unutar sistema krivičnog pravosuđa, različite manifestacije nasilja nad ženama...”; i Deklaracija o osnovnim principima pravosuđa za žrtve zločina i zloupotrebe sile, GA rez. 40/34 (29.nov.1985).

⁷ Pri tome se pod “komponentama” trgovine ljudima misli na sve ono što se Protokolom nabroja u definiciji: regrutovanje, transport, transfer, smještaj ili prijem osoba, uz upotrebu prijetnje, sile, prisile ili prevare u svrhu eksploatacije. Pod “ponašanjem u vezi sa trgovinom ljudima” podrazumijeva se eksploatacija protistucije drugih ili drugi oblici seksualne eksploatacije, prisilni rad ili usluge, ropstvo i njemu slične prakse i služenje pod prinudom, što je također preuzeto iz Protokola.

Zaštita prava žrtava trgovine ljudima u svjetlu Evropske konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) je osnovno sredstvo protiv kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Ona štiti pojedince od kršenja njihovih prava od strane države i ne može se koristiti protiv pojedinaca ili "nedržavnih kršitelja". Međutim, prema Evropskoj konvenciji, država nema samo negativne obaveze (da se ne miješa), već ima i pozitivne obaveze, od kojih je jedna da poduzme korake u cilju zaštite ljudskih prava predviđenih ovim instrumentom. Puna mjera u kojoj država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pojedince od kršenja ljudskih prava od strane drugog lica, još uvijek nije sasvim određena. Međutim, sud neprestano ponavlja u velikom broju predmeta da Evropska konvencija štiti stvarna, a ne teoretska prava. Ovaj princip je od velike važnosti, posebno za zaštitu osoba žrtava trgovine ljudima.

Nivo pozitivnih obaveza su:

- (i.) preduzeti korake kako bi se osiguralo efikasno uživanje prava i sloboda;
- (ii.) preduzeti korake kako bi se osiguralo da uživanje prava i sloboda ne bude ometano od strane nekog drugog lica, i
- (iii.) preduzeti korake kako bi se osiguralo da i privatna lica slično poštuju efikasno uživanje prava i sloboda drugih pojedinaca.⁸

1. Nadležnost

Evropska konvencija o ljudskim pravima u članu 1. uspostavlja obavezu države da poštuje ljudska prava svih lica, te da obezbijedi da oni potpadaju pod nadležnost države ugovornice. U nastavku teksta ovog člana se navodi da **država mora osigurati uživanje prava i sloboda navedenih u Evropskoj konvenciji svakom pojedincu, državljaninu ili nedržavljaninu, zakonito nastanjenom licu, registrovanom i neregistrovanom migrantu pod svojom nadležnošću, bez bilo kakvog ograničenja.**

Član 1. definiše vezu koja mora postojati između osobe i države članice u cilju ostvarivanja primjene Konvencije - a to je nadležnost relevantne države članice. U predmetu *Loizidou protiv Turske*⁹, Evropski sud za ljudska prava ("Sud") je dao kratak sažetak širokog koncepta "nadležnosti".

S obzirom na ovo, Sud ističe da iako član 1. postavlja ograničenje dosega Konvencije, koncept "nadležnosti" po ovoj odredbi nije ograničen na državnu teritoriju Visokih stranaka ugovornica. U skladu sa svojom sudskom praksom, na primjer, Sud je zaključio da izručenje ili progon osoba može dovesti u pitanje pravo iz člana 3. te stoga dovesti do odgovornosti te države prema Konvenciji....¹⁰

2. Zaštićena prava

(a) Član 3 – Zabrana mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja

Član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima je apsolutan u svom dosegu. Ovaj član može biti primjenljiv čak i u slučajevima postojanja samo prijetnje nehumanim tretmanom, prije bilo kakvog faktičkog tretmana te vrste. Sud može primijeniti član 3. u slučajevima gdje postoje opravdani i ozbiljni razlozi da se vjeruje da je osoba zaista u opasnosti da bude podvrgnuta mučenju ili nehumanom ili

⁸ Više o pozitivnim obavezama države, vidi u: D.J. Harris, M.O Boyle, C. Warbrick: *Pravni standardi Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Butterworths, 1995, strana 9-12 i 283-285.

⁹ Serija A br.310 (1995.)

¹⁰ Ibid, stav 23-24, citirano u Gilles Dutertre i Jakob van der Velde: *Ključni izvodi odabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava i odluka i izvještaja Evropske komisije za ljudska prava*, Vijeće Evrope, 1998.

ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Nedavno, Sud je presudom definisao pojmove koji su korišteni u članu 3:

”da bi se ustanovilo kršenje člana 3, postupak koji je u pitanju mora dostići minimalan stepen okrutnosti. Procjenjivanje ove minimalne ocjene je po svojoj važnosti relativno; zavisi od svih okolnosti slučaja, naročito prirode i konteksta, te trajanja tog tretmana, fizičkih i mentalnih posljedica, a ponekad i od spola, starosne dobi, zdravstvenog stanja osobe na koju se ova procjena odnosi...”

U jednom predmetu Sud je smatrao da je tretman bio i “nehuman”, zato što je primjenjivan sa predumišljajem u trajanju od više sati, te da je prouzrokovao “ako ne prave tjelesne povrede, onda u najmanju ruku intenzivnu fizičku i mentalnu patnju”, i “ponižavajući” zato što je tretman bio takav da je mogao u žrtvi izazvati strah, strepnju i inferiornost koja je ponižava i koje se stidi i koji, vjerovatno, može uništiti njen fizički i moralni otpor...¹¹

Član 3. se primjenjuje i u postupcima izručenja i progona ili deportacije, čak i kada zemlja prijema nije ugovornica Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹² U predmetu *D. protiv Velike Britanije*¹³, Sud je jasno naglasio da postoji odgovornost država ugovornica i u slučajevima kada navodno maltretiranje ne potiče direktno ili indirektno od strane organa vlasti države prijema.

Sud ističe, na početku, da država ugovornica ima pravo u skladu sa pravilima međunarodnog prava i obavezama koje ima prema međunarodnim ugovorima uključujući i Konvenciju da kontroliše ulaz, boravak i progon stranaca. Sud također naglašava i težinu krivičnog djela koji je aplikant počinio i svjestan je problema s kojima se suočavaju države ugovornice u svojim nastojanjima da suzbiju štetu koja se nanosi njihovim društvima kroz snadbjevanja drogama iz inostranstva...

Međutim, prilikom ostvarivanja svog prava da protjeraju strance, države ugovornice moraju voditi računa o članu 3. Konvencije, koji čuva jednu od osnovnih vrijednosti demokratskog društva. To je upravo razlog što je Sud više puta istakao u okviru svojih ovlasti koje se tiču izručenja, izгона ili deportacije pojedinaca u treće zemlje, da član 3. apsolutno zabranjuje mučenje ili nehumano ili ponižavajuće postupanje, ili kažnjavanje i da se njegove garancije primjenjuju bez obzira na protivzakonitu prirodu ponašanja lica u pitanju.

Istina je da je ovaj princip dosad bio primjenjivan od strane Suda u kontekstu u kojem je rizik pojedinca da bude izložen bilo kojem zabranjenom obliku tretmana proizilazio iz namjerno nametnutih djelovanja organa vlasti u zemljama prijema ili od strane nedržavnih tijela u toj zemlji kada tamošnje vlasti nisu u mogućnosti obezbijediti odgovarajuću zaštitu.

Pored ovih situacija, imajući u vidu osnovne važnosti člana 3. Konvencije, Sud mora ostaviti sebi dovoljno fleksibilnosti za bavljenje aplikacijama po ovom članu u drugim kontekstima koji se mogu pojaviti. Zbog toga Sudu nije zabranjeno detaljno razmatrati aplikantovu prijavu po članu 3. kada izvor rizika od zabranjenog tretmana u zemlji prijema proizilazi iz faktora koji ne mogu direktno ili indirektno uključiti odgovornost javne vlasti te zemlje ili koji uzeti sami za sebe ne krše standarde ovog člana. Ograničiti primjenu člana 3. u ovom pogledu značilo bi oslabiti apsolutni karakter njegove zaštite. Međutim, u svakom sličnom kontekstu Sud mora podvrgnuti sve okolnosti koje okružuju predmet oštrom ispitivanju, a posebno ličnu situaciju aplikanta u predmetu protjerivanja. ...¹⁴

Ovaj predmet tiče se aplikanta, nedržavljanina, kojem je bilo utvrđeno da je HIV pozitivan i da boluje od AIDS-a. On je bio na izdržavanju zatvorske kazne, nakon koje je trebao biti protjeran, a vlada je predložila da se on premjesti na neko drugo mjesto. Sud je u svojoj presudi zaključio “da je aplikant u

¹¹ *B. protiv Francuske*, Serija A, br. 232-C, stav 83 (1992), citirano u *Ključnim izvodima*, supra note 36

¹² *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Serija A, br. 161 (1989.)

¹³ Izvještaj o presudama i odlukama 1997-III (maj 1997.)

¹⁴ *Ibid.* stav 46-50, citirano u *Ključnim izvodima*...supra nota 36

naprednom stadiju smrtonosne i neizlječive bolesti” i da “nije sporno da bi njegovo premještanje ubrzalo njegovu smrt”.

(b) Član 4 – Zabrana ropstva i prisilnog rada

Član 4.(1) i (2) glasi:

Niko neće biti držan u ropstvu ili položaju ropске zavisnosti.

Niko neće biti primoravan da obavlja prinudni ili obavezni posao.

Ropstvo nije definisano ni u jednom strasbourgškom predmetu. Međutim, najvjerojatnije je da bi se Sud vodio značenjem koje ovaj pojam ima u Konvenciji o ropstvu (1926). Ova Konvencija definiše ropstvo kao “status ili stanje osobe nad kojom se vrše neke ili sve ovlasti koje sobom nosi pravo vlasništva.”

Pojam položaja ropске zavisnosti ne podrazumijeva vlasništvo i samo se po tome razlikuje od ropstva. Sud je pažljivo razmatrao predmet *Van Drogenbroeck protiv Belgije*¹⁵ u kojem položaj **ropске zavisnosti postoji ako on podrazumijeva naročito težak oblik uskraćivanja slobode.**

“Položaj ropске zavisnosti” bi, također, trebao biti razlikovan od “prisilnog i obaveznog rada” i oni se ne mogu tretirati jednako. Zabrana položaja ropске zavisnosti i prisilni i obavezni rad u članu 4. se preklapaju u tome da “rad” ili “služba”, koja se zahtijeva od osobe u položaju ropске zavisnosti protivno članu 4(1), mogu biti i prisilni ili obavezni rad po stavu 2. istog člana.

Što se tiče prisilnog i obaveznog rada, **Sud je usvojio definiciju ovog izraza iz Konvencije o prisilnom i obaveznom radu (Konvencija br. 29)** Međunarodne organizacije rada (ILO): “svaki posao ili služba koji je iznuđen od bilo koje osobe pod prijetnjom bilo kakve kazne, a za koju se ta osoba nije dobrovoljno ponudila”. Što se tiče toga da li se neko “dobrovoljno ponudio”, činjenica da je ta osoba prethodno dala svoju saglasnost za učestvovanje u nekim aktivnostima, nije presudna. U slučaju prethodne saglasnosti “značajna i nerazumna neravnoteža između željenog cilja” i obaveza prihvaćenih radi ostvarivanja tog cilja, “može voditi do zaključka da je iznuđena službabila obavezna”¹⁶ uprkos saglasnosti aplikanta. Ako je teret obavljanja posla neumjeren ili disproporcionalan koristima koje to lice ostvaruje, onda se ne može smatrati da je taj posao dobrovoljno prihvaćen.

Član 4. nameće negativnu obavezu državi da pojedince ne obavezuje prisilnim radom. Ovaj član, također, obavezuje državu da ne dozvoli pojedincima da primoravaju druge pojedince na takve poslove (robovanje i položaj robovske zavisnosti). U predmet *Van der Musselle*, član 4. se primjenjivao zato što su propisi koji su se primjenjivali djelovali u oblasti prava garantovanog Konvencijom, a koje je država bila obavezna zaštititi (obezbijediti pravnu pomoć), pa stoga ne bi pomogla pojedincu koji tvrdi da je podvrgnut prisilnom radu od strane privatnog poslodavca u okolnostima koje su bile zakonite prema domaćem pravu.¹⁷ Ipak, Komisija za ljudska prava je bila spremna za širi pristup.

*Može se dokazati da je odgovornosti vlade Holandije uključena do te mjere da je njihova dužnost da osiguraju da pravila usvojena, istina, od strane privatnih asocijacija, nisu u suprotnosti sa odredbama Konvencije.*¹⁸

Podrška mišljenju Komisije postoji u članu 1. Navod da država ne može biti odgovorna za kršenje člana 4. počinjenog od strane “nedržavnih kršitelja” ili pojedinca može biti u suprotnosti sa obavezama države prema članu 1. – da osigura prava i slobode svim licima pod svojom nadležnošću. **To nameće pozitivnu obavezu državi: ona mora poduzeti neophodne korake u cilju sprječavanja “nedržavnih kršitelja” da primoraju bilo koga na ropstvo, položaj ropске zavisnosti ili prisilni ili obavezni rad, te da**

¹⁵ Serije A, br.50 (1982.)

¹⁶ *Van der Musselle protiv Belgije*, serija A, br.70, stav 40 (1983.)

¹⁷ *Pravni standardi Evropske konvencije....* supra nota 34, strana 94

¹⁸ *X protiv Holandije*, br. 9322/81, 32 DR 180-182 (1983.), citirano u *Pravni standardi Evropske konvencije....*, supra note 34

obezbijedi efikasnu zaštitu svima, koji su bili subjektima ovakvih postupaka. Stoga, slijedi da država ne smije dozvoliti da pojedinci nekažnjeno krše prava i slobode navedene u Evropskoj konvenciji. U stvari, jedan dio obaveze države je donošenje zakona kojim će se svim licima osigurati ostvarivanje njihovih prava i sloboda. Propust da ovo uradi bio bi propust države da licima osigura mogućnost da ostvaruju svoja prava, što bi vodilo kršenju odgovornosti države prema Evropskoj konvenciji.

(c) Član 5 – Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti

Cilj ovog člana je zaštititi fizičku slobodu osobe i osigurati da niko ne bude lišen slobode proizvoljno. Osoba može biti lišena slobode samo na osnovu zakona, a zakon na koji se oslanja mora biti u skladu sa evropski priznatim standardima. U prvom stavu postoji šest kategorija koje mogu opravdati lišenje slobode i te kategorije čine iscrpnu listu, te se zbog toga moraju primjenjivati restriktivno i tumačiti striktno.¹⁹ **Države nemaju diskreciono pravo da kreiraju dodatne kategorije dozvoljenog pritvora.** U stavovima 2-5 postoje proceduralne garancije za one koji su lišeni slobode. To su:

- (i.) pravo da bude obaviješten odmah i na jeziku koji razumije o razlozima hapšenja i o svim optužbama;
- (ii.) da bude odmah izveden pred sudiju i da mu se sudi u razumnom roku, ili da bude pušten da se brani sa slobode;
- (iii.) da pokrene postupak radi ispitivanja zakonitosti hapšenja ili lišavanja slobode;
- (iv.) da ima utuživo pravo na kompenzaciju u slučajevima nezakonitog hapšenja ili lišavanja slobode.

Činjenica da se pojedinac dobrovoljno predao vlastima i da se složio da bude pritvoren, ne oslobađa te vlasti obaveze da postupaju u skladu sa članom 5. Što se tiče zadržavanja **lica koja traže azil** u tranzitu ili međunarodnoj zoni, sud ističe:

Države ugovornice imaju neosporno suvereno pravo da kontrolišu ulazak i nastanjanje stranaca na njihovu teritoriju. Sud ističe, da ovo pravo mora biti sprovedeno u skladu sa odredbama Konvencije, uključujući i član 5...

...Legitimna nastojanja države da spriječi sve češće pokušaje izigravanja imigracionih ograničenja, ne smije licima koja traže azil uskratiti zaštitu koja im je osigurana konvencijama (Ženevska konvencija koja se odnosi na položaj izbjeglica iz 1951. i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR))...²⁰

Kao što je već rečeno, član 5(1) traži da lišavanje slobode mora biti u skladu sa zakonom propisanim postupkom, a svaki od podstavova obezbjeđuje da hapšenje i lišavanje slobode mora biti “zakonito”.

Prvi uslov traži da je **postupak predviđen u domaćem zakonu ispoštovan**, a drugi da je taj **postupak pravičan i ispravan**. Arbitrano lišavanje slobode koje nije predviđeno nijednim zakonom, propisanim postupkom kao i propuštanje da se poštuje postupak propisan domaćim zakonom koji počivaju na međunarodnom pravu, rezultat će kršenjem člana 5.

Drugi uslov, **zakonitost**, znači ne samo da organi vlasti poštuju domaće zakone, nego i da ti organi nisu zloupotrijebili svoje ovlasti ili djelovali *mala fide*.

Što se tiče lica koja su žrtve trgovine ljudima, jedan od veoma važnih osnova za pritvor je onaj radi sprječavanja nezakonitog ulaska u zemlju ili pritvor protiv lica protiv kojeg se vodi postupak u cilju protjerivanja ili izručenja. Iako država ima pravo lišiti lice slobode dok se ovakav predmet ne riješi, hapšenje ili pritvor lica koja su žrtve trgovine ljudima može izgledati paradoksalno, naročito

¹⁹ *Ciulla protiv Italije*, Serija A, br. 148, stav 41 (1989.), citirano u *Ključni izvodi...* supra note 36.w

²⁰ *Amuur protiv Francuske*, Izvještaj presuda i odluka 1996-III, citirano u *Ključni izvodi...* supra nota 36

zato što su oni žrtve užasnih zločina. Zato se mnoge žrtve trgovine ljudima uzdržavaju od prijavljivanja vlastima ili traženja pomoći, jer se boje protjerivanja, hapšenja ili pritvora.²¹

(d) Član 2. Protokola br. 4 Konvencije – Sloboda kretanja

Član 2. Protokola br. 4 garantuje slobodu kretanja svim licima koja se zakonito nalaze na teritoriji države. Mada je hapšenje ili pritvor u smislu člana 5. ekstreman oblik ograničenja slobode kretanja koja je zagarantovana ovim članom, Sud u Strasbourgu je morao povući crtu između ova dva oblika lišenja slobode. U predmetu *Guzzardi protiv Italije*²², Sud je dao neke opšte smjernice za pristup tumačenju ovog člana. Sud je zaključio da je razlika među njima “jedino u stepenu ili intenzitetu, a ne u prirodi ili suštini”.²³ Kako se stepen fizičkog ograničenja smanjuje, socijalna izolacija i druge okolnosti pritvora uzimaju se u razmatranje.

Ovaj član se primjenjuje na strance koji su “zakonito unutar državne teritorije”. Znači, nije primjenjiv na strance koji krše uslove za svoj ulazak u državu. U jednom predmetu, Sud je istakao da se ova odredba ne može tumačiti kao priznavanje prava strancu da boravi ili da nastavi boravak u zemlji čiji nije državljanin. Njena jedina svrha je da garantuje prava onima koji zakonito borave unutar državne teritorije bilo da su državljani te države ili ne slobodu da dođu i odu unutar teritorije i slobodu da sami odaberu svoje mjesto boravka.²⁴

Mada ovaj član nije primjenjiv na “sva lica”, već prije **na one koji se zakonito nalaze unutar teritorije države, bilo državljani ili nedržavljeni, on je ipak relevantan za pitanja trgovine ljudima**. Važno je imati na umu da trgovina ljudima ne podrazumijeva po svaku cijenu prelazak preko granice ili ilegalan prelazak preko granice, već se trgovina ljudima može obavljati i unutar državne teritorije, ili žrtva može legalno ući u državu. **Država je dužna osigurati da oni koji u njoj zakonito borave ostvaruju pravo na slobodu kretanja, kao i da poduzme korake kako bi spriječila pojedince da se miješaju u ostvarivanje prava na slobodu kretanja**. Ovaj se član može primijeniti i na žrtve trgovinom ljudima koje ilegalno borave u državi ako vlast odluči dati im privremenu dozvolu boravka, kao što je slučaj u brojnim evropskim državama.

Prava zagarantovana članom 2. Protokola br. 4. mogu biti predmetom ograničenja ako su ta ograničenja:

- (i.) u skladu sa zakonom;
- (ii.) neophodna u demokratskom društvu;
- (iii.) u interesu nacionalne sigurnosti ili javne bezbjednosti;
- (iv.) za održavanje javnog reda u cilju sprječavanja kriminala;
- (v.) za zaštitu zdravlja ili morala, ili
- (vi.) za zaštitu prava i sloboda drugih.

Ograničenja su dozvoljena ako su: u “skladu sa zakonom” i “neophodna u demokratskom društvu” u cilju zaštite jednog od ciljeva predviđenih u (iii)-(vi). Dok prvi uslov znači da ograničenja ne smiju biti arbitrarna, drugi je pun neizvjesnosti. U predmetu *Olsson protiv Švedske*²⁵, Sud kaže:

²¹ Pogledati: *Standardi ljudskih prava za tretman osoba žrtava trgovine ljudima*, strana 10 (engleski tekst)

²² Serija A, br.39 (1980.)

²³ Ibid., stav 93, citirano u *Pravni standardi Evropske konvencije...*, supra nota 34

²⁴ *A. protiv San Marina*, DR 75, stav 1 (1993.), citirano u *Ključni izvodi...*, supra nota 36

²⁵ Serija A br. 130, (1988.)

*Prema sudskoj praksi pojam “neophodnosti” podrazumijeva da miješanje korespondira sa socijalnim potrebama, a naročito da je proporcionalno legitimnom cilju koji se želi postići.*²⁶

U procjeni da li je miješanje “proporcionalno legitimnom cilju”, Sud se oslanja na načelo diskrecione ocjene. Ovo načelo dozvoljava postojanje različitih sistema za zaštitu ljudskih prava i priznaje da su domaći organi u boljoj poziciji da ocijene lokalne okolnosti i neophodnost za miješanje u određena prava. **Međutim, postoji očigledna opasnost da preširoka primjena ovog načela, može rezultirati gušenjem prava pojedinaca od strane vlasti, a u cilju javnog interesa. Zaštita zdravlja i morala može biti jedan od ciljeva države koji se najčešće odnosi na žene i djevojčice koje čine većinu žrtava trgovine ljudima. Ograničenje prava na slobodu kretanja unutar državne teritorije mora biti objektivno opravdano i proporcionalno postignutom cilju, a teret dokazivanja tih činjenica je na državi.**

(e) Član 6 - Pravo na pravično suđenje

Pravo na pravično suđenje je od temeljne važnosti za funkcionisanje demokratije. Sud u Strasbourgu se često pozivao na “istaknuto mjesto koje pravo na pravično suđenje zauzima u demokratskom društvu unutar značenja Konvencije”.²⁷ Ispravno “provođenje pravde” sastoji se od velikog broja elemenata:

- (i.) pristup postupku koji ima sve atribute sudskog oblika ispitivanja;
- (ii.) država ne može ograničiti ili ukinuti sudsko ispitivanje u određenim područjima;
- (iii.) ovaj pristup mora biti stvaran, a ne samo formalan;
- (iv.) organi koji donose inicijalne odluke moraju se ponašati u skladu sa proceduralnim zahtjevima navedenim u članu 6 (1) ili njihova odluka mora biti podvrgnuta kontroli sudskih organa koji ispunjavaju ove uslove.

Član 6. stav 1. daje neke zajedničke garancije i u građanskim (“za odlučivanje o građanskim pravima i obavezama”), i u krivičnim postupcima (“za utvrđivanje bilo kakve krivične optužbe”). To su:

- ◆ efikasno pravo na pristup tribunalu;
- ◆ pravo na nezavisan i nepristrasan tribunal koji je zakonom uspostavljen;
- ◆ pravo na javnu raspravu i izricanje presude u razumnom vremenskom roku;
- ◆ pravo na ravnopravnost stranaka..

Ove garancije se **primjenjuju na sva lica unutar državne teritorije**. U svrhu ove obuke, jedna od najinteresantnijih garancija je efikasno pravo na pristup tribunalu. Sud je dao osnovno polazište koje se tiče obima prava na raspravu pred tribunalom u vezi sa sporom koji se tiče građanskih prava ili obaveza. Određujući da li se član 6. ograničava na garantovanje u osnovi prava na pravično suđenje u postupcima koji su već u toku ili se ono odnosi i na svaku osobu koja želi pokrenuti postupak u cilju utvrđivanja njegovih/njenih građanskih prava i obaveza, Sud kaže:

Sud stoga donosi odluku (...) da član 6. stav 1. osigurava svim licima pravo da podnesu sudu ili tribunalu tužbu u vezi sa svojim građanskim pravima ili obavezama. Na ovaj način, ovaj član obuhvata “pravo na sud” u kojem pravo na pristup, koje je ustvari pravo na pokretanje postupka pred sudom u građanskim parnicama, predstavlja samo jedan aspekt.

Ovo praktično znači da je pravo na pristup sudu zagantovano radi utvrđivanja bilo kojih građanskih prava ili obaveza (to je pojam koji ima autonomno značenje po Konvenciji), iako ta prava nisu

²⁶ Id. stav 67, citirano u *Pravni standardi Evropske konvencije.....* supra nota 34

²⁷ *De Cuber protiv Belgije*, Serija A, br. 86, stav 30 (1984.)

garantovana Konvencijom. Na primjer, ako je osoba lišena zarade od strane privatnog poslodavca, ta osoba ima pravo na pristup sudu radi utvrđenja takvog prava, iako pravo na rad ili zaradu nije zagarantovano Konvencijom.

Nije dovoljno da pravo na pristup sudu postoji u zakonu, ono također mora biti i efikasno. U predmetu *Airey protiv Irske*²⁸, Sud je odlučio da zemlje članice moraju garantovati efikasan pristup sudovima. U ovom slučaju aplikantica, u nedostatku pravne pomoći od strane države i zbog loše finansijske situacije zbog koje nije mogla platiti troškove postupka, nije bila u mogućnosti naći advokata koji bi je zastupao. Sud je zbog toga ustanovio kršenje člana 6 (1):

Namjera Konvencije nije da garantuje prava koja su teoretska ili iluzorna, već prava koja su praktična i efikasna (...). Ovo se posebno odnosi na pravo na pristup sudovima u smislu istaknutog mjesta koje pravo na pravedno suđenje ima u demokratskom društvu.

Posljedica ovog stanovišta je, kako je Sud objasnio, **obaveza države da uspostavi šemu pravne pomoći:**

*(...) Konvencija ne sadrži odredbe o pravnoj pomoći za takve (građanske) sporove, a član 6(3) se bavi samo krivičnim postupkom. Ipak, i pored odsustva sličnih klauzula za građanske parnice, član 6. stav 1. može ponekad prisiliti državu da osigura pomoć advokata kada je takva pomoć nužna za efikasan pristup sudu, bilo zbog toga što je pravna pomoć obavezna, kao što je to uređeno domaćim zakonima nekih država ugovornica za različite vrste parnica ili zbog kompleksnosti postupka.*²⁹

Što se tiče osoba žrtava trgovine ljudima, **država im mora dati privremenu dozvolu boravka za vrijeme trajanja građanskog postupka**, da bi pravo ovih osoba na sud bilo efikasno. U isto vrijeme, **žrtve trgovine ljudima morale bi imati dozvolu za rad**, budući da kao žrtve užasnih zločina ne mogu sebi priuštiti boravak i vođenje postupka, ukoliko ne rade.

Stavovi (2) i (3) uspostavljaju minimalne garancije u krivičnom postupku. Stav (2) garantira pretpostavku nevinosti, a stav (3) daje i dodatne proceduralne garancije, kao što su:

- ◆ pravo na obavještanje o optužbi;
- ◆ pravo na adekvatno vrijeme i mogućnosti za pripremu odbrane;
- ◆ pravo na pravnu pomoć;
- ◆ pravo na ispitivanje svjedoka i dokaza; i
- ◆ pravo na besplatnu pomoć prevodioca.

Suštinske garancije u svrhu ove obuke su: pravo na pretpostavku nevinosti dok se ne dokaže krivica i pravo na besplatnu pomoć prevodioca.

(i.) **Pretpostavka nevinosti** obuhvata neka veoma važna načela:

- ◆ opći teret dokaza mora biti na tužiocu ili rečeno u obliku koji više odgovara kontinentalnom sistemu prava, kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini, sud mora utvrditi i ispitati činjenice i kod donošenja odluke ići u korist optuženog u slučaju sumnje (princip in dubio pro reo);
- ◆ sloboda od samo-okrivljavanja; i
- ◆ pravo na odbranu šutnjom.

(ii.) **Pravo na pravnu pomoć** znači ne samo da optuženi ima pravo na pravnu pomoć, već da je ta pomoć **besplatna** "kada je to u interesu pravde". **Pravna pomoć mora biti efikasna**, a optuženi ima pravo na povjerljivu komunikaciju sa advokatom.

²⁸ Serija A broj 32 (1979.)

²⁹ Id., stav 26, citiran u *Ključnim izvodima...*, supra nota 36

- (iii.) **Pravo na besplatnu pomoć prevodioca** kada optuženi ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu, zahtijeva da u skladu sa sudskom praksom, interpretacija i prevod idu na trošak vlasti uvijek kada se radi o: optužbi, razlozima hapšenja i samom suđenju.

(f) Član 8 – Pravo na poštivanje privatnog života

Član 8(1) glasi:

Svako lice ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

Prva posljedica člana 8(1) je da se država mora uzdržati od bilo kakvog miješanja. Također, države ugovornice moraju osigurati efikasno poštivanje prava uspostavljenih ECHR. Zbog toga, član 8(1) zahtijeva od države da poduzme korake kako bi obezbijedila zagarantovana prava i kako bi zaštitila osobe od djelovanja drugih pojedinaca koji sprječavaju efikasno uživanje zagarantovanih prava.

Ne postoji definicija “privatnog života”. Međutim, sud je dao neke smjernice u pogledu opsega ovog termina. Sud kaže:

*(...) Poštivanje privatnog života, također, mora obuhvatiti određen stepen prava da se uspostave i razvijaju odnosi sa drugim ljudskim bićima.*³⁰

Stoga, sloboda udruživanja s drugima predstavlja drugu socijalnu stranu privatnog života i zbog toga država ima obavezu da osigura da sva lica unutar njene teritorije efikasno uživaju ova prava. Kao što Sud navodi u predmetu *X i Y protiv Holandije*:

*(...) Ove obaveze mogu uključivati usvajanje mjera kreiranih da osiguraju poštivanje privatnog života čak i u sferi međusobnih odnosa pojedinaca.*³¹

Mada nije izričito navedeno u tekstu člana, ali iz sudske prakse proizilazi da “privatni život” podrazumijeva također i “fizički i moralni integritet osobe”.³² Ovakve vrste predmeta se ne tiču samo seksualnog napada, već i tradicionalne vrste fizičkog napada. Oni su pokazali da je nepoželjan fizički napad od strane jednog pojedinca u stanju narušiti privatni život drugog. **Ovo je posebno važno za osobe koje su bile žrtve trgovine, jer su one obično lišene slobode da slobodno komuniciraju ili se udružuju sa drugima i bivaju najčešće fizički napadnute od strane trgovaca ljudima.** Ako okrutnost tretmana kojem su ova lica bila podvrgnuta nije bila takva da se može utvrditi postojanje mučenja ili nehumanog tretmana, onda se takav tretman može posmatrati u okviru člana 8.

Član 8. je također posebno relevantan za zaštitu ličnih podataka. Mada se sudska praksa bavi uglavnom povjerljivim medicinskim informacijama moguće je pronaći neke opšte smjernice primjenjive u predmetima koji se tiču osoba koje su bile žrtve trgovine ljudima. Javno otkrivanje situacije lica, na primjer, **otkrivanje identiteta osobe žrtve trgovine ljudima pronađene u seksualnoj industriji, mora biti opravdano zahtjevima javnog interesa.** To se posebno odnosi na one osobe koje su bile žrtve trgovine i koje su bile prisilno premještene radi seksualne eksploatacije. **Javno otkrivanje ličnih podataka može dramatično narušiti privatni i porodični život osobe, kao i njen “socijalni položaj i mogućnost za zapošljavanje”, izlažući ih sramoti i riziku od progonstva.**³³ Također, može obeshrabriti žrtve trgovine ljudima da zatraže pomoć od vlasti što za posljedicu može slabiti napore države u borbi protiv trgovine ljudima.

(g) Član 14 – Zabrana diskriminacije

³⁰ *Niemitz protiv Njemačke*, Serija A, br. 251-B, stav 29 (1992.), citirano u *Pravni standardi Evropske konvencije ...*, supra nota 34

³¹ Serija A, br. 91, stav 67, (1985.)

³² *Ibid.*, stav 22, citirano u *Pravni standardi Evropske konvencije ...*, supra nota 34

³³ *Z protiv Finske*, Izvještaj presuda i odluka 1997-I, citirano u *Ključni izvodi...* supra nota 36

Trgovina ljudima je globalni fenomen bez ograničenja zasnovanih na spolu, starosnoj dobi, boji ili drugim kategorijama. Veliki broj onih koji su žrtve trgovine u industrijskim sektorima su muškarci.³⁴ Međutim, postoje značajni spolni aspekti za trgovinu ljudima, obzirom da većinu žrtava trgovine predstavljaju žene i djevojčice. Zbog toga, **trgovina ženama je upravo omogućena diskriminatorskim praksama**. Također, postoji opasnost da vlasti u ime zaštite žena ustvari liše žene njihovih ljudskih prava ili primijene ta prava na diskriminatorski način. Zbog toga, je neophodno da sve mjere koje je država poduzela u cilju sprječavanja trgovine ljudima budu nediskriminatorске i da sva zagaranтована prava budu osigurana i zaštićena svim licima bez diskriminacije.

Član 14. ECHR, vjerovatno nije najbolje sredstvo garantovanja nediskriminatornog tretmana. Ovaj član se tiče samo materijalnih prava garantovanih Konvencijom i nema nezavisnu egzistenciju (kao, na primjer član 26. ICCPR). **Drugim riječima, član 14. ne obavezuje državu da garantuje nediskriminaciju uopšte, već samo da garantuje nediskriminaciju u garantovanju i provođenju prava i sloboda predviđenih Konvencijom.** Na primjer, pravo na pristup sudu osobe koja je žrtva trgovine ljudima, što je zagaranтовано članom 6. Konvencije ili pravo na privatni život (član 8) ili pravo da ne bude podvrgnuta mučenju, nehumanom ili ponižavajućem tretmanu (član 3), itd. moraju biti na nediskriminatorскоj osnovi.

Ako osoba tvrdi da je diskriminirana zajedno sa nekim materijalnim pravom, zadatak države je da dokaže da:

- (i.) postoji legitiman cilj koje se želi postići;
- (ii.) postoji razumno i objektivno opravdanje za različit tretman;
- (iii.) postoji proporcionalnost između upotrijebljenog sredstva (različit tretman) i cilja koji se želi ostvariti.

Ako država propusti da zadovolji bilo koji od ovih zahtjeva postojat će kršenje člana 14. u vezi sa nekim materijalnim pravima.

Uživanje prava i sloboda, predviđenih ECHR, prema članu 14., “mora biti osigurano” bez diskriminacije. Slično garanciji iz člana 1., ovo podrazumijeva da država može imati pozitivne obaveze prema ovom članu. Prvo, država može imati obavezu da osigura efikasno uživanje nediskriminatorске zaštite. Drugo, država ima obavezu da poduzme akciju u cilju zaštite protiv privatnih djela diskriminacije, koja štetno djeluju na uživanje prava i sloboda iz Konvencije.

³⁴ Međunarodna pravna grupa, Izvještaj sa okruglog stola na temu “Značenje trgovine ljudima: Perspektiva ljudskih prava”, januar 1998., strana 4

Zaštita žrtava trgovine ljudima u zakonodavstvu BiH

I. Ustavni okvir u Bosni i Hercegovini za zaštitu žrtava trgovine ljudima

Ustav Bosne i Hercegovine je dalekosežan dokument koji obavezuje na “najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.”³⁵ Ustav nalaže da se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) i njeni protokoli u Bosni i Hercegovini “moraju direktno primjenjivati” i “moraju imati prioritet nad svim ostalim zakonima”³⁶, a osnovna ljudska prava, kao katalog, navodi u posebnom stavu³⁷. Osim toga, član II.4. Ustava reguliše da je država dužna osigurati svim licima uživanje prava i sloboda predviđenih Ustavom ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I uz Ustav BiH i to bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Aneks I navodi Dodatne sporazume o ljudskim pravima, koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini, uključujući između ostalih i UDIHR, CEDAW, CRC i CAT, koji su ranije spomenuti kao dokumenti od važnosti za pitanje zaštite žrtava trgovine ljudima.

1. Nivo Federacije BiH

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine inkorporira, kroz svoj Aneks, 28 različitih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Svi inkorporirani dokumenti imaju istu pravnu snagu kao i druge ustavne odredbe, a među tim dokumentima nalazi se i Konvencija o pravima djeteta. Prema članu 2 (Dio II: Ljudska prava i osnovne slobode), Federacija BiH mora osigurati “najviši nivo međunarodno priznatih prava i sloboda garantovanih dokumentima navedenim u Aneksu”.

Pored inkorporiranja međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima u Ustav, što tim dokumentima daje najvišu pravnu snagu u Federaciji BiH, Ustav ide dalje i utvrđuje:

*“Međunarodni ugovori i drugi sporazumi koji su na snazi u Bosni i Hercegovini i Federaciji i opća pravila međunarodnog prava su sastavni dio federalnog zakonodavstva. U slučaju neslaganja međunarodnih ugovora ili sporazuma sa federalnim zakonodavstvom, prevagnut će ugovor ili sporazum.”*³⁸

Iz navedenih ustavnih odredaba nedvosmisleno proizilazi da postoji ustavno-pravna obaveza zakonodavca da zakoni koje donosi moraju biti u skladu sa inkorporisanim i ratificiranim međunarodnim dokumentima, te sa općim pravilima međunarodnog prava.

2. Nivo Republike Srpske

³⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, (decembar 1995, donesen u kontekstu Daytonskog mirovnog sporazuma), član II: Ljudska prava i osnovne slobode (stav 1.)

³⁶ Id., član II (2).

³⁷ Id., član II (3).

³⁸ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Amandman XVIII.

Ustav Republike Srpske pobraja katalog prava koji se samim Ustavom štite:

- pravo na život;
- pravo na slobodu i sigurnost osobe;
- pravo na ljudsko dostojanstvo, fizički i moralni integritet, privatnost, privatni i porodični život;
- slobodu od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja;
- jednaku zaštitu prava;
- pravo na pravedno suđenje u krivičnom postupku;
- slobodu kretanja;
- pravo na povjerljivost ličnih podataka;
- zdravstvenu zaštitu;
- zabranu diskriminacije;
- zabranu prinudnog rada.

Član 44(1) Ustava Republike Srpske ima jednu veoma značajnu garanciju, naročito u vezi sa zaštitom žrtava trgovine ljudima:

“Stranci imaju ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom i druga prava utvrđena zakonom i međunarodnim ugovorima.”

Također, član 48. Ustava kaže:

“Prava i slobode zajamčene ovim Ustavom ne mogu se oduzeti ili ograničiti.

Obezbjeđuje se sudska zaštita sloboda i prava zajamčenih ovim Ustavom.

Ko se ogriješio o ljudska prava i osnovne slobode zajamčene ovim Ustavom, lično je odgovoran za to i ne može se pravdati ničijim naređenjem”.

Na ovaj način, Ustav RS briše liniju između privatnog i javnog djelovanja i obavezuje državu da obezbijedi da pojedinac poštuje i da se ne miješa u uživanje ljudskih prava druge osobe.

U skladu s navedenim, postoji široka ustavna osnova da se od države zahtijeva da postupa u skladu sa međunarodnim standardima o ljudskim pravima i obavezama preuzetim ratifikacijom ili inkorporacijom relevantnih međunarodnih dokumenata, te da osigura prava i obezbijedi zaštitu svim licima unutar svoje teritorije.

II. Krivično-pravna oblast i obaveze države u vezi sa trgovinom ljudima – pristup zasnovan na ljudskim pravima

Trgovina ljudima nije samo pitanje od interesa za krivično-pravnu oblast kao takvu, već je to primarno pitanje ljudskih prava zato što se radi o djelu koje najozbiljnije ugrožava spektar zaštićenih ljudskih prava. Stoga, države imaju dvostruku pozitivnu obavezu kad je trgovina ljudima u pitanju:

- (a) da preveniraju i spriječe krivično djelo trgovine ljudima; i
- (b) da osiguraju/zaštite ljudska prava koja se krše trgovinom ljudima.

Prva obaveza se odnosi na zabranu djela trgovine ljudima, što u praksi znači da se u krivično-pravnom sistemu propišu i sankcionišu krivična djela trgovine ljudima i drugih djela u vezi sa trgovinom ljudima usljed kojih dolazi do kršenja ljudskih prava i sloboda, te da se u pravnom sistemu obezbijede efikasni mehanizmi zaštite tih prava i sloboda. Potrebno je, dakle, pažljivo definirati ovo krivično djelo i odrediti sankcije adekvatne težini tog djela i vrijednostima koje se izvršenjem tog djela napadaju. Drugi nivo ove pozitivne obaveze države je osigurati efikasnu istragu, a zatim goniti i kazniti počinioce.

Druga pozitivna obaveza države odnosi se na zaštitu ljudskih prava koja se trgovinom ljudima krše. Ova obaveza podrazumijeva uspostavu efikasnog sistema zaštite žrtava trgovine ljudima.

Imperativ korištenja pristupa zasnovanog na ljudskim pravima ima najmanje dvije prednosti:

- žrtve se tretiraju kao žrtve teških kršenja ljudskih prava, a ne kao kriminalci koji krše domaće propise; i
- ovakav pristup daje okvir za suštinsko razumijevanje problema s kojima se suočavaju žrtve trgovine ljudima, uključujući i suštinsko razumijevanja uzroka trgovine ljudima (siromaštvo, nezaposlenost, diskriminacija i nasilje nad ženama, oružani sukobi itd.) i pomoćnih faktora (korupcija, organizirani kriminal itd.).

1. Zabrana trgovine ljudima u domaćem krivično-pravnom zakonodavstvu u odnosu na međunarodne standarde

Palermo Protokol je donesen kao dodatak uz UN Konvenciju protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i prema članu 1. Protokola, a u vezi sa članom 37(4) UN Konvencije treba se tumačiti zajedno sa Konvencijom, uzimajući u obzir svrhu Protokola”.³⁹

Između ostalog, ideja je bila da se usvajanjem prve zajedničke definicije što više harmonizira pristup država potpisnica u vezi sa definisanjem djela. Palermo Protokol nije posebno usmjeren na pitanje zaštite žrtava trgovine, niti je uz definiciju trgovine ljudima dao posebne definicije svih pojmova koji se u samoj definiciji koriste. Međutim, postoje drugi međunarodni dokumenti koji daju posebne definicije tih pojmova, o čemu će kasnije biti više riječi. Tako Palermo Protokol u članu 3. definiše “trgovinu ljudima”:

³⁹ International Human Rights Law Group, Ann Jordan: The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, avgust 2002.; izvor: www.hrlawgroup.org/initiative/trafficking_persons/

“ Član 3 - Upotreba termina

Za svrhe ovog Protokola:

- (a) “Trgovina ljudima” znači regrutiranje, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvata osoba, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmanjivanja, zlouporabe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.*
- (b) Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izloženu u točki (a) ovog člana bit će nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a);*
- (c) Regrutiranje, transport, transfer, skrivanje ili prihvata djeteta radi eksploatacije smatrat će se “trgovinom ljudima” čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom (a) ovog člana;*
- (d) “Dijete” znači osobu ispod osamnaest godina starosti.”*

Neosporno je da Krivični zakon BiH⁴⁰ usvaja definiciju trgovine ljudima prihvatajući u najvećem dijelu definiciju iz Protokola i to na sljedeći način:

- “(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi se postigla privola lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice, u svrhu iskorištavanja prostitucije drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog izrabljivanja, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.*
- (2) Ko vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi dijete ili maloljetnika, radi izrabljivanja iz stava (1) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.*
- (3) Ko organizira ili bilo kako rukovodi grupom ljudi radi činjenja krivičnog djela iz stava (1) ili (2) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.*
- (4) Bez utjecaja je na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima okolnost da li je lice pristalo na izrabljivanje iz stava (1) ovog člana”.*

1.1. Eksploatacija

KZ BiH, na žalost, ne definiše sve oblike “eksploatacije”, već ih samo nabroja. Međutim, prisilni rad ili usluge, ropstvo i slične prakse i služenje pod prinudom su definisani u međunarodnom pravu,⁴¹ pa je neophodno obezbijediti da te definicije budu prihvaćene i korištene i u našem pravnom sistemu.

2. Druga djela koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudima

⁴⁰ Član 186. Krivičnog zakona BiH, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, a u vezi sa članom 3 Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH, Sl. Glasnik BiH, br. 61/04 od 29. decembra 2004. godine.

⁴¹ “Ropstvo” je definisano u UN Konvenciji o ukidanju ropstva gdje se kaže: “Ropstvo je status ili uslovi u kojima se nalazi lice nad kojim se vrše neke ili sve ovlasti koje su svojstvene pravu vlasništva.” Neke situacije koje čine “ropsku potčinjenost” (servitude) sadržane su u UN Dodatnoj Konvenciji o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucijama i praksama sličnim ropstvu, gdje se u članu 1 kaže: “(a) dug, odnosno status ili stanje koje proizilazi iz obećanja pružanja svojih ličnih usluga ili usluga osobe nad kojom ima kontrolu, koje dužnik da kao garanciju duga, ako razumno procijenjena vrijednost takvih usluga ne bude primijenjena na likvidaciju duga, ili dužina i priroda tih usluga nisu ograničene i definisane; b) kmetstvo, odnosno stanje ili status zakupca koji po zakonu, običaju ili sporazumu mora živjeti i raditi na zemlji koja pripada drugoj osobi i takvoj osobi pružati određene usluge, bilo kao naknadu ili ne, i nema slobodu promjene statusa; (c) svaka institucija ili praksa kojom: (i) žena, bez prava da odbije, bude obećana ili data u brak na osnovu isplate određene sume ili druge vrste naknade roditeljima, staratelju, porodici ili drugoj osobi ili grupi; ili (ii) suprug, njegova porodica ili klan, imaju pravo da ženu daju drugoj osobi za određenu protuvrijednost; ili (iii) nakon smrti muža, ženu može naslijediti druga osoba; (d) svaka institucija ili praksa kojom dijete ili osobu ispod 18 godina starosti, biološki roditelji ili staratelj predaju drugoj osobi, bilo uz naknadu ili ne, u cilju iskorištavanja djeteta ili mlade osobe, ili iskorištavanja njihovog rada.” “Prisilni rad” definisan je Konvencijom br. 29 Međunarodne organizacije rada kao “svaki rad ili usluga koja se iznudi od bilo koje osobe pod prijetnjom kažnjavanja i za koju se ta osoba nije dobrovoljno ponudila”; supra nota 6

Krivični zakon BiH definiše i druga djela koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudima. Neka od tih djela su:

- zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu (član 185);
- međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187);
- nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 188) i
- krijumčarenje osoba (član 189).

Posebno je zanimljivo definisanje krivičnog djela “Međunarodno vrbovanje radi prostitucije” (član 187), koje nije ništa drugo do trgovina ljudima radi pružanja seksualnih usluga, ali u nekoj drugoj državi izuzimajući državu u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin. Stavom dva se predviđa strožija sankcija ako se koristi sila, prijetnja prevara i sl. da bi se osoba prisilila ili navela na pružanje seksualnih usluga za novac u nekoj državi u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Ako se ovo djelo učini prema djetetu ili maloljetniku, počinitelju se može izreći kazna od 1-10 godina zatvora, što je manje nego ako je u pitanju trgovina djecom iz člana 186., gdje je predviđena kazna od najmanje 5 godina zatvora.

Nejasno je iz ovakve formulacije da li protupravnost radnje postoji ako se vrbuje, namamljuje ili navodi na pružanje seksualnih usluga strani državljanin za pružanje seksualnih usluga u BiH, dakle u državi u kojoj nema prebivalište ili nije državljanin, ili je protupravnost radnje ako se vrbuje državljanin BiH za pružanje seksualnih usluga u nekoj državi u kojoj nema prebivalište ili državljanstvo.

Polazeći od činjenice da se koristi termin seksualnih usluga, onda je vjerovatnije da se “vrbovanje” odnosi samo na državljane BiH za pružanje seksualnih usluga u nekoj drugoj državi gdje je legalizovana djelatnost pružanja seksualnih usluga, a imajući u vidu činjenicu da u BiH djelatnost “pružanja seksualnih usluga” nije legalizovana, već se radi o zabranjenoj radnji – odavanju prostituciji, koja je prekršajno kažnjiva.

Kontradikcija se vidi, dakle već iz naziva djela u kojem se govori o “vrbovanju radi prostitucije” i samog opisa djela koje govori o seksualnim uslugama.⁴² Očigledno, radi se o suštinskom miješanju pojmova “prostitucije”, “seksualne eksploatacije” i “trgovine ljudima” i shvatanju da je “prostitucija” jedini oblik eksploatacije, zanemarujući prisilno prosjačenje, druge oblike prisilnog rada, uključujući i prisilne brakove, npr.

3. Entitetsko krivično-pravno zakonodavstvo

Tokom 2003. godine, došlo je i do promjena u entitetskom krivično-pravnom zakonodavstvu u cilju postizanja harmonizacije sa novim krivično-pravnim zakonodavstvom na nivou države. Ova harmonizacija nije proizvela značajnije kvalitativne promjene u oblasti trgovine ljudima.

Krivični zakon Republike Srpske (RS) propisuje krivično djelo “trgovine ljudima radi vršenja prostitucije” (članu 198), a već i površna analiza ove definicije pokazuje da se ustvari radi o krivičnom djelu posredovanja u prostituciji. Ništa nije bolja situacija ni sa Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), koji definiše “navođenje na prostituciju” (član 210). Iako i jedan i drugi entitetski zakon predviđaju i kvalifikovane oblike ovog djela, ovako definisani nisu u skladu sa međunarodno prihvaćenom definicijom i ne mogu služiti za efikasno gonjenje počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima i njihovo efikasno sankcionisanje. Ovim se umanjuje i jedna značajna uloga krivično-pravnog zakonodavstva, a to je preventivna uloga.

4. Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku – pristup zasnovan na ljudskim pravima i problemi

Sve što je naprijed rečeno u vezi problema sa krivično-pravnim definisanjem djela trgovine ljudima i neusaglašenosti sa međunarodno prihvaćenim obavezama, direktno se odražava i na status žrtava trgovine

⁴² vidi: Izvještaj o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini, OHCHR

ljudima i njihovu zaštitu zasnovanu na ljudskim pravima. Zaštita žrtava trgovine ljudima je također obaveza po međunarodnom pravu, kako je to ranije pokazano. Kakva će biti ta zaštita, zavisi od pristupa koji država ima prema krivičnom djelu trgovine ljudima, ali i shvatanju samog fenomena trgovine ljudima i dalekosežnim posljedicama koje taj fenomen ima na pojedince, ali i društva u cijelosti.

4.1. Principi ljudskih prava

Najvažniji principi⁴³ u vezi sa zaštitom žrtava trgovine u skladu sa standardima ljudskih prava su:

- **Princip ne-diskriminacije:** Država neće diskriminirati žrtve trgovine ljudima u substantivnom ili proceduralnom pravu, politici ili praksi.
- **Sigurnost i pravičan tretman:** Država će priznati da su žrtve trgovine ljudima ustvari žrtve ozbiljnih zloupotreba ljudskih prava, zaštitit će njihova prava bez obzira na njihov bilo kakav neregularni imigracioni status, te ih zaštititi od odmazde i zla.
- **Ostvarivanje pravičnosti:** Policija, tužiteljstvo i sud će se pobrinuti da se njihovi napori da se kazne trgovci provedu u okviru sistema koji poštuju i čuvaju prava žrtava na privatnost, dostojanstvo i sigurnost. Adekvatno sudsko gonjenje trgovaca uključuje sudsko gonjenje, gdje je to moguće, zbog silovanja, seksualnih i drugih oblika napada (uključujući, bez ograničenja, ubistvo, prisilne trudnoće i abortuse) kidnapovanje, torture, okrutan, neljudski ili degradirajući tretman, ropstvo ili ropstvu slične prakse, prisilni ili prinudni rad, dužnički zatvor, ili prisilni brak.
- **Pristup privatnim tužbama i reparacijama:** Država mora osigurati da žrtve trgovine ljudima imaju zakonsko pravo da traže odštetu od onih kriminalaca koji su ih zloupotrijebili, kao i pomoć u pokretanju takvih postupaka, ako je potrebno.
- **Boravišni status:** Država će osigurati žrtvama trgovine ljudima privremene boravišne vize (uključujući pravo na rad), za vrijeme trajanja bilo kakvog krivičnog, građanskog ili drugog postupka, te će im obezbijediti pravo na traženje azila i uzeti u obzir rizik od odmazde u svakom postupku odlučivanja o deportaciji.
- **Zdravstvene i druge usluge:** Država će osigurati žrtvama trgovine ljudima adekvatnu zdravstvenu i druge vrste socijalne pomoći u toku perioda privremenog boravka.
- **Repatrijacija i reintegracija:** Država će se pobrinuti da žrtve trgovine ljudima budu u mogućnosti da se sigurno vrate kući, ako to žele, i kada budu u stanju da to učine.
- **Saradnja države:** Države moraju raditi kooperativno kako bi osigurale potpunu provedbu standarda ljudskih prava.

4.2. Standardi u praksi

Uzevši u obzir sve što je garantovano svim licima u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, a u skladu sa prezentiranim temeljnim principima ljudskih prava koji se imaju primjenjivati na žrtve trgovine ljudima, reći ćemo nešto o provođenju svega toga u praksi i obavezama države u vezi s tim.

- Prije svega, neophodno je da nadležni organi razumiju da je trgovina često samo jedan od zločina počinjenih prema žrtvi trgovine.⁴⁴ Pored toga što se optuženi tereti za krivično djelo**

⁴³ vidi: Globalna alijansa protiv trgovine ženama, Fondacija protiv trgovine ženama i Međunarodna pravna grupa za ljudska prava: Standardi ljudskih prava za tretman osoba koje su bile predmetom trgovine, januar 1999. godine.

trgovine ljudima, nadležni organi bi radi efikasnog gonjenja trebali razmotriti i pitanje odgovornosti za:

- silovanje, seksualne i druge oblike napadanja (uključujući, bez ograničenja, ubistvo, prisilnu trudnoću i abortus) i kidnapovanje;⁴⁵
- torturu, okrutan, nehumani i ponižavajući tretman;⁴⁶
- ropstvo ili ropstvu slične prakse, nedobrovoljno služenje, prisilni ili prinudni rad;⁴⁷
- dužnički zatvor;⁴⁸
- prisilni brak, prisilni abortus, prisilnu trudnoću.⁴⁹

b. Također, treba osigurati da suđenja nisu na uštrb ili štetu prava žrtava trgovine ljudima i da su konzistentna sa psihološkom i fizičkom sigurnosti tih osoba i svjedoka.⁵⁰ Kao minimum, država mora osigurati da:

- teret prikupljanja dokaza prije ili za vrijeme sudskog gonjenja osobe za koju se tvrdi da je kriva za trgovinu ljudima leži na tužiteljstvu, a ne na žrtvi trgovine;⁵¹
- tužitelj tokom postupka poziva bar jednog eksperta kao svjedoka o uzrocima i posljedicama trgovine ljudima i efektima tog krivičnog djela na žrtve, ili se konsultuje sa tim ekspertom u pripremi za krivične postupke;⁵²
- metodi istrage, otkrivanja, sakupljanja i predstavljanja dokaznog materijala, moraju minimizirati nametanje mišljenja, ne degradiraju žrtve niti se reflektuju na spolnu pristrasnost. Na primjer, službenici neće koristiti ličnu historiju, navodni 'karakter' ili prethodno zanimanje žrtve trgovine ljudima protiv te osobe ili citirati to kao osnov za diskvalifikaciju tužbe žrtve trgovine ili pak za donošenje odluke da se sudski ne goni počinitelac;⁵³
- okrivljeni ne mogu kao dokaz u svojoj odbrani koristiti istoriju, navodni 'karakter' ili sadašnje ili prijašnje zanimanje (npr. prostitutka ili posluga) žrtve trgovine ljudima;⁵⁴
- žrtvi trgovine ljudima, a koja je bila podvrgnuta seksualnom nasilju ili mu je bila svjedokom, dopušteno je da prezentira dokazni materijal putem kamere ili drugih elektrotroskih specijanih sredstava, nakon uzimanja u obzir svih okolnosti svjedočenja žrtve i svjedoka.⁵⁵
- žrtve trgovine ljudima moraju biti obaviještene o njihovoj ulozi u procesu kao i napredovanju samog procesa.⁵⁶
- treba biti dozvoljeno da se mišljenja i strahovi žrtava trgovine ljudima prezentiraju i razmotre u odgovarajućem stepenu postupka kada su njihovi lični interesi povrijeđeni, bez štete za optuženog i u skladu sa relevantnim domaćim pravnim sistemom.⁵⁷

⁴⁴ Model strategije i praktične mjere na eliminaciji nasilja nad ženama na polju sprječavanja kriminala i krivičnog pravosuđa, Aneks Rezoluciji Generalne Skupštine A/RES/52/86, para. 9 (2 feb. 1998) koja služi "kao model za smjernice koje trebaju koristiti Vlade u njihovim nastojanjima da obrade, unutar sistema krivičnog pravosuđa, različite manifestacije nasilja nad ženama;..." - 8a, 9(a) (i).

⁴⁵ UDHR 3; ICCPR 6; CEDAW 2 (f), 6 I Preporuke 19 o nasilju prema ženama.

⁴⁶ UDHR 5, ICCPR 7; CAT, sve CRC 37 (a); ICPRMW 10.

⁴⁷ UDHR 4; ICCPR 8; SC, sve; SCAS, sve; ILO br. 29 i 105, sve; CRC 32; ICPRMW 11.

⁴⁸ SCAS 1(a).

⁴⁹ UDHR 16.1-2; ICESCR 10.1; ICCPR 23; CEDAW 16; SCAS 1©.

⁵⁰ Model strategija 10(d).

⁵¹ UDHR 11,1; ICCPR 14,2; ICPRMW 18.2. "primarna odgovornost za pokretanje tužbe leži na organima tužilaštva a ne leži na ženama koje su bile predmet nasilja", Model strategija 7(b).

⁵² ICCPR 42.9.

⁵³ ICC 21.3, 54.1(b); Model strategija 7 (d)

⁵⁴ ICC 21.3, 68.1; Model strategija 7(d)

⁵⁵ ICC 68.2; Model strategija 7 (c)

⁵⁶ Deklaracija o osnovnim principima 6(a)

⁵⁷ Deklaracija o osnovnim principima 6(b)

- c. **Mjere za borbu protiv trgovine ljudima moraju biti usmjerene na prekršitelje, a ne na one koji su žrtve.** Na žalost, često se sudi žrtvi umjesto kriminalcu, što dalje podriva vjeru žrtve u sposobnost pravnog sistema da se dođe do pravde. Propisi protiv trgovine ljudima koji se često više brinu za ilegalnu migraciju i krivično gonjenje nego za prava i potrebe žrtava, vlasti često koriste kao instrument represije za kriminalizaciju i marginaliziranje žrtve trgovine ljudima i osporavanje njihovih ljudskih prava.
- d. **Žrtve trgovine ljudima nikada ne bi trebale biti gonjene za krivična djela koja im se eventualno mogu staviti na teret,** ali ih nisu počinile svojom voljom nego pod prisilom trgovaca ljudima. Na primjer, ne mogu se goniti za upotrebu falsifikovanih dokumenata, ilegalan ulazak/boravak/rad u zemlji, prostituciju i sl., jer u tim djelima nema volje na strani žrtava za izvršenje djela.
- e. Da bi se sve ovo osiguralo, neophodno je **poduzeti sve što je razumno moguće kako bi se žrtve trgovine ljudima pravilno identifikovale kao takve,** što je pitanje kojem se vrlo često površno prilazi. Stoga je potrebno tražiti nove načine pravilne identifikacije, a put tome vodi kroz saradnju sa specijaliziranim nevladinim organizacijama, koje su senzibilizirane i imaju iskustva u komuniciranju sa žrtvama. Od pravilne i pravodobne identifikacije, zavisi pravilan pristup zaštiti žrtve, ali i progona počinitelja.
- f. Ukoliko se ipak desi da **žrtva bude osumnjičena ili učini neko djelo zbog kojeg uslijedi krivično gonjenje,** prema standardima ljudskih prava mora se osigurati da žrtva trgovine ljudima kao okrivljeni/a u krivičnom postupku:
- ukaže na svoj status žrtve trgovine ljudima i prisilom pod kojom je morala izvršiti neko djelo koje se smatra krivičnim/prekršajnim djelom;
 - ima mogućnost da prisilu koja je upotrebljena navede kao svoju odbranu, te da taj dokaz bude smatran olakšavajućom okolnošću prilikom određivanja kazne, ako je osuđen/a;⁵⁸
 - u slučajevima koji uključuju optužbe da je počinjeno krivično djelo protiv trgovca (trgovaca), uključujući ubistvo, žrtve trgovine ljudima trebaju imati mogućnost pozivanja na samoodbranu i prezentiranja dokaza da su bili podvrgnuti trgovini, a isti dokazni materijal se treba razmatrati kao olakšavajući faktor kod određivanja kazne, ako je osuđen;⁵⁹
 - sudski procesi u koje su uključene žrtve trgovine ljudima trebaju se voditi u skladu sa standardima o ljudskim pravima, relevantnim odredbama člana 5. Bečke konvencije o konzularnim odnosima (VCCR) i članovima 16-19 ICPRWM.

4.3. Žrtve trgovine ljudima kao svjedoci u krivičnim postupcima

Posebno je pitanje asistencije žrtvi kao svjedoku u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima. Prvi problem proizilazi ponovo iz zakonske regulative. Naime, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH, broj 21/03) uređuje mjere koje osiguravaju zaštitu svjedoka pod prijetnjom ili ugroženih svjedoka u krivičnim postupcima (član 1.). Dakle, jasno je da zakon ne uređuje zaštitu prije ili poslije krivičnog postupka, što je problematično i nije sveobuhvatno. Ovo je dalje vidljivo i iz mjera koje se mogu odrediti u svrhu zaštite svjedoka, a naročito imajući u vidu slučajeve u kojima je došlo do razotkrivanja imena i mjesta boravka zaštićenog svjedoka, bez adekvatne reakcije i progona onih koji su na taj način prekršili zakon. Zakon posebno ne predviđa relokaciju zaštićenog svjedoka, što može biti veliki problem. Možda će se ovi probleme riješiti novim Zakonom o programu zaštite svjedoka, što ostaje da se vidi.

⁵⁸ Vidi ICCPR 14.3 (d).

⁵⁹ Vidi ICCPR 14.3(d).

U svakom slučaju, pristup zasnovan na ljudskim pravima zahtijeva da ukoliko se želi obezbijediti svjedočenje žrtve trgovine ljudima nužno je voditi računa da sigurnost i integritet žrtve trgovine ljudima kao svjedoka ne bude podređen interesima tužilaštva.

Praksa i problemi u implementaciji

Član 24. UN Konvencije o transnacionalnom organiziranom **kriminalu reguliše pitanje zaštite svjedoka, ali i njihove rodbine i drugih bliskih osoba prije i tokom suđenja**. Mjere koje ovaj član (st.2.) predviđa, obuhvataju:

- fizičku zaštitu uključujući u mjeri u kojoj je to moguće relokaciju tih osoba i zabranu otkrivanja njihovog identiteta i mjesta boravka; i
- iznošenje svjedočenja na način koji će zaštititi svjedoke kao što je svjedočenje korištenjem komunikacionih tehnologija, kao što su video-linkovi i sl.

U cilju osiguranja primjene odredbe člana 24. UN Konvencije o transnacionalnom organiziranom kriminalu, u praksi se moraju poduzeti mjere:

- zaštite žrtava trgovine ljudima prije, tokom i nakon krivičnog postupka protiv trgovaca ljudima, koje uključuju zaštitu od zastrašivanja, prijetnji osvetom ili osvete od strane trgovaca ljudima i njihovih pomagača, te osiguranje slične zaštite članovima porodice i prijateljima žrtava trgovine ljudima;
- promjene identiteta žrtve kada je neophodno;
- izmještanje žrtve kada je neophodno, vodeći računa o mjerama zaštite;
- uzimanje u obzir potreba žrtava trgovine ljudima radi njihove zaštite, kao i zaštite njihovih porodica i prijatelja prilikom odlučivanja o hapšenju, pritvaranju, ali i uslovima puštanja trgovaca ljudima iz pritvora, odnosno zatvora. Ovo podrazumijeva obavezu da žrtva trgovine ljudima bude ranije obaviještena o puštanju iz pritvora ili zatvora lica koje je uhapšeno ili osuđeno za djelo trgovine ljudima ili neko djelo u vezi sa trgovinom ljudima.

Sve ovo praktično znači da:

- **žrtva trgovine ljudima mora**, prije odluke o tome hoće li svjedočiti u postupku protiv trgovca ljudima, **biti cjelovito i objektivno upoznata sa mogućnostima i vidovima njene zaštite po zakonu**, dakle one koja joj zaista može biti pružena, kako bi mogla realno procijeniti stvarnu situaciju i donijeti samostalnu odluku;
- **žrtva nikada ne smije ni na koji način biti prisiljavana da svjedoči** što posebno uključuje prijetnje krivičnim ili prekršajnim gonjenjem;
- **ako ne prihvati biti svjedokom, ne smije biti lišena niti jednog prava** koje joj pripada, niti se njena prava mogu koristiti kao sredstvo ucjene da bi promijenila mišljenje;
- **ako prihvati svjedočenje, mora se pozorno pratiti na koji se način ta zaštita ostvaruje, kako njen identitet ne bi bio otkriven**. Istovremeno, treba stalno zahtijevati da joj se osigura zaštita u skladu sa standardima ljudskih prava, dakle šira zaštita od one koju trenutno predviđa zakon, a to se naročito odnosi na zaštitu prije, tokom i poslije postupka.

Kad je riječ o izmještanju, zemljama kao što je Bosna i Hercegovina, ove mjere a naročito relokacija unutar teritorije, može biti prilično problematična. U malim i obično siromašnim zemljama, ovakve mjere iz objektivnih razloga mogu ostati samo mrtvo slovo na papiru. Stoga, u takvim slučajevima pomoć bi trebale pružiti treće zemlje koje mogu izvršiti prihvati tih osoba, a što je u skladu sa članom 24. stav 3. UN Konvencije o transnacionalnom organiziranom kriminalu kojim se utvrđuje mogućnost da države razmotre sklapanje aranžmana sa drugim državama radi izmještanja ovih osoba. Ove odredbe je neophodno primjenjivati i na žrtve trgovine, bez obzira pojavljuju li se kao svjedoci ili ne, ako su u opasnosti od ostanka u zemlji destinacije ili ako im opasnost prijeti nakon povratka u zemlju porijekla.

4.4. Prava žrtve kao oštećene

Žrtve trgovine ljudima također moraju **dobiti informacije** o pravima koja im po domaćim zakonima pripadaju **radi traženja naknade štete** ili kompenzacije što rezultira iz njihovog statusa kao žrtve trgovine.

Stoga je veoma važno blagovremeno osigurati žrtve trgovine informacijom vezanom za mogućnost pokretanja parničnog postupka radi naknade štete protiv trgovaca, ali i ostalih (uključujući javne službenike), koji su ih možda iskoristavali ili zloupotrebili, zbog nanešene nematerijalne i materijalne štete.⁶⁰ O ovome će više riječi biti u sljedećem poglavlju: "Status žrtve u građansko-pravnim stvarima".

4.5. Zaštita djece koja su žrtve trgovine ljudima

Kao što je već rečeno, na nivou države nema zakona ili mjera kojima bi se definisale mjere pomoći, zaštite i prevencije u vezi sa djecom kao žrtvama trgovine ljudima, a uzimajući u obzir najbolje interese djeteta bez obzira da li se radi o žrtvi međunarodne ili unutrašnje trgovine. S druge strane, ni na nivou entiteta u čiju nadležnost spada socijalna i zdravstvena zaštita, još nemamo adekvatnih mjera koje bi bile u skladu sa međunarodnim standardima. Zakoni o socijalnoj zaštiti u oba entiteta nemaju posebnih odredbi koje bi regulisale status žrtava trgovine ljudima, a naročito djece kao žrtava trgovine ljudima, ili pomoć koja im mora biti pružena u skladu sa međunarodnim standardima.

Primjer iz prakse pokazuje da npr. centri za socijalni rad problem trgovine djecom unutar BiH ne prepoznaju kao takav niti preduzimaju išta da pruže neophodnu pomoć.

" ... Iz informacija sa kojima raspolazemo prilično je jasno da je pomenuta djevojčica (koju smo zbog anonimnosti podataka o šticevicama nazvali Alfa) bila kidnapovana iz očevo doma od strane poznate trgovateljke. U kidnapovanje, koje je izvedeno dok je djevojčicin otac bio na molitvi u džamiji, očigledno je bila uključena i majka djevojčice, na što najbolje upućuje činjenica da je djevojčica prvu noć van kuće provela u majčinoj kući u koju ju je dovela pomenuta trgovateljka pod izgovorom da će joj pronaći dobro plaćen posao u nekom velikom gradu i tako je spasiti od života na selu. Obećanja su se pokazala ispraznim i Alfa je umjesto u velikom gradu završila u malom hercegovačkom mjestu. Ponuđeni posao je bio daleko od obećanog, a zaradu nije niti imala. U okviru svojih redovnih zaduženja na poslovima konobarisanja u jednom noćnom baru, bila je izložena i svakodnevnom psiho-fizičkom zlostavljanju. Raspolazemo podacima da je bila primorana i na pružanje seksualnih usluga bez mogućnosti da odbije takve nasrtaje. Bila je više puta prodavana gazdama drugih barova od strane gazde bara u kojem je radila. Boraveći izvjesno vrijeme u tom gradiću djevojčica je upoznala lokalnog mladića koji je posjećivao bar i sklopila prijateljstvo sa njim. Mladić je ponudio Alfu da je podučava vožnji u njegovom automobilu. Prilikom jednog od časova poduke, dok se maloljetna Alfa nalazila za upravljačem automobila, naišla je policijska patrola i privela je u lokalnu policijsku stanicu zbog neposjedovanja adekvatne vozačke isprave. Na osnovu izjave koju je Alfa dala policajcima prilikom ispitivanja zaključeno je da se radilo o maloljetnoj žrtvi trgovine

Sama djevojčica ima veoma oskudno opšte znanje budući da je njeno školovanje prekinuto zbog nemogućnosti finansiranja putovanja od kuće do škole. Mada se ne može zvanično okarakterisati kao siročić jer su oba roditelja živa, djevojčica je po svemu sudeći vaspitno zapuštena. Otac je i sam neobrazovan i nesposoban da izdržava kćer i mlađeg sina.

⁶⁰ ICCPR 2.3; ICC 75; ICPRMW 22.6 I 9,68.2; Deklaracija o osnovnim principima 8-11; Model strategija 10 (c); vivi također, Pravo na restituciju, kompenzaciju i rehabilitaciju za žrtve ozbiljnog kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, koju je usvojio Ekonomski i socijalni savjet, Izvještaj Ekonomskog i socijalnog savjeta za 1998. godinu, A/53/3 para. 202; (Nacrt) Osnovni principi i smjernice o pravu na reparacije za žrtve (ozbiljnih) kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, Komisija za ljudska prava, UN (E/CN.4/1997/104, April 1997), koja čini osnovu za ispitivanje predmeta od strane Komisije.

Svi pokušaji naše organizacije da za djevojčicu pronađemo institucionalno rješenje u smislu smještaja i nastavka školovanja, ili pronalaženja donatora koji bi pokrio pomenute troškove, ostali su bezuspješni zbog nepostojanja efikasnih mjera zbrinjavanja i pomoći maloljetnih žrtava trgovine ljudima na nivou BiH ako su državljanke Bosne i Hercegovine. Jedino moguće rješenje vidjeli smo u povratku djevojčice kući na skrb ocu, bez obzira na činjenicu da to nije ni u kojem slučaju savršeno rješenje i da bi daleko bolje bilo da smo uspjeli institucionalno riješiti ovaj specifičan problem. Pošto je saradnja državnih organa izostala zbog nedostatka finansijskih sredstava, mi smo bili primorani da pribegnemo najslabijoj soluciji, a to je povratak djevojčice kući. ”⁶¹

Ovaj primjer pokazuje sve nedostatke ne samo zakona, već i funkcionisanja organa vlasti. Npr. ne vidi se da je policija, nakon saznanja da je dijete iz ove priče ustvari žrtva trgovine ljudima, preduzela mjere radi otkrivanja i gonjenja počinioca djela otmice ili nekog drugog krivičnog djela koje bi se tom licu moglo staviti na teret, uključujući i krivično gonjenje majke ili drugog srodnika djeteta, ako je potrebno. Dalje, iako iz priče proizilazi da je kontaktiran nadležni centar za socijalni rad, očigledno je izostala aktivnost centra na zbrinjavanju maloljetnog djeteta ili eventualnom preduzimanju mjera protiv roditelja, ukoliko se nisu adekvatno brinuli za dijete ili ga možda i sami zloupotrebljavali. Jedine koje pomoć pružaju u ovim slučajevima su nevladine organizacije.

S druge strane, kad se radi o zaštiti djece žrtava trgovine koji dolaze iz drugih zemalja, situacija je također loša. U ovakvim slučajevima vodeću ulogu u zbrinjavanju ovih žrtava trgovine imaju Međunarodna organizacija za migracije i nevladine organizacije, koje žrtvama obezbjeđuju zdravstvenu zaštitu, psiho-socijalno i pravno savjetovanje, te druge vidove potrebne pomoći. Činjenica je, ipak, da ovo nije najbolji način da se ispoštuju sva prava djece kako su garantovana Konvencijom o pravima djeteta ili Opcionalnim protokolom, jer u tom smislu niko ne može substituirati državu.

4.6. Repatrijacija žrtava trgovine ljudima

Žrtva trgovine ljudima ne smije biti prisiljavanja na repatrijaciju. Repatrirati je, ne uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, često znači vratiti je u ruke onih koji su je i namamili u krug trgovine ljudima, ali i u iste uslove koji su je prisilili da ekonomsku sigurnost potraži negdje drugdje, izvan domovine.

Palermo Protokol (član 8.) nalaže da se repatrijacija žrtava trgovine sprovodi uz dužnu pažnju prema njihovoj sigurnosti i bez štete po bilo koje postupke koji se po zakonu vode a u vezi su sa činjenicom da je osoba žrtva trgovine ljudima. Iako je “poželjno” da repatrijacija bude dobrovoljna, obaveza da se ona provede uz dužnu pažnju prema sigurnosti žrtve i bez štete po eventualne postupke ograničava “nedobrovoljnu” repatrijaciju na one slučajeve u kojima žrtvi ne prijete opasnost od povratka i u kojima neće biti ugroženo vođenje eventualnih zakonskih postupaka.

U obzir treba uzeti i Preporuku Vijeća ministara Vijeća Evrope o subsidijarnoj zaštiti koja pripada osobama koje prema odluci nadležnih vlasti nemaju pravo na izbjeglički status prema Konvenciji iz 1951. godine, ali im je neophodna međunarodna zaštita:

- zato što su izloženi riziku od mučenja, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u zemlji porijekla; ili
- zato što je osoba bila prisiljena pobjeći iz zemlje porijekla zbog opasnosti po život, sigurnost ili slobodu, ili zbog nasilja koje proizide iz situacija kao što je oružani sukob; ili
- zbog drugih razloga koje država članica prizna u svom zakonodavstvu, a zbog čega ne može biti vraćena u zemlju porijekla.

⁶¹ Informacije o ovom slučaju obezbijedila je organizacija La Strada iz Mostara.

Očigledno je da ovo može uključiti žrtve trgovine ljudima, jer to često mogu biti osobe kojima je potrebna naročita međunarodna zaštita. U takvim slučajevima, države članice trebaju osigurati da korisnici subsidijarne zaštite imaju zakonit status, a naročito da:

- dobiju dokumente koji taj status dokazuju;
- dobiju putne dokumente, ako ih ne mogu dobiti od vlasti iz zemlje porijekla;
- uživaju slobodu kretanja unutar zemlje domaćina;
- imaju pristup sudu; i
- da uživaju u osnovnim socijalnim i ekonomskim pravima, a naročito da imaju pravo na smještaj, pristup socijalnim davanjima i zapošljavanju, pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti itd.

U svakom slučaju, važan dokument u ovom segmentu je naravno Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, preciznije član 3. Evropske konvencije, koji može biti primjenljiv čak i u slučajevima postojanja samo prijetnje nehumanim tretmanom, prije bilo kakvog faktičkog tretmana te vrste. Evropski sud za ljudska prava primjenjuje član 3. u slučajevima gdje postoje opravdani i ozbiljni razlozi da se vjeruje da je osoba zaista u opasnosti da bude podvrgnuta mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju ukoliko bi bila vraćena u određenu zemlju, što se analogno može primijeniti i na slučajeve repatrijacije žrtava trgovine ljudima.

Pregled poglavlja

Zaštita žrtava trgovine ljudima u vezi sa istragom i krivičnim postupkom protiv trgovaca ljudima:

- Informisati žrtve o njihovim pravima, njihovim ulogama i obimu, trajanju i napredovanju postupaka kao i o dispoziciji sa njihovim predmetima;
- Omogućiti da mišljenje, potrebe i brige žrtava budu prezentovani i uzeti u obzir u postupku kada su njihovi lični interesi oštećeni, na način koji je u skladu sa proceduralnim pravilima domaćeg prava;
- Osigurati da teret dokaza prije ili za vrijeme sudskog gonjenja osobe za koju se tvrdi da je kriva za trgovinu ljudima leži na tužiteljstvu, a ne na žrtvi trgovine, te u skladu s tim obezbijediti i druge odgovarajuće dokaze, osim svjedočenja žrtava;
- Tokom istrage osigurati da metodi istrage, otkrivanja, sakupljanja i predavljanja dokaznog materijala, moraju biti takvi da ne degradiraju žrtve niti se reflektuju na spolnu pristrasnost. Na primjer, ne smije biti korištena lična historija, navodni 'karakter' ili prethodno zanimanje žrtve trgovine ljudima protiv te osobe ili citirati to kao osnov za diskvalifikaciju svjedočenja žrtve trgovine ili pak za donošenje odluke da se sudski ne goni počinitelac;
- Pružiti odgovarajuću podršku i pomoć žrtvama kroz cijeli postupak;
- Zaštititi, na odgovarajući način, privatnost i identitet žrtava i preduzeti mjere da bi se izbjeglo neodgovarajuće širenje informacija koje mogu voditi identifikaciji žrtve;
- Treba biti dozvoljeno da se mišljenja i strahovi žrtava trgovine ljudima prezentiraju i razmotre u odgovarajućem stepenu postupka protiv trgovaca ljudima kada su njihovi lični interesi povrijeđeni, bez štete za optuženog i u skladu sa relevantnim domaćim pravnim sistemom.

Zaštita žrtava trgovine ljudima kao svjedoka

- Ukoliko se želi obezbijediti svjedočenje žrtve trgovine ljudima, voditi računa da sigurnost i integritet žrtve trgovine ljudima kao svjedoka nije i neće biti podređen interesima tužilaštva;
- Zaštititi žrtve trgovine ljudima prije, tokom i nakon krivičnog postupka protiv trgovaca ljudima, koje uključuju zaštitu od zastrašivanja, prijetnji osvetom ili osvete od strane trgovaca ljudima i

njihovih pomagača, te osiguranje slične zaštite članovima porodice i prijateljima žrtava trgovine ljudima, kad je to potrebno;

- Promjena identiteta žrtve kada je neophodno;
- Izmještanje žrtve kada je neophodno, vodeći računa o mjerama zaštite;
- Uzimanje u obzir potreba žrtava trgovine ljudima radi njihove zaštite, kao i zaštite njihovih porodica i prijatelja prilikom odlučivanja o hapšenju, pritvaranju, ali i uslovima puštanja trgovaca ljudima iz pritvora, odnosno zatvora. Ovo podrazumjeva obavezu da žrtva trgovine ljudima bude ranije obavještena o puštanju iz protvora ili zatvora lica koje je uhapšeno ili osuđeno za djelo trgovine ljudima ili neko djelo u vezi sa trgovinom ljudima.
- Žrtva trgovine ljudima mora, prije odluke o tome hoće li svjedočiti u postupku protiv trgovca ljudima, biti cjelovito i objektivno upoznata sa mogućnostima i vidovima njene zaštite po zakonu, dakle one koja joj zaista može biti pružena, kako bi mogla realno procijeniti stvarnu situaciju i donijeti samostalnu odluku;
- Žrtva nikada ne smije ni na koji način biti prisiljavana da svjedoči, što uključuje i prijetnje krivičnim ili prekršajnim gonjenjem;
- Ako ne prihvati biti svjedokom, ne smije biti lišena niti jednog prava koje joj pripada, niti se njena prava mogu koristiti kao sredstvo ucjene da bi promijenila mišljenje;
- Ako prihvati svjedočenje, mora se pažljivo pratiti na koji se način ta zaštita ostvaruje, kako njen identitet ne bi bio otkriven. Istovremeno, treba stalno zahtijevati da joj se osigura zaštita u skladu sa standardima ljudskih prava, dakle šira zaštita od one koju trenutno predviđa zakon, a to se naročito odnosi na zaštitu prije, tokom i poslije postupka;
- Žrtvi trgovine ljudima, a koja je bila podvrgnuta seksualnom nasilju ili mu je bila svjedokom, dopušteno je da prezentira dokazni materijal putem kamere ili drugih elektonskih specijalnih sredstava, nakon uzimanja u obzir svih okolnosti svjedočenja žrtve i svjedoka.

Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom ili prekršajnom postupku protiv njih

Osim prava koja žrtve trebaju uživati u vezi sa krivičnim gonjenjem trgovaca ljudima, mora se obezbijediti da mjere za borbu protiv trgovine ljudima budu usmjerene na prekršitelje, a ne na one koji su žrtve. U vezi s tim potrebno je osigurati sljedeće:

- Žrtve trgovine ljudima nikada ne bi trebale biti gonjene za krivična djela koja im se eventualno mogu staviti na teret, ali ih nisu počinile svojom voljom nego pod prisilom trgovaca ljudima. Na primjer, ne mogu se goniti za upotrebu falsifikovanih dokumenata, ilegalan ulazak/boravak/rad u zemlji, prostituciju i sl., jer u tim djelima nema volje na strani žrtava za izvršenje djela;
- Tražiti nove načine pravilne identifikacije žrtava trgovine ljudima, a put tome vodi kroz saradnju sa specijaliziranim nevladinim organizacijama, koje su senzibilizirane i imaju iskustva u komuniciranju sa žrtvama. Od pravilne i pravodobne identifikacije, zavisi pravilan pristup zaštiti žrtve, ali i progon počinitelja.
- Ukoliko se ipak desi da žrtva bude osumnjičena ili učini neko djelo zbog kojeg uslijedi krivično gonjenje, prema standardima ljudskih prava mora se osigurati da žrtva trgovine ljudima kao otkriveni/a u krivičnom postupku:
 - ✓ objasni svoj status žrtve trgovine ljudima kao i prisilu pod kojom je morala izvršiti neko djelo koje se smatra krivičnim/prekršajnim djelom;
 - ✓ ima mogućnost da prisilu koja je upotrijebljena navede kao svoju odbranu, te da taj dokaz bude smatran olakšavajućom okolnošću prilikom određivanja kazne, ako je osuđen/a;
 - ✓ u slučajevima koji uključuju optužbe da je počinjeno krivično djelo protiv trgovca (trgovaca), uključujući ubistvo, žrtva trgovine ljudima treba imati mogućnost pozivanja na samoodbranu i prezentiranje dokaza da je bila podvrgnuta trgovini, a isti dokazni materijal se treba razmatrati kao olakšavajući faktor kod određivanja kazne, ako je osuđen;

- ✓ sudski procesi u koje su uključene žrtve trgovine ljudima trebaju se voditi u skladu sa standardima o ljudskim pravima, relevantnim odredbama člana 5 Bečke konvencije o konzularnim odnosima (VCCR) i članovima 16-19 ICPRWM.

Zaštita žrtava trgovine ljudima kao oštećenih

Žrtve trgovine ljudima također moraju dobiti informacije o pravima koja ih po domaćim zakonima pripadaju radi traženja naknade štete ili kompenzacije, što rezultira iz njihovog statusa kao žrtve trgovine. Osim toga, njima se mora obezbijediti sljedeće:

- Žrtve trgovine moraju dobiti pravne savjete u vezi sa pravom na naknadu štete ili kompenzacije i besplatnu pravnu pomoć za ostvarivanje tog prava putem nadležnih sudova;
- Ako se odluče voditi takve postupke, žrtvama treba obezbijediti privremene dozvole boravka za vrijeme dok traju krivični ili građanski postupci, uključujući i pravo na žalbe, za jedan razuman vremenski period, u toku kojeg vremena žrtva trgovine ljudima može odlučiti da li će ili ne pokrenuti građanski postupak ili biti svjedok u krivičnom postupku protiv trgovaca;
- Žrtve ne smiju biti deportirane ako postoje stvarni razlozi za vjerovanje da bi žrtve bile u opasnosti da budu podvrgnute torturi odnosno ako postoji dokaz da će po povratku u zemlju porijekla njihov život biti ugrožen od strane trgovaca ljudima;
- Repatrijacija žrtava mora biti izvedena na način koji neće dovesti u pitanje njihovu sigurnost i koja ih neće izložiti riziku osвете ili reviktimizacije;
- Žrtvama trgovine treba obezbijediti informacije i mogućnost da podnesu molbu za boravak prema domaćim zakonima i međunarodnim ugovorima. Pri razmatranju molbi za azil, žrtvama trgovine mora biti dozvoljeno da podnesu dokazni materijal kojim se potkrepljuje tvrdnje da bi repatrijacija mogla ozbiljno ugroziti njen ili njegov život, kao i veliki rizik od represije od strane trgovaca ili uznemiravanja ili maltretiranja od strane vlasti;
- Dok borave u zemlji, žrtvama mora biti obezbijedena elementarna zdravstvena zaštita;

Na sve ove oblike pomoći žrtve trgovine ljudima imaju pravo bez diskriminacije po bilo kom osnovu i bez uslovljavanja saradnjom sa vlastima u krivičnom gonjenju trgovaca ljudima.

III. Status žrtve u građansko – pravnim stvarima u BiH

1. Ciljevi poglavlja

Ovim poglavljem se želi prikazati funkcionisanje sistema pomoći i zaštite žrtava trgovine u BiH kroz pristup sistemu vlasti radi ostvarivanja ili zaštite prava koja proizilaze iz faktičke situacije, nastalih odnosa, promjena i dr., a shodno procedurama predviđenim važećim propisima. Na ovaj način žrtva trgovine dobija status stranke u postupku čime joj odgovarajuće zakonske procedure nadležnih organa i sudova trebaju da osiguraju tretiranje s poštovanjem i uvažavanjem, te pravo da utiču na donošenje odluka o njihovim pravima, što je istovremeno iz pozicije žrtve dovodi u poziciju osobe koja zahtijeva. Ovakav pristup naravno utiče na njen dignitet, **postaje svjesna svojih prava, posebno prava da niko nema pravo da je diskriminše** po bilo kojem osnovu.

2. Temeljna načela

Prema žrtvama trgovine u ostvarivanju građanskih prava ne smije se ispoljavati **diskriminacija** po bilo kojem osnovu, kao što su spol, rasa, boja kože, vjeroispovijest, politička i druga stajališta, nacionalno i socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinski status, dob, psihička i fizička invalidnost, status koji se stiče rođenjem ili neki drugi status.

U svim građanskim postupcima u kojim učestvuju žrtve trgovine obavezna je primjena **pravila povjerljivosti** radi zaštite privatnosti i identiteta žrtava trgovine.

Djeca žrtve trgovine imaju pravo na specijalan tretman i zaštitu, te hitno postupanje.

Žrtvama trgovine se **osigurava prihvata, oporavak i povratak** kroz: adekvatan i siguran smještaj, zdravstvenu zaštitu, informisanje o statusu, pravima i obavezama na jeziku koji žrtva razumije, pravnu pomoć u toku krivičnih i drugih postupaka u kojima ostvaruje svoja prava, informacije o načinu pristupa konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili boravka žrtve trgovine, informacije o repatrijaciji i sl.

3. Relevantno domaće zakonodavstvo

U pogledu zaštite i ostvarivanja građanskih prava za žrtve trgovine u ovom Priručniku koristimo termin **”pravo BiH”** koje se odnosi na sve propise koji se primjenjuju na teritoriji Bosne i Hercegovine od kojih su svakako najznačajniji:

- Ustav BiH, Ustav Federacije BiH i Ustav Republike Srpske
- Porodični zakon FBiH - Sl. list SRBiH 21/79, 44/89, Sl. novine RBiH 1/94)
- Zakon o braku i porodičnim odnosima Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske broj 54/02).
- Zakon o parničnom postupku Federacije BiH (Sl. novine FBiH broj 53/03)
- Zakon o parničnom postupku Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske broj 58/03; 85/03)
- Zakon o parničnom postupku Brčko Distrikta (Sl. glasnik Brčko Distrikta broj 5/00, 1/01 i 6/02)
- Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim oblastima (Sl. list SFRJ broj 43/82, 72/82, Sl. list RBiH 2/92, 13/94)
- Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske broj 13/02)
- Zakon o upravnom postupku Federacije BiH (Sl. novine FBiH broj 2/98)
- Zakon o upravnom postupku Brčko Distrikta (Sl. glasnik Brčko Distrikta broj 3/00, 9/02, 8/03)
- Zakon o upravnom postupku BiH (Sl. glasnik BiH broj 29/02, 12/04)
- Zakon o vanparničnom postupku FBiH (Sl. novine FBiH broj 2/98)
- Zakon o vanparničnom postupku Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske)
- Zakon o vanparničnom postupku Brčko Distrikta (Sl. glasnik Brčko Distrikt broj 5/01)
- Zakon o državljanstvu BiH (Sl. glasnik BiH broj 4/97,13/99, 14/03)
- Zakon o državljanstvu Federacije BiH (Sl. novine FBiH broj 43/01)
- Zakon o državljanstvu Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske broj 35/99, 17/00)
- Zakon o zapošljavanju stranaca FBiH (Sl. novine FBiH broj 8/99)
- Zakon o zapošljavanju stranaca (Sl. glasnik Republike Srpske broj 15/97)
- Zakon o zapošljavanju stranaca Brčko Distrikta (Sl. glasnik Brčko Distrikt broj 17/02)
- Zakon o obligacionim odnosima FBiH (Sl. list SFRJ broj 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, Sl. list RBiH broj 2/92, 13/93, 29/93, 13/94)
- Zakon o obligacionim odnosima Republike Srpske (Sl. list SFRJ broj 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, Sl. glasnik Republike Srpske broj 17/93, 3/96, 39/03)
- Zakon o matičnim knjigama FBiH (Sl. list RBiH broj 20/92, 13/94)
- Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske (Sl. glasnik Republike Srpske broj 18/99).

3.1. Status žrtve trgovine u porodičnim odnosima

Polazeći od činjenice da su najčešće registrirane žrtve trgovine u BiH strane državljanke, onda je logično dati prikaz pravnog okvira kojim se uređuju prava stranaca u oblasti porodičnih odnosa sa posebnim osvrtom na korištenje tog prava ako se radi o žrtvi trgovine ljudima. Praksa ukazuje da se neka garantirana prava stranaca u domenu porodičnih odnosa zloupotrebljavaju od strane trgovaca kako bi se žrtve vrbovale za seksualnu eksploataciju, posebno kod zaključivanja braka zbog čega je potrebno da pravni savjetnici prilikom pružanja pravne pomoći imaju u vidu navedena negativna iskustva iz prakse.

3.1.1. Zaključivanje braka

Strani državljani imaju pravo na zaključenje braka u BiH pod istim uslovima kao i državljani BiH. Stranac može zaključiti brak kako sa državljaninom BiH, tako i sa drugim strancem.

Lica koja namjeravaju da stupe u brak podnose prijavu matičaru u općini u kojoj žele da zaključe brak, pismeno ili usmeno na zapisnik. Uz prijavu se prilažu izvodi iz matične knjige rođenih, a kad je to potrebno i druge isprave (za stranca da ispunjava uslove za sklapanje braka prema pravu države čiji je državljanin, te da nema smetnji za zaključenje braka koje se odnose na raniji brak, srodstvo i nesposobnost za rasuđivanje).

Osnovni uslov za zaključenje braka u BiH je **slobodan pristanak dvije osobe različitog spola**. Ne postoji pravni instrument koji bi mogao ograničiti ovo pravo, ako su ispunjeni uslovi za njegovo

zaključenje. U slučaju kada nije bio ispunjen jedan od dva navedena uslova, po zakonu BiH smatra se da **brak nije ni postojao**. Ovo je veoma važna činjenica, posebno u slučajevima ako je jedan od bračnih drugova pristao na zaključenje braka u strahu izazvanom ozbiljnom prijetnjom čime se dovodi u pitanje postojanje slobodnog pristanka.

Kao primjer možemo navesti slučaj pristanka na zaključenje braka strane državljanke sa državljaninom BiH pod prijetnjom da će biti dovedena u pitanje njena sigurnost ili sigurnost nekoga od članova njene porodice. Prema nekim iskustvima iz dosadašnje prakse u cilju dobijanja pristanka strane državljanke za zaključenje braka koristi se prijetnja prijave imigracijskim službama ako strana državljanica ilegalno boravi u BiH ili se čak dovodi u ovisnost od narkotička sredstva. Postojanje sumnje u slobodu pristanka za zaključenje braka nužno zahtijeva dodatnu opreznost i senzibiliranost osoba koji djeluju na ovom pitanju posebno osoba koje pružaju pravnu i drugu asistenciju stranim državljanicama.

Drugi uslov je **punoljetstvo osoba** koje žele zaključiti brak, a koje stiče prema zakonu BiH sa napunjenih 18 godina. U izuzetnim slučajevima kada postoje naročito opravdani razlozi, sud može u vanparničnom postupku dozvoliti zaključenje braka maloljetniku starijem od 16 godina, ako utvrdi da je to lice tjelesno i duševno sposobno za vršenje prava i dužnosti koje proizlaze iz braka.

Postupak za davanje dozvole za zaključenje braka malodobnom licu starijem od 16 godina provodi nadležni općinski sudovi u vanparničnom postupku o čemu donose rješenje o dozvoli zaključenja braka. U ovom postupku sud na odgovarajući način ispituje sve okolnosti koje su od značaja za utvrđenje da li postoji slobodna volja i želja maloljetnika da zaključi brak, kao i da li je ta maloljetna osoba tjelesno i duševno sposobna za vršenje prava i dužnosti koje proizilaze iz braka. Ovaj postupak se analogno primjenjuje i na strane državljanke, što ipak ostavlja za dilemu odobravanje zaključenja braka maloljetnom strancu u slučaju kada se ne nalaze pod roditeljskim staranjem, već je stranac-maloljetnik stavljen pod starateljstvo.

Ako uzmemo u obzir činjenicu da je starateljstvo hitna mjera što je vidljivo iz glave ovog Priručnika koji obrađuje pitanje starateljstva, a da se zaključenje braka ne može smatrati takvom mjerom, već predstavlja jednu veoma ozbiljnu odluku o statusu osobe, onda je nelogično da sud odlučuje o saglasnosti za zaključenje braka maloljetnom strancu koji se nalazi pod starateljstvom organa za starateljstvo. Ipak ovo je pitanje odluke nadležnog suda koji u svakom slučaju mora voditi računa o zaštiti ličnosti i najboljeg interesa maloljetne osobe uz eliminaciju moguće zloupotrebe statusa maloljetne osobe-stranca.

Zaključenje braka se vrši pred općinskim organom uprave nadležnim za vođenje matičnih knjiga.

Praksa pokazuje da zahtjev za zaključenje braka strane državljanke podnose najčešće u cilju sticanja uslova za regulisanje boravišnog statusa.

Ovakvi primjeri navode na potrebu dodatne opreznosti kako zaključivanje braka sa državljanima BiH ne bi bilo korišteno kao način za regrutovanje stranih državljanke za trgovinu ljudima, posebno u slučajevima kada ta osoba duže vrijeme boravi ilegalno u BiH.

Stoga je kod pružanja pravne pomoći potencijalnim žrtvama trgovine u pitanju zaključenja braka po zakonu BiH potrebno obratiti dodatnu pažnju na:

- činjenicu postojanje slobode odlučivanja za zaključenje braka, jer strana državljanica često u svojoj prevelikoj želji da riješi svoj status nije u mogućnosti da kvalitetno izvrši tu procjenu. Kako je ovo veoma osjetljivo pitanje koje se ne može na drugi način preispitati osim kroz razgovor sa stranom državljanicom, potrebno je da ovom razgovoru osoba koja pruža pravnu pomoć pristupi sa posebnom senzibiliranošću i uz puno uvažavanje ličnosti strane državljanke.

Strancu, bez obzira kako to bilo uređeno zakonima njegove države **neće biti dozvoljeno zaključenje braka** ako postoji jedna od sljedećih bračnih smetnji po pravu BiH:

- postojanje ranijeg braka,
- srodstvo, i
- nesposobnost za rasuđivanje.

Iz navedih bračnih smetnji proizilazi da brak ne može zaključiti osoba koja je već u braku, niti mogu zaključiti brak među sobom krvni srodnici u pravoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva i tazbinski srodnici do drugog stepena srodstva, kao ni lice koje nije sposobno za rasuđivanje (zbog duševne bolesti, duševne razvijenosti ili iz drugih razloga).

Dokaz za **nepostojanje ranijeg braka** je izvod iz matične knjige rođenih koji ne smije biti stariji od 6 mjeseci, uvjerenje diplomatsko-konzularnog predstavništva države čiji je državljanin stranac ili izjava stranca data pred navedenim predstavništvom.

Ako osoba nema državljanstvo ili se ono ne može utvrditi, mjerodavno pravo se utvrđuje prema prebivalištu te osobe. Ako osoba nema prebivalište ili se ono ne može utvrditi, mjerodavno pravo se utvrđuje prema njezinu boravištu, a ako se ni boravište ne može utvrditi, mjerodavno je pravo BiH.

Dakle u slučajevima sa međunarodnim elementom, primjena prava BiH nije sporna, jer su česti slučajevi da žrtve trgovine-stranci nemaju nikakve dokumente, pa se sa sigurnošću ne može utvrditi ni njihovo državljanstvo, niti prebivalište, pa je jedina odrednica boravište na teritoriji BiH, odnosno činjenica da je osoba zatečena na teritoriji BiH, a bez zakonski regulisanog boravišta. Kako zakon zahtijeva da prebivalište, odnosno boravište bude **regulisano na zakonit način**, to znači da stranci kojima se ne može utvrditi državljanstvo ili nemaju legalno prebivalište ili boravište ne mogu zaključiti brak u BiH.

Također, stranci ne mogu zaključiti brak ako ne posjeduju validan identifikacijski dokument sa slikom, što znači pasoš ili drugi važeći lični dokument.

Svakako je važno i dokaz da nemaju zaključen raniji brak.

U navedenim slučajevima, ako stranac ima namjeru da zaključi brak sa državljaninom BiH, po zakonu BiH, a nema identifikacijski dokument, te mu se ne može utvrditi državljanstvo, a nema prebivalište u BiH, niti zakonito odobreno boravište, potrebno je da pravna pomoć strancima bude usmjerena ka pribavljanu validnog identifikacijskog dokumenta za tog stranca, kao i dokaza da nema ranije zaključen brak. Ovo je jedini pravno mogući način za ispunjavanje uslova za zaključenje braka u BiH.

Praktičan put za pribavljanje identifikacijskih dokumenata je savjet stranoj državljanici da se obrati najbližem diplomatsko-konzularnom predstavništvu zemlje iz koje strana državljanica dolazi. U slučaju kada postoje ozbiljni razlozi koji sprječavaju stranu državljanicu da se obrati diplomatsko-konzularnom predstavništvu zemlje iz koje dolazi, to mogu uraditi i nadležni organi BiH u cilju osiguranja ostvarivanja prava svom državljaninu da zaključi brak sa stranom državljanicom.

Ovakvih slučajeva je registrirano jako puno u praksi u BiH. Ne spovođenje efikasnih mjera u suzbijanju trgovine ljudima dovelo je do dugogodišnjeg nezakonitog boravka stranih državljanica u BiH, što je u nekim slučajevima rezultiralo zasnivanjem vanbračne zajednice između državljanina BiH i stranih državljanica. U ovim vanbračnim zajednicama su rođena i djeca koja su priznavanjem očinstva od strane BiH državljanina stekla državljanstvo BiH. U međuvremenu stranim državljanicama su istekle putne isprave koje im diplomatsko-konzularna predstavništva njihovih zemalja ne žele produžiti niti izdati nova, već se moraju vratiti u zemlju porijekla. Nalazeći se u poziciji da ostave djecu u BiH i vrate se kući kako bi osigurale identifikacijski dokument za zaključenje braka i regulisanje boravišnog statusa u BiH, one nastavljaju da nelegalno borave u BiH, iako imaju pravo na boravište po osnovu spajanja sa porodicom jer su im djeca BiH državljanici. Ove strane državljanice ne mogu također zaključiti ni bračnu zajednicu sa ocem djeteta jer ne posjeduju validan identifikacijski dokument.

Zaključenju braka prisustvuju oba bračna druga, pri čemu se u opravdanim slučajevima rješenjem nadležnog općinskog organa može dozvoliti da brak bude zaključen uz prisustvo samo jednog od budućih bračnih drugova i punomoćnika drugog bračnog druga. U navedenom slučaju, punomoć data za zaključenje braka, vrijedi 90 dana od dana ovjeravanja.

Bračni drugovi su prema zakonu BiH ravnopravni u braku.

3.1.2. Nepostojeći i nevažeći brak, prestanak braka

Pred pravnim savjetnikom se može pojaviti žrtva trgovine koja je zaključila brak sa državljaninom BiH, a za koji postoje osnovi sumnje da je nepostojeći ili nevažeći ili strana državljanka želi da brak prestane.

Brak je po pravu BiH nepostojeći ako brak nisu zaključila dva lica različitog spola slobodnim pristankom pred nadležnim općinskim organom. Kada govorimo o žrtvama trgovine moguća situacija je da strana državljanka nije zaključila brak slobodnim pristankom. Pravo na tužbu za utvrđivanje da li brak postoji ili ne, u takvim slučajevima, pripada svakom licu koje ima pravni interes, tužiocu, kao i žrtvi trgovine.

Znači, pravni savjetnik u ovakvim slučajevima može u ime žrtve podnijeti tužbu sudu radi utvrđivanja braka nepostojećim ili obavjestiti nadležnog tužioca koji osim tužbe za utvrđivanje nepostojanja braka poduzima i mjere i cilju eventualnog gonjenja osobe koja je ograničila slobodu pristanka strane državljanke.

Brak prestaje smrću bračnog druga, proglašenjem bračnog druga umrlim, poništenjem i razvodom braka.

Brak će **se poništiti** ako se utvrdi da je prilikom njegovog zaključenja postojala neka od bračnih smetnji:

- brak nije zaključen u cilju zajednice života bračnih drugova;
- ako je pristanak za zaključenje braka dat u strahu izazvanom ozbiljnom prijetnjom;
- ako je jedan bračni drug pristao na brak u zabludi o ličnosti drugog bračnog druga ili o njegovoj bitnoj osobini;
- postojanja ranijeg braka koji nije prestao;
- kad zbog postojanja duševne bolesti, duševne nerazvijenosti ili iz drugih razloga bračni drug nije sposoban za rasuđivanje;
- postojanje krvnog srodstva u pravoj liniji i u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva i tazbinsko srodstvo do drugog stepena, što se odnosi i na potpuno usvojenje, pri čemu je vanbračno srodstvo izjednačeno sa bračnim. U opravdanim slučajevima može se dozvoliti zaključenje braka osobama u tazbinskom srodstvu do drugog stepena srodstva;
- da osoba nije navršila 18 godina, osim ako od strane suda nije data saglasnost za zaključenje braka.

Pravo na pokretanje postupka za poništenje braka u svakom od navedenih slučajeva pripada bračnim drugovima, s tim što za neke slučajeve postoji interes društva za poništenje braka (nema zajednice života, dvobračnost, nesposobnost za rasuđivanje, krvno srodstvo) u kojim slučajevima tužbu mogu podnijeti i organ socijalnog staranja, kao i tužilac.

Pravni savjetnik može u ime strane državljanke, kao žrtve trgovine pokrenuti postupak za poništenje braka ako je postojala neka od bračnih smetnji ili obavjesti nadležnog tužioca ili organ socijalnog starateljstva kada postoji sumnja da nema zajednice života ili postoji dvobračnost ili nesposobnost za rasuđivanje ili krvno srodstvo.

Koje situacije su moguće od navedenih bračnih smetnji, obzirom na stanje ili ovisan položaj žrtve trgovine u kojem se može naći?

Očigledno je da se može raditi o situaciji da brak nije zaključen u cilju zajednice života, nego u cilju organizovanja seksualnog iskorištavanja. Također je moguće da je pristanak za zaključenje braka dat u strahu izazvanom ozbiljnom prijetnjom. Ozbiljna prijetnja se može odnositi na prijetnju da će se ugroziti život ili tijelo, ali i na ostale prijetnje, koje se mogu ticati statusa žrtve ili nekog odnosa ovisnosti ili prijetnje članovima njene porodice.

Također je moguća bračna smetnja koja se tiče zablude o ličnosti, jer žrtva trgovine misli da je stupila u brak s jednim licem a stupila je s drugim, odnosno ona je vjerovatno svjesno dovedena u zabludu ili čak prevarena. Moguća je i bračna smetnja koja se tiče bitne osobine, kao nečasno zanimanje-bavljenje kriminalom (npr. organizovanje seksualne eksploatacije korištenjem upravo bračnog druga kao žrtve) ili ranija osuda zbog krivičnog djela učinjenog iz nečasnih pobuda.

Brak poništenjem i razvodom prestaje kada presuda suda o poništenju, odnosno razvodu braka postane pravosnažna.

U bračnim sporovima (u kojima se utvrđuje da brak postoji ili ne, za poništenje ili razvod braka) sud odlučuje i o povjeravanju i izdržavanju zajedničke djece, kao i o izdržavanju bračnog druga, ako je on to tražio.

Zajednički stečenu imovinu bračni drugovi dijele sporazumno, a u slučaju da ne mogu postići sporazum, odluku o tome donosi nadležni sud, u postupku pokrenutom tužbom.

U slučajevima sa inostranim elementom, odnosno ako je jedan od bračnih drugova stranac ili ako su oba stranci a jedan od njih je, ili oba, imao, u vrijeme podnošenja tužbe, prebivalište, odnosno zajedničko prebivalište, na teritoriji BiH, postoji nadležnost sudova u BiH za vođenje postupka u bračnim sporovima, odlučivanja o imovinskim odnosima bračnih drugova, kao i primjene prava BiH kao mjerodavnog prava u tim postupcima.

Ista pravila vrijede i za vanbračnu zajednicu.

S obzirom na dužinu trajanja postupka do pravnosnažnosti odluke suda o poništenju ili razvodu braka, potrebno je da pravni savjetnik osigura zaštitu strane državljanke – žrtve trgovine, posebno od mogućeg uticaja bračnog druga ili drugih osoba.

3.1.3. Prava po osnovu braka

Strani državljanin – bračni drug, žrtva trgovine, dakle može ostvariti u postupku pred nadležnim sudom prava koja joj po pravu BiH pripada u slučajevima poništenja ili razvoda braka. Ona je stranka u postupku, te ima pravo tražiti da se zajednička djeca povjere njoj na brigu i vaspitanje, da traži da se utvrdi obaveza drugog roditelja na izdržavanje djece, odnosno i za nju, ukoliko nema dovoljno sredstava za život ili ih ne može ostvariti iz svoje imovine a nesposobna je za rad ili se ne može zaposliti. Na isti način, u postupku pred sudom, ima pravo zahtijevati da joj pripadne $\frac{1}{2}$ imovine koju su bračni drugovi zajedno stekli tokom trajanja braka. Na taj način osigurava se na neki način njena egzistencija.

Za stranačku i parničnu sposobnost fizičke osobe mjerodavno je pravo države čiji je ona državljanin. Ako strani državljanin nije parnično sposoban prema pravu države čiji je državljanin, a parnično je sposoban prema pravu BiH, može sam preduzimati radnje u postupku.

Kad strani državljanin ili osoba bez državljanstva, koja nema prebivalište u BiH, pokreće parnicu pred sudom u BiH, dužan je tuženiku na njegov zahtjev, osigurati parnične troškove. Tuženik nema pravo na osiguranje parničnih troškova: ako postoji reciprocitet sa državom čiji je državljanin tužitelj, ako tužitelj uživa u BiH pravo azila, ako se tužbeni zahtjev odnosi na potraživanja tužitelja iz njegovog radnog odnosa u BiH, ako se radi o bračnim sporovima, sporovima za utvrđivanje očinstva ili materinstva ili za zakonsko izdržavanje.

Osoba bez državljanstva ima pravo na oslobođanje plaćanja troškova postupka, ako ima prebivalište ili boravište u BiH.

Navedene pogodnosti svakako olakšavaju pristup sudu i zadovoljenju pravde.

3.1.4. Pitanja starateljstva

Organ starateljstva u BiH **preduzet će nužne privremene mjere radi zaštite ličnosti**, prava i interesa stranog državljanina koji se nalazi ili ima imovinu na teritoriji BiH, o čemu će obavijestiti organ države čiji je državljanin ta osoba.

Organ starateljstva u BiH donijet će odluku i preduzeti mjere u stvarima starateljstva stranog državljanina koji ima prebivalište na teritoriji BiH ako zaštitu njegove ličnosti, prava i interese nije osigurao organ države čiji je on državljanin.

Potrebe za djelovanjem nadležnih organa socijalnog staranja su očigledne u slučajevima kada se radi o žrtvama trgovine maloljetnim osobama ili osobama čija se dob ne može jasno utvrditi, a postoje sumnje da se radi o maloljetnicima a nije moguće tražiti osiguranje zaštite njegove ličnosti, prava i interesa od strane organa države čiji je državljanin.

3.1.4.1. Nadležnost

Poslove socijalne zaštite u domenu starateljstva na području BiH vrše **općinski organi uprave nadležni za poslove socijalnog staranja – centri za socijalni rad** (u daljem tekstu: centar za socijalni rad) koji poslove starateljstva vrše preko postavljenog staraoca ili neposredno.

Mjesno nadležni centri za socijalni rad prilikom postavljanja staraoca treba da vode računa da osoba ima lična svojstva i sposobnost za vršenje dužnosti staraoca, pri čemu će se uzeti u obzir i želje štíćenika, ako je u stanju da ih izrazi. O postavljanju staraoca donosi se rješenje, koje je upravni akt. Rješenjem o postavljanju staraoca, određuju se njegove dužnosti i obim njegovih ovlaštenja.

O stavljanju pod starateljstvo i o prestanku starateljstva, obavještava se nadležni matičar radi upisa kao i nadležni sud, ako štíćenik ima nepokretnu imovinu.

Staralac zastupa štíćenika. Organ socijalnog staranja zastupa štíćenika ako dužnost staraoca vrši neposredno ili ako je ograničio ovlaštenje staraoca i odlučio da štíćenika sam zastupa. Staralac je dužan da podnosi izvještaje o svom radu organu socijalnog staranja godišnje ili kada to organ od njega zatraži.

3.4.1.2. Lica pod starateljstvom

Pod starateljstvo se stavljaju maloljetna lica, lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost, kao i u drugim slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenog lica.

Pod starateljstvo će se staviti maloljetno lice:

- čiji roditelji su umrli, nestali, nepoznati ili su nepoznatog boravišta duže od jedne godine (moguć slučaj kod maloljetnih žrtava trgovine, pogotovo ako su bez državljanstva ili se ono ne može utvrditi),
- čijim roditeljima je oduzeto roditeljsko pravo,
- čijim roditeljima je oduzeta poslovna sposobnost, odnosno koji još nisu stekli poslovnu sposobnost ili im je ista ograničena,
- čiji roditelji su kroz duže vrijeme zanemarili čuvanje i vaspitanje djece,
- čiji roditelji su odsutni i nisu u mogućnosti da se redovno brinu o djetetu a nisu ga povjerali na čuvanje i vaspitanje drugom licu, koje ispunjava uslove da bude staralac (ovaj slučaj moguć kod maloljetnih žrtava trgovine).

Starateljstvo nad maloljetnim štíćenikom prestaje njegovim punoljetstvom, zaključenjem braka ili kad prestane razlog za stavljanje pod starateljstvo.

3.1.4.3. Postupak

Postupak za stavljanje maloljetnog lica pod starateljstvo pokreće organ socijalnog staranja na osnovu neposrednog saznanja ili povodom obavijesti koje mu dostave drugi organi kada u vršenju svojih poslova saznaju za takav slučaj, kao i po obavijesti srodnika, članova domaćinstva ili drugih lica, organa ili organizacija.

Dakle, važno je kod saznanja za slučaj maloljetne žrtve trgovine odmah obavijestiti nadležni organ socijalnog staranja. Obavjest mjesno nadležnom centru za socijalni rad može poslati svaki organ kada sazna za takav slučaj. U dosadašnjoj praksi u BiH najčešće Državna granična služba, policija, tužilaštvo, ali i nevladine organizacije su kroz svoje djelovanje dolazile do saznanja o maloljetnim žrtvama trgovine. Slijedeći zakonsku regulativu oni su obavezni da upute obavjest mjesno nadležnom centru za socijalni rad koji onda pokreće po službenoj dužnosti postupak za stavljanje maloljetnog lica pod starateljstvo.

Mjesna nadležnost za postupanje organa socijalnog staranja se određuje prema prebivalištu, a ako se ono ne može odrediti, prema boravištu malodobnog lica. Prebivalište i boravište se određuje prema vremenu kada su se stekli uslovi za stavljanje pod starateljstvo. Ako malodobno lice nema prebivalište na području BiH a niti boravište, nadležnost se određuje prema mjestu njenog posljednjeg prebivališta, odnosno boravišta na području BiH. Ako se mjesna nadležnost ne može odrediti na navedeni način, ona se određuje prema mjestu gdje je nastao povod za vođenje postupka.

U slučaju ako je maloljetna osoba kao žrtva trgovine smještena u sigurnu kuću neke od nevladinih organizacija, onda je za stavljanje pod starateljstvo nadležan centar za socijalni rad općine u kojoj je smještena sigurna kuća. Kako je BiH ratificirajući većinu međunarodnih dokumenata obavezala se na puno poštivanje ljudskih prava uključujući i prava maloljetnih osoba, to je obavezna u ispunjavanju preuzetih obaveza da kroz zakonsku regulativu utvrdi nadležnost postupanja organa. To znači, ne može se smatrati opravdanjem za BiH u slučaju neizvršavanja nekih od preuzetih obaveza postojanje podijeljene nadležnosti kao što je slučaj u oblasti socijalne zaštite između entiteta, odnosno u FBiH između Federacije i kantona. Neosiguranje uživanja garantiranih prava od strane države predstavlja njihovo kršenje. Stoga, ukoliko neki od centara za socijalni rad odbije da stavi maloljetnika pod starateljstvo tim činom krši prava tog maloljetnika, a samim tim dovodi i državu u odgovornost u pogledu izvršavanja međunarodno preuzetih obaveza.

Ako se promijeni prebivalište štíćenika, mijenja se i nadležnost organa socijalnog staranja, pri čemu se nadležnost ne mijenja za vrijeme dok se štíćenik nalazi privremeno van područja tog organa (rehabilitacija, socijalna ili zdravstvena zaštita, školovanje i slično).

Postupak stavljanja maloljetne osobe pod starateljstvo **je hitan**.

Do donošenja rješenja o stavljanju pod starateljstvo, obaveza je organa socijalnog staranja da, po potrebi, donosi odgovarajuće privremene mjere. Organ socijalnog staranja je dužan u takvim slučajevima da pribavi mišljenje odgovarajućih organizacija ili stručnjaka i da saraduje sa istima, a sve u cilju što potpunije zaštite ličnosti, prava i interesa štíćenika.

Nužnim se u većini slučajeva čini donošenje privremenih mjera kod maloljetnih žrtava trgovine, kao što je smještaj u odgovarajuće sigurne kuće ili skloništa za žrtve trgovine, radi sigurnosti, odvajanja od sredine, te rehabilitacije, zdravstvene zaštite i psihološke podrške.

Stavljanje pod starateljstvo je upravni postupak. Kako se radi o malodobnim strancima, valja napomenuti da prema pravilima upravnog postupka, ako ne znaju jezik na kojem se isti vodi, imaju pravo da tok postupka prate preko tumača (prevodioca).

Protiv rješenja nadležnog prvostepenog organa socijalnog staranja o stavljanju malodobnog stranca pod starateljstva, dozvoljena je žalba drugostepenom organu. Odgovarajuća drugostepena odluka po žalbi je konačna, pa se protiv nje ne može izjaviti žalba ali se može pokrenuti upravni spor pred nadležnim sudom.

3.2. Naknada štete žrtvama trgovine ljudima

Žrtve trgovine, kojima je nanesen neki vid štete, mogu biti stranke u postupku – tužitelji, te tražiti naknadu štetu od onoga ko je štetu prouzrokovao.

3.2.1. Nadležnost sudova u postupcima naknade štete

Za vođenje postupka u ovim predmetima pored suda opće mjesne nadležnosti, prema mjestu prebivališta tuženog, nadležan je i sud na čijem području je štetna radnja počinjena ili sud na čijem području je štetna posljedica nastupila. Ako je šteta nastala zbog smrti ili teške tjelesne ozljede, nadležan je i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište.

U praktičnom smislu to znači da se u slučajevima trgovine ljudima ili izvršenja krivičnog djela posredovanja u prostituciji tužba za naknadu štete protiv trgovca ili posrednika može podnijeti u mjestu gdje trgovac ili posrednik ima prebivalište, a može se podnijeti i u mjestu gdje je šteta nastupila.

3.2.2. Pojam i vrste štete

Šteta predstavlja jedan od opštih uslova građanskopravne deliktne odgovornosti. Pod **štetom** se podrazumjeva **povreda imovine** (uništenje ili oštećenje imovine) **povreda fizičke strane ličnosti** (oštećenje zdravlja, tjelesna povreda, smrt) **povreda njene psihičke strane** (povreda ugleda, časti, bol, strah), kao i **povreda svakog imovinskog prava drugog lica**. Šteta može biti imovinska (materijalna) i neimovinska (moralna).⁶²

Ko drugome prouzrokuje štetu, dužan je naknaditi, ukoliko ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivice.

Svako od drugoga može zahtijevati da ukloni izvor opasnosti od koga prijeti znatnija šteta njemu ili neodređenom broju lica i da se uzdrži od djelatnosti od koje proizilazi uznemiravanje ili opasnost od štete, ako se to ne može spriječiti odgovarajućim mjerama. U postupku pred sudom, na zahtjev zainteresovanog lica, sud će narediti da se preduzmu mjere za sprječavanje nastanka štete ili uznemiravanja ili da se otkloni izvor opasnosti, na račun držaoca opasnosti, ako ovaj to sam ne učini.

Svako ima pravo zahtijevati od suda ili drugog nadležnog organa da naredi prestanak radnje kojom se povređuje integritet ljudske ličnosti, ličnog i porodičnog života i drugih prava njegove ličnosti. U navedenom slučaju sud ili drugi nadležni organ može narediti prestanak radnje pod prijetnjom plaćanja izvjesnog novčanog iznosa u korist povrijeđenog.

3.2.3. Odgovornost po osnovu krivice (subjektivna odgovornost)

Da bi nastala građanska deliktna odgovornost za štetne radnje treba da se ispune sljedeći uslovi: da postoji šteta, da je ta šteta nastupila protivpravnom radnjom ili propuštanjem štetnika, da se ta radnja i nastala šteta mogu pripisati u štetnikovu krivicu i da postoji uzročna veza između protivpravne radnje i štete.

a) Protivpravna radnja i slučajevi njenog isključenja

Protivpravna radnja smatra se ona ljudska radnja kojom se vrijeđa neka pravna norma. Ovu radnju tuženi može počinuti namjerno ili iz nepažnje.

Međutim postoje slučajevi u kojima neke ljudske radnje nemaju obilježje protivpravnosti iako je šteta prouzrokovana drugome. To su sljedeći slučajevi:

- kada je šteta prouzrokovana vršenjem prava, međutim, vršenje prava ne bi smjelo da pređe granicu i da se ono pretvori u zloupotrebu prava;
- kada je šteta prouzrokovana vršenjem službene dužnosti, a pri tome nisu prekoračene granice ovlaštenja;

⁶² **Imovinska šteta** predstavlja povredu imovinskih dobara nekog lica. Tu najprije spada šteta pričinjena stvarima nekog lica: oduzimanje, oštećenje ili uništenje stvari, onemogućavanje ili otežavanje upotrebe zbog smetnji čije otklanjanje proizvodi troškove.

Imovinska šteta postoji i u slučaju povrede fizičke strane nekog lica – tjelesne povrede, oštećenje zdravlja koje je prouzrokovalo troškove liječenja, trajnu ili privremenu nesposobnost za rad, gubitak plate. Imovinska šteta postoji i u slučaju nastanka smrti nekog lica.

Najčešća podjela imovinske štete je na prostu (stvarnu štetu) i izgublenu (izmaklu) dobit.

Stvarna šteta je ona koja se sastoji u umanjenju postojeće imovine oštećenog lica. Tada dolazi do smanjenja aktive odnosno povećanja pasive oštećenog lica.

U slučaju povrede ličnosti fizičke, stvarnu štetu predstavljaju izdaci za troškove liječenja gubitak zarade od rada i sl.

Izgubljena dobit je ona šteta koja se sastoji u sprječavanju povećanja imovine oštećenog lica. To je ona imovinska korist koju bi oštećeno lice u budućnosti ostvarilo da nije nastupio štetni događaj. Tako kod fizičke povrede ličnosti izgublenu dobit predstavlja ona povećana zarada od rada koju bi oštećeno lice ostvarilo u budućnosti da nije nastupio štetni događaj.

Neimovinska šteta predstavlja povredu ličnih dobara nekog lica, psihičke strane fizičkog lica. Ona može da se javi u raznim vidovima kao što su: povreda časti, ugleda, porodičnog i ličnog mira, fizičke i psihičke boli, straha. Ova šteta može da nastane zajedno sa imovinskom, ali i samostalno neovisno od nje.

Ako bi žrtva trgovine zbog prisiljavanja na pružanje seksualnih usluga se razboljela čime bi bili prouzrokovani visoki troškovi liječenja, te zbog narušenog zdravstvenog stanja bila spriječena za rad, ona ima pravo na imovinsku stvarnu štetu na ime troškova liječenja, kao i na izgublenu dobit zbog izgubljene zarade koju bi svojim radom u struci mogla ostvariti. Žrtva ima pravo i na neimovinsku štetu u zavisnosti da li je trpila strah, fizički ili psihički bol, povredu ličnog ili porodičnog mira i slično.

- kada je šteta pričinjena s pristankom oštećenika, s tim da ga je dalo poslovno sposobno lice prije preduzimanja štetne radnje i to za određenu vrstu štete koja ne predstavlja zakonom zabranjenu radnju;⁶³
- kada je šteta pričinjena u nužnoj odbrani, kad se odbija od sebe ili nekog drugog istovremeni protivpravni napad.

b) Krivica i uzročna veza

Kada se prouzrokuje šteta radnjom ili propuštanjem nekog lica, potrebno je utvrditi i njegovu krivicu, a ona se utvrđuje poređenjem njegovog ponašanja sa ponašanjem razumnog i pažljivog čovjeka. Jedno lice je odgovorno za pričinjenu štetu samo ako se šteta dogodila kao posljedica njegove radnje.

3.2.4. Naknada štete

Cilj naknade jeste uspostavljanje u imovini oštećenog onog stanja koje je postojalo prije nastupanja štetnog događaja. Prema tome naknada štete mora biti jednaka pretrpljenoj šteti.

Šteta može biti nadoknađena na dva načina, kao naturalna ili novčana naknada. Naturalnom naknadom ide se za uspostavljanjem ranijeg stanja u imovini oštećenog, tako ako je u pitanju narušavanje zdravlja oštećenog nastoji se uspostaviti ponovo zdravlje, a samim tim i radna sposobnost oštećenog. Novčana naknada predstavlja isplatu određene količine novca kao ekvivalent vrijednosti pretrpljene štete.

Obaveza na naknadu štete dopijeva od trenutka nastanka štete.

Kod štete prouzrokovane iz nepažnje, postoje dva slučaja nepažnje, krajnja i obična nepažnja (nehat). Šteta je prouzrokovana iz krajnje nepažnje ako je nastala time što je štetnik uradio ili propustio da uradi kao iole pažljiv čovjek, a iz obične nepažnje ako je uradio ili propustio ono što ne bi učinio naročito pažljiv čovjek.

U slučaju namjerno prouzrokovane štete ili iz krajnje nepažnje, štetnik je dužan nadoknaditi prostu štetu i izgubljenu dobit, a u slučaju štete iz obične nepažnje štetnik je dužan nadoknaditi samo prostu štetu.

3.2.4.1. Naknada štete u slučaju tjelesne povrede oštećenja zdravlja i smrti fizičkog lica

U slučaju tjelesne povrede, oštećenja zdravlja i smrti fizičkog lica narušava se fizički i psihički integritet nekog lica i te povrede predstavljaju uzroke štete. Kod tjelesne povrede i oštećenja zdravlja naknadili bi se sljedeći oblici imovinske štete: a) troškovi liječenja; b) prihod od rada izgubljen zbog nesposobnosti za rad za vrijeme liječenja; c) novčana naknada zbog trajne nesposobnosti za rad ili trajnog smanjenja radne sposobnosti u vidu novčane rente. U slučaju smrti lica, članovi porodice umrlog imaju pravo na naknadu imovinske štete. Kod tjelesne povrede i oštećenja zdravlja, oštećeno lice ima pravo i na naknadu neimovinske štete za pretrpljeni strah i bol. Sud po slobodnoj ocjeni uz stručnu pomoć vještaka dosuđuje za ove vidove neimovinske štete određene sume novca na ime satisfakcije. Pravo na novčana davanja zbog pretrpljenog psihičkog bola pripada i članovima porodice umrlog.

3.2.4.2. Isključenje odgovornosti, odgovornost pravnih lica

Ko pričinu štetu drugom u nužnoj odbrani, nije dužan da je naknadi, osim u slučaju prekoračenja nužne odbrane.

U slučaju prouzrokovanja štete u stanju nužde, oštećenik može zahtijevati naknadu od lica koje je krivo za nastanak opasnosti štete ili od lica od kojih je šteta otklonjena, od posljednjih ne više od koristi koju su imali od toga.

U slučaju pretrpljene štete otklanjanja opasnosti štete od drugog, može se od tog lica tražiti naknada one štete kojoj se razumno izložio.

Ko u slučaju dozvoljene samopomoći prouzrokuje štetu licu koje je izazvalo potrebu samopomoći, nije dužan da je naknadi. Pod samopomoći se podrazumijeva pravo lica da otkloni povredu prava kad

⁶³ Npr. neprihvatljivo je davanje saglasnosti za stavljanje osobe u ropski ili njemu sličan status jer je ova radnja zakonom zabranjena.

neposredno prijeti opasnost, ako je takva zaštita nužna i ako način otklanjanja povrede prava odgovara prilikama u kojima nastaje opasnost.

Ko na svoju štetu dozvoli drugome preduzimanje neke radnje, ne može od njega tražiti naknadu štete prouzrokovane tom radnjom, pri čemu radnja mora biti zakonom dozvoljena.

Za štetu koju uposlenik na radu ili u vezi sa radom prouzrokuje trećem licu, odgovara poslodavac. Pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija.

Za štetu od opasne stvari odgovara njen imalac, a za štetu od opasne djelatnosti odgovara lice koje se njome bavi. Šteta nastala u vezi sa opasnom stvari, odnosno opasnom djelatnosti, smatra se da potiče od te stvari, odnosno od te djelatnosti, osim ako se dokaže da one nisu bile uzrok štete.

3.2.4.3. Satisfakcija za posebne slučajeve

Pravo na pravičnu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kojem je izvršeno neko krivično djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala.

Sud će na zahtjev oštećenog dosuditi naknadu i za buduću nematerijalnu štetu ako je po redovnom toku izvjesno da će ona trajati i u budućnosti.

Kod naknade nematerijalne štete, u slučaju podijeljene odgovornosti, vrijede ista pravila kao i kod materijalne štete.

3.2.5. Postupak

Nužno je istaći da sud u parničnom postupku u pogledu postojanja štete po osnovu krivične odgovornosti počinitelja najčešće se veže za pravosnažnu presudu krivičnog suda, kojom se optuženi oglašava krivim, pa ta presuda predstavlja osnov odgovornosti za štetu prouzrokovanu izvršenim krivičnim djelom.

Tako bi procedura naknade štete za žrtvu trgovine kao oštećenu osobu bila:

Podnošenje tužbe nadležnom sudu od strane žrtva trgovine kojoj je nanesena šteta ili njenog pravnog zastupnika, u kojoj će se zahtijevati:

- da se tuženi obaveže da uspostavi stanje koje je bilo prije nego što je šteta nastala, te ako to nije moguće, da isplati oštećenoj odgovarajući iznos novca na ime naknade štete,
- da se u slučaju smrti, tjelesne povrede ili oštećenja zdravlja, tuženi obaveže da isplaćuje novčanu rentu mjesečno, na određeno vrijeme ili doživotno ili da se umjesto rente obaveže na isplatu jedne ukupne svote,
- da se tuženi obaveže da naknadi troškove liječenja tužiteljici od zadobijenih povreda ako su nastale, te naknadi izgubljenu zaradu, ako je tužiteljica imala mogućnost da tu zaradu ostvari za vrijeme privremene spriječenosti za rad zbog zadobijenih povreda,
- da se tuženi obaveže na plaćanje rente licima koja je žrtva trgovine izdržavala ili po zakonu bila obavezna izdržavati, a u slučaju njene smrti (bliski srodnici, prije svega mladb.djeca, roditelji koje nemaju dovoljno sredstava za život i sl.),
- da se tuženi obaveže na isplatu pravične novčane naknade zbog pretrpljenih fizičkih ili duševnih bolova (umanjenje životne aktivnosti, narušenosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti ili straha) - nematerijalna šteta,
- da se tuženi obaveže na isplatu pravične novčane naknade u slučaju da je tužitelj prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti ili zavisnosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju ili je prema njemu izvršeno neko drugo krivično djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala.

U BiH je bilo mnogo slučajeva u praksi u kojima je utvrđena krivična odgovornost osoba za trgovinu ljudima ili posredovanje u prostituciji ili zasnivanje ropskog ili sličnog odnosa. Sve ove kriminalne aktivnosti su za posljedicu imale štetu prema osobama koje su bile žrtve tih aktivnosti. Ako se uzme u obzir činjenica da su neke od tih žrtava teško oboljele dobivši teško izliječive spolne bolesti ili bile prinuđene na prekid trudnoće, ili bile izložene dugotrajnom bolu ili psihičkom zlostavljanju, onda je jasno

da postoji pravni osnov da žrtve traže naknadu štete od osoba koje su oglašene odgovornim za vršenje protivpravnih radnji. Tako i sve žrtve trgovine koje su bile zatočene u “Šervudu”, vlasnika Milaković, imaju pravo na naknadu štete.

Poznat je slučaj u praksi kada je žrtva trgovine ljudima završila u bolnici zbog povreda fizičke prirode koje joj naneo vlasnik noćnog kluba u kojem je bila prisiljena na pružanje seksualnih usluga. Dugotrajno liječenje je proizvelo materijalne troškove koje je žrtva morala da plati jer nije bila zdravstveno osigurana. Naravno da nije bilo povreda nanešenih od vlasnika noćnog kluba ne bi bilo ni tih troškova, zbog čega vlasnik ima obavezu da joj nadoknadi proizvedenu štetu. Istovremeno, ona je bila spriječena da obavlja bilo kakav drugi posao, što znači da je trpjela i štetu po osnovu izgubljene dobiti. Na kraju strah i patnja koje je žrtva trpila tokom nasilja, ali i liječenja su za žrtvu proizvele i psihičke smetnje čime joj je prouzrokovana i nematerijalna šteta.

Na žalost, u BiH je registriran i slučaj gdje je fizičko i psihičko zlostavljanje rezultiralo teškim oboljenjima žrtve trgovine što je zbog ne pružanja blagovremene zdravstvene zaštite dovelo i do njene smrti. Očito da u ovom slučaju postoji pravo članova njene porodice da zahtijevaju naknadu imovinske štete, kao i naknadu neimovinske štete zbog pretrpljene psihičke boli nastale njenom smrću.

Jasno je da veliki broj žrtava trgovine zbog neupućenosti u prava koja su im zakonom garantirana, nedostatka pravne pomoći i drugih vidova podrške propustio da traži ostvarenje svog prava na naknadu štete. Drugi razlog je sporost postupka odlučivanja po zahtjevima za štetu, gdje se pravo na oštetu često veže za utvrđivanje krivične odgovornosti trgovaca. Kako su prema Izvještaju Visokog komesara za ljudska prava o trgovini ljudima u BiH⁶⁴ postupci za utvrđivanje krivične odgovornosti za trgovinu ljudima i druga srodna krivična djela veoma dugi, spori, onda se nameće pitanje i efikasnosti sistema naknade štete u BiH za žrtve trgovine. Kako je već istaknuto, sudovi izbjegavaju da se u krivičnom postupku odrede prema zahtjevima za naknadu štete oštećenih osoba ne samo u postupcima za utvrđivanje krivične odgovornosti za krivično djelo trgovine ljudima, već i za druga krivična djela.

Jasno je da se tužbenim zahtjevom može tražiti naknada štete po više osnova, odnosno više vrsta prouzrokovane štete, kumulativno, zavisno od slučaja.

3.3. Zapošljavanje stranih državljana

Strancem se smatra fizička osoba koja nema državljanstvo Bosne i Hercegovine ili je bez državljanstva.

Stranac se na teritoriji BiH može zaposliti ako sa poslodavcem sklopi ugovor o radu ili ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova, na osnovu prethodno pribavljene radne dozvole, pod uslovom da ispunjava uslove za zasnivanje radnog odnosa iz zakona i općeg akta poslodavca.

Poslodavcem se smatra fizička odnosno pravna osoba za koju stranac obavlja određene poslove, saglasno propisima o radu.

Ne može se zaključiti ugovor o radu i ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova sa strancem prije nego što stranac dobije radnu dozvolu.

3.3.1. Postupak

Zahtjev za izdavanje radne dozvole podnosi poslodavac službi za zapošljavanje, prema svom sjedištu, sa obrazloženjem o potrebi za radom stranca, uslovima za sklapanje ugovora, broju potrebnih uposlenika, vrsti poslova i vremenu njihovog trajanja (Federacija BiH i Republika Srpska). U Brčko Distriktu, prije podnošenja zahtjeva za izdavanje radne dozvole, poslodavac je dužan pribaviti od Biroa za zapošljavanje Distrikta potvrdu da među registrovanim nezaposlenim građanima Distrikta, ne postoji odgovarajući broj kvalifikovanih osoba koje ispunjavaju uslove za poslove za koje poslodavac traži da zaposli stranca.

Radna dozvola se izdaje strancu pod uslovom da ima odobrenje za stalno nastanjenje ili privremeni boravak u BiH i da u evidenciji službe za zapošljavanje nema osoba koje ispunjavaju uslove koje poslodavac zahtijeva za sklapanje ugovora (a u Republici Srpskoj i koji prihvataju određeni posao), odnosno da ispunjava uslove u pogledu poslova koje je naveo poslodavac (Brčko Distrikt).

⁶⁴ Izvještaj Visokog komesarijata za ljudska prava: »Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini«, juni 2004. godine

Veoma važno je istaći da postoji neharmoniziranost entitetskih propisa o zapošljavanju stranaca i Distrikta Brčkog sa Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu. Naime, članom 17. navedenog zakona utvrđeno je da strancu koji želi ući u BiH s ciljem da radi ili obavlja drugu profitabilnu djelatnost podložnu oporezivanju odobrit će se ulazak ako ima dozvolu za rad ili drugi ekvivalent, izdat od mjerodavnog organa uprave, a shodno posebnim propisima koji reguliraju oblast zapošljavanja, bankarsku, investicijsku ili politiku direktnih stranih ulaganja.

Znači da bi stranac po entitetskim propisima o zapošljavanju i propisima Distrikta Brčko dobio radnu dozvolu mora imati stalni ili privremeni boravak u BiH. Istovremeno, prema Zakonu o kretanju i boravku stranca, da bi strancu bio odobren boravak po osnovu rada mora posjedovati radnu dozvolu.

Navedena neusklađenost propisa stvara mogućnost različitog postupanja na terenu u ovoj oblasti i predstavlja teškoću za davanje adekvatnog pravnog savjeta strancima kod zapošljavanja. To također stvara mogućnost da kroz obećanje dobijanja boravka po osnovu rada u BiH mogu se vrbovati žrtve trgovine, jer se prema dosadašnjoj praksi one najčešće zapošljavaju kao plesačice, konobarice i slično, dok je njihov stvarni angažman pružanje seksualnih usluga.

Svakako da osobe koje pružaju pomoć žrtvama trgovine moraju imati u vidu intenciju donosioca Zakona o kretanju i boravku stranca i azilu, da stranac koji želi da radi u BiH mora imati prvo izdatu radnu dozvolu, što je znak da na tržištu nema nezaposlenih osoba profesije koju posjeduje stranac. Na bazi ove radne dozvole, konzularno-diplomatska predstavništva imaju mogućnost da odobre privremeni boravak u BiH po osnovu rada. Nelogično je da stranac traži radnu dozvolu iz BiH, jer se postavlja pitanje po kojem pravnom osnovu je stranac ušao u BiH. U ovom svjetlu je kreiran i Pravilnik o uslovima i procedurama ulaska i boravka stranaca.

Nesumnjivo da postoji potreba, ali i obaveza nadležnih organa da izvrše usklađivanje propisa, kako bi se onemogućile eventualne zloupotrebe, posebno u oblasti trgovine ljudima. Stoga, veoma važno je da osobe koje pružaju pravnu pomoć prate zakonske izmjene u ovoj oblasti.

Strancu, koji posjeduje turističku vizu, se ne može izdati radna dozvola (FBiH i Republika Srpska).

Radnu dozvolu izdaje nadležna služba (filijala) za zapošljavanje (FBiH i Republika Srpska), odnosno Odjel za stručno-administrativne poslove Distrikta. Na području FBiH se radna dozvola izdaje na osnovu odobrenja Federalnog zavoda za zapošljavanje.

Odjel za stručno-administrativne poslove Distrikta Brčko je obavezan izdati radne dozvole određenom broju stranaca u poslovima menadžmenta u bilo kojem stranom preduzeću osnovanom u Brčko Distriktu na osnovu visine stranih ulaganja.

Stranac koji obavlja poslove utvrđene propisima o stranim ulaganjima i ovlašteni predstavnik humanitarne organizacije, oslobođeni su obaveza pribavljanja radne dozvole (Republika Srpska).

Radna dozvola strancu se izdaje na određeno vrijeme, a najduže za godinu dana, odnosno najduže za vrijeme za koje je odobren boravak (Republika Srpska) i može se produžiti (Distrikt Brčko). Izuzetno se radna dozvola može izdati i na neodređeno vrijeme strancu koji ima odobrenje za stalno nastanjenje (FBiH i Republika Srpska). Za područje Distrikta se stalna radna dozvola može izdati: ako je zaposlenje stranca zasnovano na detaljnoj analizi kompetentnog Odjela Vlade Distrikta u kojoj su navedeni razlozi za stručnim kadrom ili ako gradonačelnik Distrikta da izričito odobrenje da je visoko obrazovani strani stručnjak nužan u ekonomskoj i znanstvenoj oblasti.

3.3.1.1. Važenje radne dozvole

Važenje radne dozvole prestaje: protekom vremena na koje je izdata, protekom vremena za koje važi odobrenje za privremeni boravak, otkazom boravka i gubitkom statusa stalno nastanjenog stranca, istekom vremena za koje je zaključen ugovor sa poslodavcem i oduzimanjem, odnosno stavljanjem van snage radne dozvole.

Radna dozvola se oduzima strancu ako izvrši krivično djelo ili teško djelo protiv javnog reda i mira (FBiH), odnosno krivično djelo i prekršaj (Republika Srpska) za koje se može izreći kazna zatvora, kao i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom (FBiH), odnosno ako je potvrđena optužnica za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora ili ako je stranac kažnjen za prekršaj novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 KM ili u većem iznosu.

Odluku o oduzimanju radne dozvole donosi služba za zapošljavanje (FBiH i Republika Srpska), odnosno Odjel za stručno-administrativne poslove (Brčko Distrikt), protiv koje je dozvoljena žalba kantonalnom

ministarstvu za oblast rada (FBiH), ministarstvu nadležnom za poslove rada (Republika Srpska), odnosno Apelacijskom povjerenstvu Distrikta. Odluka po žalbi je konačna i protiv nje se ne može voditi upravni spor. Strancu se ne može izdati nova radna dozvola prije isteka jedne godine od dana oduzimanja radne dozvole (Republika Srpska).

Znači, da bi se stranac, koji ima odobrenje za stalno nastanjenje ili privremeni boravak u FBiH, odnosno važeću poslovnu vizu (R Srpska) zaposlio, neophodna je potreba poslodavca za njegovim angažovanjem na obavljanju poslova za koje je osposobljen, nakon čega se, na zahtjev poslodavca, izdaje radna dozvola. Nakon izdavanja radne dozvole, stranac zaključuje ugovor o radu ili ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova sa poslodavcem, kojim ugovorom trebaju biti regulisana prava i obaveze koji proističu iz radnog angažovanja. U pogledu prava, obaveza i odgovornosti koje proističu iz propisa o radu i zapošljavanju, kao i kolektivnih ugovora i opštih akata poslodavca, stranac je u istima izjednačen sa zaposlenikom državljaninom BiH.

Kako se može zaključiti, a na osnovu predstavljenog pravnog okvira koji je na snazi u BiH, pravo na zapošljavanje stranaca nije uređeno na jedinstven način niti se ostvaruje po jedinstvenoj proceduri. To istovremeno znači da ne postoji evidencija o zapošljavanju stranaca na nivou države, što usložnjava praćenje pristupa ovom pravu u cilju otklanjanja eventualnih zloupotreba.

3.4. Ostvarivanje prava na državljanstvo

Svi državljani Federacije BiH i Republike Srpske samim tim su i državljani Bosne i Hercegovine. Državljanstvo BiH se stiče: porijeklom, rođenjem na teritoriji BiH, usvajanjem, naturalizacijom, putem međunarodnog sporazuma.

Državljanstvo BiH žrtve trgovine mogu steći naturalizacijom, a njihova djeca rođenjem na teritoriji BiH.

3.4.1. Osnovi sticanja državljanstva

U teoriji i zakonodavstvu postoje tri sistema za sticanje državljanstva.

Prvi sistem počiva na principu porijekla - **krvna veza**. On se označava još imenom *ius sanguinis*.

Drugi sistem kao osnov za utvrđivanje državljanstva uzima područje *ius soli*. Prema njemu dijete stiče državljanstvo one **države na čijoj teritoriji je rođeno**, dok prema prvom sistemu dijete stiče državljanstvo svojih roditelja bez obzira gdje je rođeno i gdje mu roditelji žive.

Treći sistem u vidu ima **prebivalište** - *ius domicili*, pa se prema tome državljanstvo stiče po mjestu prebivališta.

Ovi sistemi nisu prihvaćeni ni u jednom zakonodavstvu zemalja u istom obliku već su **kombinovani**, tako da se jedan od sistema uzima kao osnovni a ostali su dopunskog karaktera.

Sticanje državljanstva porijeklom je dominantna osnova za sticanje državljanstva u BiH, budući da je Zakon o državljanstvu BiH koncipirao kombinovani sistem.

3.4.1.1. Sticanje državljanstva po porijeklu

Tako dijete porijekom stiče državljanstvo BiH:

- čija su oba roditelja u trenutku rođena djeteta državljani BiH;
- čiji je jedan roditelj u trenutku rođenja djeteta državljanin BiH, a dijete rođeno u BiH;
- čiji je jedan roditelj državljanin BiH u trenutku rođenja djeteta, a drugi roditelj bez državljanstva (apatrid) a dijete rođeno u inostranstvu. U svim navedenim slučajevima državljanstvo BiH se stiče po sili zakona (ex lege).

Ako se desi rođenje djeteta u inostranstvu, a jedan od roditelja je u trenutku rođenja djeteta državljanin BiH, dijete stiče državljanstvo BiH porijeklom ako do navršene 18 godine života bude prijavljeno radi

upisa kao državljanin BiH kod nadležnog organa u BiH ili inostranstvu i ako se stalno nastani u BiH. Ako lice postupi ovako smatra se da je državljanstvo BiH steklo u trenutku rođenja (ex tunc) a ne u vrijeme postupanja (prijavljivanja odnosno nastanjenja u BiH).

U slučaju kada postoji navedeno pravno stanje, ali lice ne ispuni jedan od navedenih uslova, tj. ne prijavi se nadležnom organu do 18 godine života ili se ne nastani u BiH i pored neispunjavanja uslova stiće državljanstvo BiH ako bi zbog toga ostalo bez državljanstva.

U ovom slučaju, dopunska činjenica isključuje apatridnost i tako omogućava licu sticanje prava odnosno priznanje statusa državljanina, ime se eksponira princip porijekla, koji je zakonom označen kao mjerodavan da lice ne bi ostalo bez državljanstva i tako postalo apatrid.

3.4.1.2. Sticanje državljanstva naturalizacijom

Ovaj oblik sticanja državljanstva odnosi se na strance. Po ovom osnovu stranac može steći državljanstvo BiH ako ispunjava zakonom predviđene uslove.

Za prijem u državljanstvo BiH stranac mora podnijeti zahtjev, s tim da pored toga ispunjava uslove:

- da je napunio 18 godina,
- da ima prijavljeno stalno mjesto boravka na teritoriji BiH najmanje 8 godina prije podnošenja zahtjeva,
- da poznaje jedan od jezika ustavotvornih naroda BiH,
- da mu nije izrečena mjera bezbjednosti protjerivanja stranca iz zemlje ili zaštitna mjera udaljenja stranca sa teritorije BiH od strane nadležnog organa,
- da nije osuđivan na izdržavanje kazne za krivična djela sa predumišljajem na duže od 3 godine u periodu od 8 godina od podnošenja zahtjeva,
- da se odrekne ili na neki drugi način izgubi svoje ranije državljanstvo nakon sticanja državljanstva BiH, osim ako to nije drugačije riješeno bilateralnim sporazumom, pri čemu se odricanje ili gubitak ranijeg državljanstva neće zahtijevati ako nije dozvoljeno ili se ne može razumno zahtijevati.

Dijete mlađe od 18 godina čiji je jedan roditelj stekao državljanstvo Bosne i Hercegovine ima pravo da dobije državljanstvo BiH naturalizacijom pod uslovom da stalno boravi na teritoriji BiH. U ime djeteta taj zahtjev može podnijeti roditelj koji ima BiH državljanstvo, a ako je dijete starije od 14 godina, zahtijeva se njegov pristanak.

3.4.1.3. Sticanje državljanstva olakšanom naturalizacijom (po osnovu sklapanja braka sa državljaninom BiH)

Zaključenjem braka sa državljaninom BiH stranac može steći državljanstvo BiH prirođenjem, te ne mora ispunjavati sve uslove koji se traže za sticanje državljanstva prirođenjem, tzv. olakšanom naturalizacijom pod uslovima:

- da je brak trajao najmanje 5 (pet) godina prije podnošenja zahtjeva i da još traje u vrijeme podnošenja zahtjeva,
- da se odrekne ili na neki drugi način izgubi svoje ranije državljanstvo nakon sticanja državljanstva BiH, osim ako to nije drugačije riješeno bilateralnim sporazumom, pri čemu se odricanje ili gubitak ranijeg državljanstva neće zahtijevati ako nije dozvoljeno ili se ne može razumno zahtijevati,
- da ima stalni boravak u trajanju od najmanje 3 (tri) godine na teritoriji BiH.

3.4.1.4. Sticanje državljanstva rođenjem na teritoriji BiH

U ovom principu odlučujuća je teritorija kao osnov za sticanje državljanstva, ako ne postoje uslovi za sticanje državljanstva po porijeklu. Ovaj princip je primjenjiv kod slučajeva kada je dijete rođeno ili

nađeno na teritoriji BiH ako su mu oba roditelja nepoznata, ako su nepoznatog državljanstva ili osobe bez državljanstva, što će biti pojašnjeno u dijelu koje se odnosi na državljanstvo djece.

Državljanstvo BiH biće dodijeljeno djetetu koje je rođeno ili nađeno na teritoriji nakon stupanja na snagu Ustava BiH i čija su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili bez državljanstva ili ako je dijete bez državljanstva.

3.4.1.5. Državljanstvo djeteta

Ujedinjeni narodi su Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka proklamovale da “djetinjstvu pripada posebna briga i pomoć”, što podrazumijeva i na međunarodnom i državnom nivou u svim mjerama i aktivnostima koje se preduzimaju a tiču se djece, da je primaran interes djece.

U Konvenciji o pravima djeteta utvrđeno je da dijete ima pravo na državljanstvo od rođenja i da je država obavezna osigurati ovo pravo u skladu sa nacionalnim zakonima i svojim obavezama u skladu sa odgovarajućim međunarodnim instrumentima.

Polazeći od činjenice da dijete ima od rođenja samo pravnu, a ne i poslovnu sposobnost, njegovo pravo na državljanstvo naslanja se najčešće na državljanstvo roditelja ili dijete stiče državljanstvo prema mjestu svog rođenja.

Slučajevi kada bi se dijete u momentu rođenja smatralo apatridom tj. bez državljanstva su: da je dijete rođeno od roditelja bez državljanstva ili da su roditelji djeteta nepoznatog državljanstva, odnosno da su roditelji nepoznati.

Na temelju utvrđenih međunarodnih standarda, država BiH je obavezna da prizna svoje državljanstvo djetetu koje je rođeno na teritoriji BiH, ako bi dijete došlo u situaciju da bude bez državljanstva. U ovim slučajevima dijete stiče državljanstvo rođenjem po sili zakona i podatak o državljanstvu se upisuje u matičnu knjigu rođenih prilikom prijave činjenice rođenja djeteta ili na osnovu zahtjeva podnijetog nadležnom organu koji vodi matične knjige prema mjestu rođenja djeteta. Državljanstvo stečeno na ovaj način prestaje ex lege ukoliko dijete do navršene 14-te godine stekne porijeklom državljanstvo neke druge države. Kao moguće situacije iz prakse vezane za sticanje državljanstva djece navodimo:

1. Majka djeteta rođenog u BiH je strankinja, u braku sa ocem djeteta koji je državljanin BiH. Odlučujuće za sticanje državljanstva djeteta u situaciji čiji roditelji imaju različito državljanstvo je porijeklo jednog roditelja i rođenje djeteta na teritoriji države čiji je državljanin njegov roditelj. U navedenoj situaciji dijete stiče državljanstvo BiH porijeklom jer je jedan roditelj (otac) bio državljanin BiH u vrijeme rođenja djeteta i dijete je rođeno u BiH.
2. Majka djeteta rođenog u BiH u vanbračnoj je zajednici sa ocem djeteta koji je državljanin BiH. U navedenom slučaju otac djeteta prethodno treba priznati očinstvo djeteta davanjem izjave o priznanju očinstva pred matičarem, uz suglasnost majke djeteta ili se očinstvo utvrđuje u sudskom postupku tj. podatak o ocu djeteta upisuje se na osnovu sudske odluke. Nakon završenog postupka o priznavanju očinstva, dijete stiče državljanstvo BiH na način opisan u slučaju kada je majka djeteta u braku sa državljaninom BiH (stiče državljanstvo porijeklom).

3.4.2. Postupak dobijanja državljanstva

Državljanstvo se na navedene načine stiče danom donošenja pravosnažnog rješenja nadležnog entitetskog organa. Nadležni organ kojem se podnosi zahtjev je organ uprave nadležan za unutrašnje poslove prema mjestu stalnog boravišta podnosioca zahtjeva, koji je zahtjev s potrebnom dokumentacijom dužan odmah, a najkasnije u roku od 5 dana od dana prijema zahtjeva, dostaviti entitetskom ministarstvu na rješavanje.

Dakle za sticanje državljanstva BiH, odnosno Federacije BiH po osnovu zaključenog braka sa državljaninom BiH potrebno je da su kumulativno ispunjena tri pobrojana uslova:

- dužina trajanja braka;
- odricanje ili gubitak ranijeg državljanstva;
- dužina stalnog boravka na teritoriji BiH.

Stranac koji ima ispunjena sva tri navedena uslova će podnijeti zahtjev za sticanje državljanstva nadležnom organu uprave za unutrašnje poslove prema mjestu svog boravišta sa potrebnim dokazima o ispunjavanju uslova, te čekati donošenje rješenja po njegovom zahtjevu.

Zakonski rok za donošenje rješenja po zahtjevu je 60 dana od dana prijema zahtjeva. Rješenje entitetskog ministarstva po zahtjevu je konačno i protiv njega se ne može izjaviti žalba ali se može pokrenuti upravni spor pred Vrhovnim sudom entiteta.

3.5. Upis u matičnu knjigu rođenih

Rođenje djeteta upisuje se u matičnu knjigu rođenih na osnovu usmene ili pismene prijave matičaru matičnog područja mjesta gdje se dijete rodilo. Rođenje djeteta se mora prijaviti u roku od 15 dana od dana rođenja djeteta.

Ovdje treba razlikovati dvije situacije: rođenje djeteta u zdravstvenoj ustanovi i rođenje djeteta van zdravstvene ustanove (kuća, stan i dr.)

Rođenje djeteta u zdravstvenoj ustanovi prijavljuje zdravstvena ustanova pismeno matičaru, nakon čega u roku od mjesec dana od rođenja djeteta treba se nadležnom matičaru prijaviti lično ime djeteta. Lično ime djeteta određuju roditelji sporazumno, odnosno majka ako je otac nepoznat.

Rođenje djeteta van zdravstvene ustanove u pravilu dužan je da prijavi otac djeteta, a ako nije u mogućnosti da to učini on ili je nepoznat, onda rođenje djeteta treba da prijavi član domaćinstva odnosno lice u čijem stanu je dijete rođeno ili majka, kada bude sposobna. Takođe, rođenje djeteta može prijaviti i lice koje je prisustvovalo porodu, kao i lice koje je saznalo za rođenje djeteta.

Znači, potrebno je praviti razliku između prijave rođenja djeteta i upisa u matičnu knjigu rođenih. Dok činjenicu rođenja djeteta može prijaviti zdravstvena ustanova u kojoj je djete rođeno, roditelji, članovi domaćinstva, osobe koje su prisustvovala porodu ili svaka osoba koja je saznala za rođenje djeteta, to se upis u matične knjige rođenih vrši tek nakon što roditelji odrede lično ime djeteta.

U slučaju da su roditelji nepoznati, dijete se upisuje u matičnu knjigu rođenih mjesta gdje je nađeno, a na osnovu rješenja nadležnog organa starateljstva.

U matičnu knjigu rođenih matičar upisuje samo one činjenice i podatke koji su mu prijavljeni, odnosno koje sadrži akt nadležnog organa.

U slučaju kada je protekao rok od 30 dana od dana rođenja djeteta, matičar smije da upiše činjenicu rođenja u matičnu knjigu rođenih samo na osnovu rješenja nadležnog organa za vođenje matičnih knjiga.

Iz matične knjige izdaje se izvod i uvjerenje. Izvod iz matične knjige rođenih sadrži posljednje podatke koji su upisani u matičnu knjigu rođenih do vremena izdavanja izvoda.

Uvjerenje koje se izdaje na osnovu matične knjige sadrži pojedine podatke upisane u matičnu knjigu ili pojedine činjenice o ličnom stanju građanina koje proizilaze iz tih podataka. Izvode i uvjerenja iz matičnih knjiga izdaje matičar.

Nadležni organ unutrašnjih poslova vrši nadzor nad vođenjem matičnih knjiga.

Poglavlje kroz primjere iz prakse

- Brak zaključen između muškarca državljanina BiH i žene državljanke Rumunije. Godinu dana po zaključenju braka, stekli su dijete. Neposredno nakon toga, supruga je saznala da njen muž nije zaposlen u NN privatnoj firmi, nego da se bavi organizovanjem prostitucije u baru svog prijatelja, predlažući i njoj da se uključi u poslove, dajući seksualne usluge za novac. Ona ne pristaje na to, te po saznanju za navedeno, odlučuje da sa djetetom napusti muža.
Pružajući pravnu pomoć takvoj osobi, potencijalnoj žrtvi trgovine, pravni savjetnik treba da podnese tužbu za poništenje braka zbog zablude o bitnoj osobini muža – nečasnog zanimanja. Istovremeno tužbenim zahtjevom će se tražiti povjeravanje djeteta majci na brigu i podizanje, a da se otac djeteta obaveže da plaća izdržavanje za dijete u visini od 50% od primanja. Osnov za pokretanje postupka, donošenje odluke o povjeravanju djeteta, kao i odluke o zakonskoj obavezi izdržavanja malodobnog djeteta od strane oca djeteta u ovoj brakorazvodnoj parnici su odredbe Porodičnog zakona.
- Žrtva trgovine, žena, bez dokumenata, bez prebivališta ili boravišta na teritoriji BiH, po njenim navodima iz Ukrajine i starosti 18 godina. Ukoliko pravni savjetnik takve osobe ima sumnje da se radi o malodobnoj osobi potrebno je da odmah po tom saznanju obavijesti Centar za socijalni rad prema mjestu gdje se žrtva trgovine trenutno nalazi i da od istog zahtijeva donošenje privremene mjere – postavljanje privremenog staraoca radi zaštite njenih prava i interesa, do donošenja odluke o starateljstvu.
Istovremeno, pravni savjetnik može zahtijevati da Centar za socijalni rad poduzme mjere u cilju smještaja maloljetne žrtve u sklonište uz prijedlog za hitno i efikasno postupanje, a na šta ih obavezuje kako odredbe Porodičnog zakona, tako i odredbe Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima – Glava V – Zaštita djece.
- Brak zaključen u Sarajevu između državljanina BiH i državljanke Mađarske, koja u Sarajevu ima prijavljeno boravište 4 godine. Brak traje 2 godine. Supruga želi da stekne državljanstvo BiH. Žive u Sarajevu.
Jasno je da navedena strankinja ispunjava dva od tri propisana uslova za sticanje državljanstva FBiH, a samim time i državljanstva BiH, olakšanom naturalizacijom, jer ima prijavljeno boravište na teritoriji BiH najmanje tri godine, od čega i posljednju godinu na teritoriji FBiH, voljna je da

se odrekne svog ranijeg državljanstva, ali nema ispunjen uslov koji se tiče dužine trajanja braka od najmanje 5 godina.

Pravni savjetnik u navedenom slučaju informirat će tu osobu da ne može steći državljanstvo BiH dok brak ne traje najmanje 5 godina. Takvoj osobi ćete savjetovati da produžava svoj boravak na teritoriji BiH, a prema odredbama Zakona o kretanju o boravku stranaca (osnov za dozvolu boravka – spajanje članova porodice) do ispunjavanja uslova za sticanje državljanstva koji se tiče dužine trajanja braka.

- Strankinja NN, sa završenom srednjom stručnom spremom, ima dozvolu boravka na teritoriji Republike Srpske u trajanju od 6 mjeseci. Poslodavac, vlasnik SUR-a iz Banja Luke joj je ponudio da u njegovom objektu obavlja poslove posluživanja gostiju u vremenu od 14,00-19,00 sati, a od 19,00-23,00 sati da pleše uz muziku, na određeno vrijeme u trajanju od 5 mjeseci, te joj je ponudio za navedene poslove plaću od 400,00 KM. Ona prihvata da obavlja navedene poslove. Nakon toga poslodavac podnosi Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske – Filijala Banja Luka, zahtjev za izdavanje radne dozvole, uz koji prilaže dokaz o odobrenom boravku za strankinju, opis poslova, kao gore, te da je za obavljanje tih poslova potrebno da je lice završilo bilo koju srednju školu i da mu je potreban jedan radnik. Ako ste pravni savjetnik takvoj osobi, prije svega ćete je uputiti da ne zaključuje ugovor o radu, prije nego što poslodavac pribavi radnu dozvolu. Nakon toga ćete je uputiti da zaključeni ugovor o radu mora sadržavati vrijeme na koje je isti zaključen, odredbe o radnom vremenu, odmorima i odsustvu, kao i naknadama i plaći, otkaznom roku i drugo, te da jedan primjerak potpisanog ugovora mora biti i njoj uručen. Da li će u konkretnom slučaju nadležni Zavod za zapošljavanje Republike Srpske – Filijala Banja Luka, izdati radnu dozvolu za strankinju, pošto je poznata činjenica da na evidenciji iste ima više hiljada lica sa završenom srednjom stručnom spremom. Međutim, za izdavanje radne dozvole strancu na teritoriji Republike Srpske, potrebno je utvrditi i da li ta lica sa evidencije prihvataju taj posao. Ovo je više tema za raspravu.
- Žrtve trgovine mogu pretrpjeti štetu i zbog postupanja ovlaštenih predstavnika vlasti prema njima. Kao pravni savjetnik ili zastupnik takve osobe, važno je uputiti stranku na prikupljanje dokaza o nastaloj šteti (kod liječenja – dužinu, vrstu i troškove liječenja, kao i izgublenu zaradu, što je od uticaja na visinu postavljenog zahtjeva za naknadu materijalne štete, kao i nematerijalne zbog pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova, povrede ugleda, časti, slobode ili prava tužitelja, odnosno straha). Novčana naknada štete je odgovarajuća satisfakcija za pretrpljenu štetu a koja je u vezi sa odnosom prema žrtvi. Praksa sudova u BiH je da se naknada štete dosuđuje npr. u slučaju smrti do 10.000,00 KM, umanjenja životne aktivnosti 10% do iznosa od 3.000,00 KM, renta mjesečno do iznosa prosječne plaće entiteta.
- Ukoliko strankinja rodi dijete u BiH, a otac je nepoznat, rođenje djeteta se upisuje u matičnu knjigu rođenih, a dijete dobija državljanstvo po majci. Ovo dijete može napustiti BiH na osnovu putnog lista za čije izdavanje je potreban izvod iz matične knjige rođenih.

Teme za raspravu

Veoma je teško pružati efikasnu pravnu pomoć u slučajevima trgovine ljudima u BiH na osnovama veoma komplicirane i neharmonizirane zakonske regulative koja je na snazi. Nesporno da je BiH ratificirala većinu relevantnih međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava i Ustavom osigurala njihovu direktnu primjenu u slučaju da nacionalni zakonski okvir nije uklađen sa međunarodnim standardima. Međutim, nedostatak političke volje, nedostatak znanja i iskustva, ali i brzina promjena stanja u oblasti koju pokriva relevantno nacionalno zakonodavstvo često dovodi do teškoća u primjeni zakona na način koji ne osigurava punu zaštitu osnovnih ljudskih prava. U toku izrade i autorice Priručnika su se susrele sa nekim pitanjima za koja cijene da bi trebala biti predmetom rasprava u cilju kreiranja najboljih rješenja za promjene zakona. Dajemo prikaz nekih tema za raspravu.

Zapošljavanje

- Činjenica je da se u evidencijama službi za zapošljavanje nalazi veliki broj osoba, državljana BiH koji vjerovatno ispunjavaju uslove koje poslodavac zahtijeva za sklapanje ugovora o radu ili ugovora o obavljanju privremenih ili povremenih poslova sa strancem, pa se postavlja pitanje mogućnosti izdavanja radnih dozvola za strance ako su na evidenciji za zapošljavanje registrirani državljani BiH koji traže posao;
- Da li je opravdano izdavanje radnih dozvola strancima, a u skladu sa odredbama Zakona o zapošljavanju stranaca Republike Srpske, koji su BiH ušli na osnovu poslovne vize za strance;
- Nepostojanje odredbe u Zakonu o zapošljavanju stranaca Brčko Distrikta da se radna dozvola ne može izdati strancu sa turističkom vizom, kao što je propisano u zakonima entiteta;
- Kakve su procjene u slučajevima vođenja postupaka za naknadu štete žrtvama trgovine (dosuđeni iznosi ne bi bili mali, prema sudskoj praksi, što bi imalo uticaja na njen materijalni položaj, repatrijaciju i sl.).

Pregled poglavlja “Status žrtve u građansko – pravnim stvarima u BiH”

Porodični odnosi

1. Uslovi za zaključenje braka stranih državljana u BiH su identični kao i za državljane BiH:
 - punoljetstvo;
 - sloboda pristanka dvije osobe različitog spola.
 Potrebno je posebno voditi računa o ispunjavanju uslova slobode pristanka, jer iskustva iz prakse ukazuju da pod prijetnjom prijavljivanja ilegalnog boravka imigracijskim službama ili stavljanje u ovisnost od opojnih sredstava strane državljanke se prisiljavaju na zaključenje braka, kako bi poslije lakše bilo njima posredovati u seksualnoj eksploataciji. Nepostojanje jednog od prethodna dva uslova u momentu zaključenja braka su uslov za podnošenje tužbe za poništenje braka koju može podnijeti svako lice koje ima pravni interes, kao i tužilac, dakle i žrtva trgovine.
2. U izuzetnim slučajevima kada postoje naročito opravdani razlozi, sud može u vanparničnom postupku dozvoliti zaključenje braka maloljetniku starijem od 16 godina, ako utvrdi da je to lice tjelesno i duševno sposobno za vršenje prava i dužnosti koje proizlaze iz braka. U ovim slučajevima se mora voditi računa o zaštiti ličnosti i najboljeg interesa maloljetne osobe uz eliminaciju moguće zloupotrebe statusa maloljetne osobe – stranca.
3. Strancu, bez obzira kako to bilo uređeno zakonima njegove države neće biti dozvoljeno zaključenje braka ako postoji jedna od sljedećih bračnih smetnji po pravu BiH:
 - postojanje ranijeg braka,
 - srodstvo, i
 - nesposobnost za rasuđivanje.
4. Stranac, kojemu se ne može utvrditi državljanstvo ili nema legalno prebivalište ili boravište na teritoriji BiH ili ne posjeduje važeći identifikacijski dokument sa slikom, što znači pasoš ili drugi važeći lični dokument, ne može zaključiti brak u BiH.
5. Zaključenje braka se vrši pred općinskim organom uprave nadležnim za vođenje matičnih knjiga.
6. Brak je po pravu BiH nepostojeći ako brak nisu zaključila dva lica različitog spola slobodnim pristankom pred nadležnim općinskim organom.

7. Brak prestaje smrću bračnog druga, proglašenjem bračnog druga umrlim, poništenjem i razvodom braka. Brak poništenjem i razvodom prestaje kada presuda suda o poništenju, odnosno razvodu braka postane pravosnažna.
8. U bračnim sporovima (u kojima se utvrđuje da brak postoji ili ne, za poništenje ili razvod braka) sud odlučuje i o povjeravanju i izdržavanju zajedničke djece, kao i o izdržavanju bračnog druga, ako je on to tražio.

Starateljstvo

1. Poslove socijalne zaštite u domenu starateljstva na području BiH vrše općinski organi uprave nadležni za poslove socijalnog staranja - Centri za socijalni rad, kako za državljane BiH, tako i za strance koji poslove starateljstva vrše preko postavljenog staraoca ili neposredno.
2. Staralac se postavlja rješenjem kojim se utvrđuju dužnosti staraoca, kao i obim njegovih ovlaštenja.
3. Pod starateljstvo se stavljaju maloljetna lica, lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost i određuje se staralac za pojedine poslove ili određenu vrstu poslova odsutnom licu čije je boravište nepoznato, nepoznatom vlasniku imovine, kao i u drugim slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenog lica.
4. Mjesna nadležnost za postupanje organa socijalnog staranja se određuje prema prebivalištu, a ako se ono ne može odrediti, prema boravištu maloljetnog lica. Ako maloljetno lice nema prebivalište na području BiH a niti boravište, nadležnost se određuje prema mjestu njenog posljednjeg prebivališta, odnosno boravišta na području BiH. Ako se mjesna nadležnost ne može odrediti na navedeni način, ona se određuje prema mjestu gdje je nastao povod za vođenje postupka.
5. Postupak stavljanja maloljetne osobe pod starateljstvo **je hitan**.
6. Do donošenja rješenja o stavljanju pod starateljstvo, obaveza je organa socijalnog staranja da, po potrebi, donosi odgovarajuće privremene mjere. Nužnim se u većini slučajeva čini donošenje privremenih mjera kod maloljetnih žrtava trgovine, kao što je smještaj u odgovarajuće sigurne kuće ili skloništa za žrtve trgovine, radi sigurnosti, odvajanja od sredine, te rehabilitacije, zdravstvene zaštite i psihološke podrške.
7. Stavljanje pod starateljstvo je upravni postupak. Protiv rješenja nadležnog prvostepenog organa socijalnog staranja o stavljanju maloljetnog stranca pod starateljstva, dozvoljena je žalba drugostepenom organu. Odgovarajuća drugostepena odluka po žalbi je konačna, pa se protiv nje ne može izjaviti žalba ali se može pokrenuti upravni spor pred nadležnim sudom.

Naknada štete žrtvama trgovine ljudima

1. Žrtve trgovine, ako su pretrpjele štetu, mogu tražiti naknadu iste od onoga ko je štetu prouzrokovao.
2. Pod štetom se podrazumijeva povreda imovine (uništenje ili oštećenje imovine), povreda fizičke strane ličnosti (oštećenje zdravlja, tjelesna povreda, smrt), povreda njene psihičke strane (povreda ugleda, časti, bol, strah), kao i povreda svakog imovinskog prava drugog lica. Šteta može biti imovinska (materijalna) i neimovinska (moralna).
3. Za vođenje postupka radi naknade štete pored suda opće mjesne nadležnosti, prema mjestu prebivališta tuženog, nadležan je i sud na čijem području je štetna radnja počinjena ili sud na čijem području je štetna posljedica nastupila. Ako je šteta nastala zbog smrti ili teške tjelesne ozljede, nadležan je i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište.
4. Da bi postojala odgovornost štetnika za štetne radnje, treba da su ispunjeni sljedeći uslovi:
 - da postoji šteta;
 - da je ta šteta nastupila protivpravnom radnjom ili propuštanjem štetnika;
 - da se ta radnja i nastala šteta mogu pripisati u štetnikovu krivicu;
 - da postoji uzročna veza između protivpravne radnje i štete.
5. Šteta može biti nadoknađena kao naturalna ili novčana naknada. Naturalnom naknadom uspostavlja se ranije stanje u imovini oštećenog. Novčana naknada predstavlja isplatu određenog iznosa novca kao ekvivalent vrijednosti pretrpljene štete.

6. Kod tjelesne povrede i oštećenja zdravlja naknadili bi se sljedeći oblici imovinske štete: a) troškovi liječenja; b) prihod od rada izgubljen zbog nesposobnosti za rad za vrijeme liječenja; c) novčana naknada zbog trajne nesposobnosti za rad ili trajnog smanjenja radne sposobnosti u vidu novčane rente. Kod tjelesne povrede i oštećenja zdravlja oštećeno lice ima pravo i na naknadu neimovinske štete za pretrpljeni strah i bol.
7. U slučaju smrti lica, članovi porodice umrlog imaju pravo na naknadu imovinske štete, kao i pravo na novčana davanja zbog pretrpljenog psihičkog bola.
8. Pravo na pravičnu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kojem je izvršeno neko krivično djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala.

Zapošljavanje stranih državljana

1. Stranac se na teritoriji BiH može zaposliti ako sa poslodavcem sklopi ugovor o radu ili ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova, na osnovu prethodno pribavljene radne dozvole, pod uslovom da ispunjava uslove za zasnivanje radnog odnosa iz zakona i općeg akta poslodavca.
2. Zahtjev za izdavanje radne dozvole podnosi poslodavac službi za zapošljavanje, prema svom sjedištu.
3. Radna dozvola se izdaje strancu pod uslovom da ima odobrenje za stalno nastanjenje ili privremeni boravak u BiH i da u evidenciji službe za zapošljavanje nema osoba koje ispunjavaju uslove koje poslodavac zahtijeva za sklapanje ugovora (a u Republici Srpskoj i koji prihvataju određeni posao), odnosno da ispunjava uslove u pogledu poslova koje je naveo poslodavac (Brčko Distrikt).
4. Radnu dozvolu izdaje nadležna služba (filijala) za zapošljavanje (FBiH i Republika Srpska), odnosno Odjel za stručno-administrativne poslove Distrikta.
5. Radna dozvola strancu se izdaje na određeno vrijeme, a najduže za godinu dana, odnosno najduže za vrijeme za koje je odobren boravak (Republika Srpska) i može se produžiti (Distrikt Brčko). Izuzetno se radna dozvola može izdati i na neodređeno vrijeme strancu koji ima odobrenje za stalno nastanjenje (FBiH i Republika Srpska). Za područje Distrikta se stalna radna dozvola može izdati: ako je zaposlenje stranca zasnovano na detaljnoj analizi kompetentnog Odjela Vlade Distrikta u kojoj su navedeni razlozi za stručnim kadrom ili ako gradonačelnik Distrikta da izričito odobrenje da je visoko obrazovani strani stručnjak nužan u ekonomskoj i znanstvenoj oblasti.
6. Važenje radne dozvole prestaje:
 - protekom vremena na koje je izdata;
 - protekom vremena za koje važi odobrenje za privremeni boravak;
 - otkazom boravka i gubitkom statusa stalno nastanjenog stranca;
 - istekom vremena za koje je zaključen ugovor sa poslodavcem;
 - oduzimanjem, odnosno stavljanjem van snage radne dozvole.

Ostvarivanje prava na državljanstvo

1. Državljanstvo BiH se stiče: porijeklom, rođenjem na teritoriji BiH, usvajanjem, naturalizacijom, putem međunarodnog sporazuma.
2. Državljanstvo BiH žrtve trgovine mogu steći naturalizacijom, a njihova djeca, rođenjem na teritoriji BiH.
3. Za prijem u državljanstvo BiH, stranac mora podnijeti zahtjev, te da ispunjava uslove:
 - da je napunio 18 godina,
 - da ima prijavljeno stalno mjesto boravka na teritoriji BiH najmanje 8 godina prije podnošenja zahtjeva, od čega najmanje posljednje dvije godine na teritoriji FBiH, odnosno Republike Srpske,
 - da poznaje jedan od jezika ustavotvornih naroda BiH,
 - da mu nije izrečena mjera bezbjednosti protjerivanja stranca iz zemlje ili zaštitna mjera udaljenja stranca sa teritorije BiH od strane nadležnog organa i da je ta odluka još na snazi,

- da nije osuđivan na izdržavanje kazne za krivična djela sa predumišljajem na duže od 3 (tri) godine u periodu od 8 (osam) godina od podnošenja zahtjeva,
 - da se odrekne ili na neki drugi način izgubi svoje ranije državljanstvo nakon sticanja državljanstva BiH, odnosno Federacije, osim ako to nije drugačije riješeno bilateralnim sporazumom, pri čemu se odricanje ili gubitak ranijeg državljanstva neće zahtijevati ako nije dozvoljeno ili se ne može razumno zahtijevati.
4. Zaključenjem braka sa državljaninom BiH, stranac može steći državljanstvo BiH tzv. olakšanom naturalizacijom pod uslovima:
- da je brak trajao najmanje 5 (pet) godina prije podnošenja zahtjeva i da još traje u vrijeme podnošenja zahtjeva,
 - da se odrekne ili na neki drugi način izgubi svoje ranije državljanstvo nakon sticanja državljanstva BiH, osim ako to nije drugačije riješeno bilateralnim sporazumom, pri čemu se odricanje ili gubitak ranijeg državljanstva neće zahtijevati ako nije dozvoljeno ili se ne može razumno zahtijevati,
 - da ima stalni boravak u trajanju od najmanje 3 (tri) godine na teritoriji BiH, uključujući posljednju godinu na teritoriji FBiH, odnosno Republike Srpske.
5. Državljanstvo BiH biće dodijeljeno djetetu koje je rođeno ili nađeno na teritoriji, nakon stupanja na snagu Ustava BiH i čija su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili bez državljanstva ili ako je dijete bez državljanstva.
6. Državljanstvo se stiče danom donošenja pravosnažnog rješenja nadležnog entitetskog organa. Nadležni organ kojem se podnosi zahtjev je organ uprave nadležan za unutrašnje poslove prema mjestu stalnog boravišta podnosioca zahtjeva, koji je zahtjev s potrebnom dokumentacijom dužan odmah, a najkasnije u roku od 5 dana od dana prijema zahtjeva, dostaviti entitetskom ministarstvu na rješavanje. Zakonski rok za donošenje rješenja po zahtjevu je 60 dana od dana prijema zahtjeva. Rješenje entitetskog ministarstva po zahtjevu je konačno i protiv njega se ne može izjaviti žalba ali se može pokrenuti upravni spor pred Vrhovnim sudom entiteta.

Upis u matičnu knjigu rođenih

1. Rođenje djeteta upisuje se u matičnu knjigu rođenih na osnovu usmene ili pismene prijave matičaru matičnog područja mjesta gdje se dijete rodilo. Prijava rođenja djeteta se mora izvršiti u roku od 15 dana od dana rođenja djeteta.
2. Rođenje djeteta u zdravstvenoj ustanovi prijavljuje zdravstvena ustanova pismeno matičaru, nakon čega se u roku od mjesec dana od rođenja djeteta treba nadležnom matičaru prijaviti lično ime djeteta.
3. Rođenje djeteta van zdravstvene ustanove u pravilu dužan je da prijavi otac djeteta, a ako nije u mogućnosti da to učini on ili je nepoznat onda rođenje djeteta treba da prijavi član domaćinstva odnosno lice u čijem stanu je dijete rođeno ili majka, kada bude sposobna. Također, rođenje djeteta može prijaviti i lice koje je prisustvovalo porodu, kao i lice koje je saznalo za rođenje djeteta.
4. U matičnu knjigu rođenih matičar upisuje samo one činjenice i podatke koji su mu prijavljeni, odnosno koje sadrži akt nadležnog organa.
5. Iz matične knjige izdaje se izvod i uvjerenje. Izvod iz matične knjige rođenih sadrži posljednje podatke koji su upisani u matičnu knjigu rođenih do vremena izdavanja izvoda. Uvjerenje sadrži pojedine podatke upisane u matičnu knjigu ili pojedine činjenice o ličnom stanju građanina koje proizilaze iz tih podataka.

Status stranih državljana – žrtava trgovine

Za vrijeme dok borave u zemljama destinacije, žrtvama trgovine ljudima potrebno je osigurati neophodnu pomoć, uključujući medicinsku, psihološku, pravnu i siguran smještaj. Psihička i fizička stabilnost žrtve moguća je samo ukoliko postoje efikasni mehanizmi zaštite i pomoći, kao i osiguran legalan boravak u državi. Ovo je posebno bitno u preventivnom smislu kako bi se eliminirala mogućnost da žrtva bude reviktimizirana.

Fizička i psihička stabilizacija žrtve omogućava da ona uspostavi kontrolu nad svojim životom i da u nekom razumnom vremenu odluči hoće li svjedočiti u krivičnom postupku protiv trgovca i da li će pokretati tužbu radi naknade štete. Nesumnjivo da spremnost na saradnju sa organima vlasti najviše ovisi o **fizičkoj bezbjednosti žrtve trgovine**. Stoga je važno osigurati da zaštita prava i pružanje pomoći žrtvama budu osigurani ne samo dok se ona nalazi u državi destinacije, već i u toku tranzita kroz druge države (proces repatrijacije) i po povratku u matičnu zemlju.

1. Identifikacija žrtve trgovine ljudima

U cilju osiguranja zaštite žrtava trgovine i pružanja adekvatne pomoći svakako najbitnije je da se izvrši njena blagovremena identifikacija. Prilikom identifikacije žrtve trgovine ljudima potrebno je poći od definicije žrtve iz Deklaracije o osnovnim principima pravičnosti za žrtve zločina i zlopotrebe moći koja žrtvu definiše:

“Lica koja su pojedinačno ili kolektivno pretrpjela nepravdu, fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno kršenje osnovnih prava i to djelima ili nedjelima koja predstavljaju kršenje krivičnog zakona država članica, uključujući tu i one zakone kojima se zabranjuje krivična zlopotreba moći”.

Ovom Deklaracijom je utvrđena i lista osnovnih principa pravičnosti za žrtve zločina posebno u vezi sa pravom na pravičnost, pravičan tretman, naknadu obeštećenje i pomoć.

Uzimajući u obzir navedenu Deklaraciju, a polazeći od činjenice da je BiH u svom Krivičnom zakonu utvrdila kao zasebno krivično djelo trgovine ljudima, onda se definicija žrtve utvrđene Deklaracijom odnosi i na žrtve trgovine, bez obzira da li je počinitelj identifikovan, uhapšen ili krivično gonjen.

Termin “žrtva” može u određenim slučajevima uključivati i najbliže članove porodice ili lica koje je žrtva izdržavala, kao i osobe koje su pretrpjele štetu ili nepravdu pokušavajući da pruže pomoć žrtvi u nevolji ili da spriječe prevaru i nasilje. Ovo mogu biti i nevladine organizacije, te pravni zastupnik žrtve.

Pravna definicija žrtve trgovine se u praksi u BiH teško primjenjuje zbog nepostojanja jasnih pravila ili kriterija na osnovu kojih je moguće izvršiti identifikaciju žrtava trgovine. Ovo je posljedica i činjenice da je dugo vremena u praksi u BiH, posebno za vrijeme organizovanja racija u noćnim klubovima od strane IPTF i lokalne policije bio isključivo prisutan metod samoidentifikacije. Znači da su kao žrtve trgovine tretirane isključivo one osobe koje su se same izjasnile kao žrtve, te drugi indikatori za identifikaciju nisu uopće primjenjivani. Posljedica primjene ove metode su registrirani slučajevi zloupotrebe procesa asistencije žrtvama trgovine ljudima od strane vlasnika noćnih klubova koji su kroz ovaj kanal osiguravali odlazak regrutovanih stranih državljanke kućama u cilju vrbovanja novih žrtava. Naime, zbog neefikasnosti nadležnih organa, žrtve trgovine u cilju opstanka su u nekim slučajevima pristajale na saradnju sa vlasnicima noćnih klubova, a neke od njih su pristajale i da odlaze u zemlju porijekla u cilju vrbovanja novih djevojaka. Postupak samoidentifikacije kao žrtve trgovine je tim osobama osiguravao besplatan odlazak kući u cilju izvršenja preuzetog zadatka.

Kako u kontakt sa žrtvama trgovine mogu doći pripadnici Državne granične službe, carinici, službenici Odjela za strance, ljekari, medicinski i socijalni radnici, inspektori, nevladine organizacije i sl., potrebno je da budu educirani za identifikovanje žrtava trgovine. Ovo zahtijeva od nadležnih organa BiH da preduzmu korake u organiziranju edukacija. Dosada se najviše uradilo na edukaciji snaga za sprovođenje zakona, sudija i tužioca. Također, pitanje standardizacije procesa identifikacije podrazumijeva korištenje okvirne liste indikatora i upitnika koji bi olakšali identifikaciju žrtava trgovine. Nadležni organi kod identifikacije žrtava trgovine trebaju obratiti pažnju na sljedeće indikatore:

- samoidentifikaciju,
- mjesto i uslove gdje je stranac potencijalna žrtva trgovine pronađena,
- ograničenje lične slobode,
- psiho-fizičko stanje lica,
- dob lica, posebno ako su lica u dobi do 18 godina,
- način i svrha ulaska u Bosnu i Hercegovinu,
- status, kretanje i boravak lica u Bosni i Hercegovini,
- posjedovanje putne isprave,
- posjedovanje finansijskih sredstava i
- druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju.

2. Boravak za žrtve trgovine ljudima

Kako smo već istakli, procedura identifikacije žrtava trgovine ljudima nije jednostavna aktivnost. U slučajevima kada postoji dovoljno indikatora da je neka osoba žrtva trgovine, ali osoba iz razloga straha, prijete i sl. to osporava, nadležni organi treba da osobu tretiraju kao žrtvu i da joj osiguraju jedan period za razmišljanje u kojem će dobiti potrebne informacije i pravnu pomoć u cilju pojašnjenja njenog statusa.

3. Zakonska regulativa u BiH

Praksa u BiH ukazuje da najveći broj registrovanih žrtava trgovine su bile strane državljanke koje nisu ušle i boravile u BiH na zakonit način. Boravak jednog broja žrtava trgovine je bio ilegalan, dok je drugi dio nastojao legalizirati svoj boravak kroz posjedovanje falsifikovanih putnih dokumenata, viza ili odobrenja boravka. Ova činjenica je bila dovoljan osnov da nadležni organi pokrenu prekršajni ili krivični

postupak protiv ovih osoba koji je najčešće rezultirao njihovim kažnjavanjem ili protjerivanjem sa teritorije na kojoj su uhvaćene da ilegalno borave.

Tako je poznat slučaj iz 2001. godine kada je Općinski sud za prekršaje Žepče kaznio nekoliko stranih državljanki zbog odavanja prostituciji, da bi one istovremeno bile identifikovane kao žrtve trgovine ljudima i uz asistenciju IOM repatrirane kući.

Na osnovu ovakvih negativnih iskustava iz prakse, a zahvaljujući djelovanju određenog broja međunarodnih i domaćih organizacija nastojala se promijeniti praksa u cilju osiguranja primjene međunarodnog standarda kojim se zabranjuje bilo koji oblik sudskog procesuiranja žrtve trgovine za djelo koje je počinjeno u vezi sa trgovinom ljudima.

Reforma imigracijske politike u BiH je bazirana na potpunoj zaštiti žrtava trgovine ljudima. Ovo prvenstveno znači da se kroz donošenje Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu⁶⁵ uspostavio pravni mehanizam kojim je onemogućeno momentalno protjerivanje žrtve trgovine ukoliko ona nema legalnu dozvolu za boravak i rad.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH ne uređuje samo pitanje kretanja i boravka stranaca već i pravo na azil, kao i pravo na posebnu zaštitu žrtava trgovine.⁶⁶ Strancem u smislu ovog zakona smatra se svako lice koje nije državljanin BiH.

3.1. Boravak žrtava trgovine u BiH

Kada se radi o boravku stranaca koji sa pasošem i vizom uđu u BiH radi boravka na njenoj teritoriji mogu se odrediti tri stanja i to:

- privremeni boravak;
- stalni boravak;
- slučaj koji se odnosi na strance koji uživaju posebne privilegije na osnovu principa međunarodnog prava ili međunarodne kurtoazije.

3.1.1. Privremeni boravak

Stranac koji dođe u BiH sa važećom putnom ispravom može za vrijeme važenja vize, a najduže do tri mjeseca ukoliko dolazi iz države koja sa BiH ima bezvizni režim privremeno boraviti u BiH, računajući od dana prelaženja državne granice. Ipak, taj boravak na traženje stranca može se odobriti i preko tri mjeseca ukoliko stranac najkasnije u roku od 15 dana prije isteka važenja vize, odnosno bezviznog boravka podnese zahtjev za odobrenje privremenog boravka nadležnom organu. O ovom zahtjevu odlučuje Ministarstvo sigurnosti BiH u sjedištu ukoliko je stranac prije podnošenja zahtjeva u BiH boravio po osnovu izdate turističke vize. Strancu koji je u BiH ušao kao turista ne može se odobriti privremeni boravak po osnovu rada.

Osnov za odobrenje privremnog boravka je:

- brak sa državljaninom BiH;
- spajanje obitelji;
- obrazovanje;
- znanstveno-istaživački i umjetnički rad;
- rad po osnovu izdate radne dozvole ili u poslovne svrhe;

⁶⁵ Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH objavljen je u Službenom glasniku BiH broj: 29/03, a stupio je na snagu 14. oktobra 2003. Stupanjem na snagu ovog Zakona prestao je da važi Zakon o imigraciji i azilu BiH (Sl. glasnik BiH, br 23/99).

⁶⁶ Čl. 37 Zakona o kretanju i boravku stranaca glasi:

“Ministarstvo je odgovorno za osiguranje posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhu njihovog oporavka i povratka u zemlju uobičajenog boravka.

Ministarstvo će podzakonskim aktom utvrditi pravila i standarde u postupanju, kao i drugim pitanjima u vezi prihvata žrtava trgovine ljudima, njihovog oporavka i povratka (repatrijacije).”

- liječenje;
- humanitarni razlozi;

Privremeni boravak može biti odobren najduže do jedne godine ili do roka važenja putne isprave pod uslovom da stranac ispunjava opisane uslove u članu 34. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu:

- a) raspoláže dokazima kojim opravdava postojanje osnove za odobrenje privremenog boravka,
- b) raspoláže sredstvima za izdržavanje, uključujući i sredstva za zdravstvenu zaštitu,
- c) posjeduje ljekarsko uvjerenje, izdato najviše tri mjeseca od dana podnošenja zahtjeva, iz kojeg je vidljivo da ne boluje od oboljenja visokog rizika po okolinu, odnosno da je poslovno sposoban.

Stranac može zahtijevati produženje boravka ukoliko ispunjava zakonom propisane uslove, a u ovisnosti od osnova odobrenja boravka.

3.1.1.1. Privremni boravak iz humanitarnih razloga

Izuzetno, a shodno članu 35. st.1. tačka a) Zakona, strancu će biti odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga i kada ne ispunjava propisane uslove ako je žrtva organiziranog kriminala, odnosno trgovine ljudima, a cilju pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratka u zemlju uobičajenog boravka.

Za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga, uz ostale dokaze podobne za ocjenu osnovanosti zahtjeva, neophodna je ocjena organa pred kojim se vodi odgovarajući postupak (sudski, upravni) ili preporuka drugog nadležnog organa, ili nalaz specijaliste medicinske struke odgovarajuće zdravstvene ustanove o potrebi liječenja ili oporavka.

Postupak za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga provodi Ministarstvo sigurnosti u sjedištu.

Procedura odobravanja privremenog boravka iz humanitarnih razloga u slučajevima kada se radi o žrtvi trgovine, kao i postupak pomoći, zaštite i repatrijacije uređen je Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.⁶⁷

Shodno odredbama Pravilnika organi u postupanju su dužni da sa strancima za koje postoje osnovi sumnje da se radi o žrtvama trgovine postupaju kao sa žrtvama sve dok postoje navedeni osnovi sumnje.

Znači, početak zbrinjavanja potencijalnih žrtava trgovine počinje postojanjem sumnje da se radi o žrtvi trgovine a prema prethodno navedenim identifikacijskim indikatorima. Nadležni organi u postupanju, a to može biti Državna granična služba, policija, zdravstvene ustanove ali i nevladine organizacije dužni su bez odlaganja obavijestiti organizacionu jedinicu Ministarstva sigurnosti na terenu nadležnu za pitanje stranaca o sumnji da se radi o žrtvi trgovine u cilju obezbjeđenja prihvata i smještaja.

Po prijemu obavjesti, službeno lice Ministarstva sigurnosti će obaviti intervju sa potencijalnom žrtvom na jeziku koji žrtva razumije uz prethodno upoznavanje o njenim pravima. Potencijalnoj žrtvi će biti ponuđena i besplatna pravna pomoć od strane organizacije "Vaša prava"⁶⁸ nakon čega će žrtvi biti ponuđen smještaj u sigurnoj kući osiguran od strane nevladinih organizacija koje imaju potpisan sporazum sa Ministarstvom sigurnosti o pružanju ove usluge.

Ovaj način zbrinjavanja žrtve može biti do 15 dana što se smatra periodom razmišljanja za donošenje odluke o podnošenju zahtjeva za odobrenje boravka iz humanitarnih razloga.

U slučajevima kada se dob stranca ne može utvrditi sa sigurnošću, a postoje razlozi za vjerovanje da se radi o djetetu, preduzimaju se sve propisane mjere u cilju zaštite ove osobe kao djeteta, a prvenstveno se

⁶⁷ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima objavljen je u Sl.glasniku broj 33/04 od 22. jula 2004. godine, a stupio je na snagu 8 dana nakon objavljivanja.

⁶⁸ "Vaša prava" su organizacija koja se bavi pružanjem besplatne pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, a shodno Memorandumu o razumijevanju koji je potpisala sa Ministarstvom sigurnosti.

obavještava mjesno nadležni opštinski organ uprave za poslove socijalne zaštite u cilju osiguranja starateljstva.

U toku perioda predomišljanja žrtvi trgovine smještenoj u sigurnoj kući su osigurana uživanja svih prava, posebno prava na pravnu pomoć kod apliciranja za privremeni boravak iz humanitarnih razloga. Kako smo već istakli ovaj boravak može biti odobren do tri mjeseca sa mogućnošću produžavanja i njegovo odobravanje nije uslovljeno svjedočenjem žrtve u sudskim postupcima protiv trgovca.

Nesporno da ovo često stvara određene dileme u praksi, posebno kod snaga za sprovođenje zakona. Naime, postoje mišljenja da je nemoguće efikasno procesirati trgovce ljudima bez izjave žrtava. Ovako stajalište je neodrživo ako se u sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima prilazi sa aspekta zaštite ljudskih prava i uslovima kada je moguće obezbjediti druge relevantne dokaze protiv trgovca, posebno dokaze materijalne prirode. Činjenica je da ovaj pristup zahtjeva veći stepen obučenosti policije, a ponekad i duži vremenski period za otkrivanje i krivično gonjenje trgovaca. Ponovo je važno naglasiti da je prioritet zaštita žrtava trgovine ljudima i da se moraju poduzeti sve neophodne mjere kako bi se eliminirala bilo koja mogućnost njihove ponovne viktimizacije.

3.1.1.2. Pomoć i zaštita žrtava trgovine

Nesumnjivo da zaštita žrtava trgovine ne podrazumijeva samo odobravanje boravka, već uključuje različite oblike asistancije žrtvi za vrijeme njenog boravka u državi, kao što su pružanje medicinske pravne, psihološke i druge pomoći žrtvama trgovine.

Prilikom pružanja pomoći žrtvama trgovine mora se spriječiti da imena žrtava trgovine ljudima prisiljenih na rad u seks industriji ili druge imformacije relevantne za identifikaciju žrtava trgovine budu obznanjene u javnosti.

Iz prakse u BiH poznat je slučaj žrtve trgovine koja je umrla od AIDS-a, za koju je Ministarstvo unutarnjih poslova Hercegovačkog kantona obznanilo sve lične podatke, fotografiju, što su mediji iskoristili kao opravdanje da u javnost iznesu sve moguće detalje o životu žrtve. Kako se čini ponašanje medija bilo je da kada te podatke mogu obznaniti nadležni organi koji bi trebali da vode računa o primjeni međunarodnih standarda koje je BiH prihvatila, onda mogu i oni. Obrazloženje za obznanjivanje ličnih podataka žrtve je bilo zaštita javnog zdravlja a da se istovremeno nije povelu računa o zaštiti javog zdravlja kroz objavljivanje imena osoba koje su korisitile usluge žrtve prije nego što je preminula. Očito da se uspostavljanjem duplih standarda u postupanju pokušao prekriti nerad nadležnih organa u sprječavanju trgovine ljudima, a ličnost i dignitet žrtve obezvrijediti njenim tretiranjem kao kršiteljice zakona.

Kada postoje indicije da bi neko mogao obznaniti ime i druge relevantne podatke žrtve trgovine u javnosti, institucije i pojedinci koji pružaju asistenciju žrtvi trgovine moraju poduzeti sve potrebne mjere u cilju sprječavanja uključujući i podnošenje zahtjeva za izdavanje privremene mjere od nadležnih sudskih organa, kao i pokretanje sudskih postupaka protiv odgovornih koji krše ovo pravilo u zaštiti ljudskih prava.

Kod pružanja zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima značajna je uloga nevladinih organizacija te stoga je potrebno koristiti sve resurse kojim raspolažu NVO u BiH.

a) Medicinska zaštita

Nažalost, žrtve trgovine ne samo da su psihički i mentalno traumatizirane već često boluju i od veneričnih i drugih bolesti zbog činjenice da su bile seksualno eksploatisane. Nužno je osigurati zdravstvenu zaštitu žrtvama trgovine na način da im ta zaštita bude pružena od strane zdravstvenih stručnjaka obučenih za medicinsko zbrinjavanje traumatiziranih žrtava na način kojim im se pokazuje briga i poštovanje. Istovremeno, žrtvama sistem zdravstvene zaštite mora i garantovati strogu povjerljivost svih relevantnih personalnih podataka.

Trenutna situacija u BiH u pogledu pružanja medicinske pomoći žrtvama trgovine ljudima je pravno nedefinisana. Naime, prema zakonodavstvu kojim je uređena zdravstvena zaštita samo zdravstveni osiguranici imaju pravo na korištenje prava iz ove oblasti. Osobe koje nemaju status zdravstvenog osiguranika, što uključuje i strance a samim tim i žrtve trgovine, imaju pravo na zdravstvenu zaštitu samo ukoliko se radi o hitnom slučaju kada je život te osobe doveden u opasnost.

Očito da država nije preduzela dovoljno mjera u cilju ispunjenja međunarodnih obaveza preuzetih potpisivanjem Protokola o sprječavanju i suzbijanju trgovine, kao i drugih relevantnih međunarodnih standarda. Podijeljena nadležnost za zdravstvenu zaštitu na različitim nivoima vlasti nije prihvatljivo obrazloženje za neobezbjeđenje uživanja prava u ovoj oblasti za žrtve trgovine ljudima. Praktična zdravstvena zaštita žrtava trgovine se uglavnom vrši putem nevladinih organizacija koje zbrinjavaju žrtve, ali se to ne može smatrati efikasnim i održivim sistemom.

b) Pravna pomoć

Kao što je već istaknuto pravna pomoć žrtvama trgovine je osigurana od momenta sumnje da se radi o žrtvi kroz asistenciju organizacije "Vaša prava". Kako je Sporazum između ove organizacije i Ministarstva sigurnosti BiH o saradnji potpisan u septembru 2004. godine, još je prerano govoriti o efektima ovog sistema zaštite žrtava trgovine. I sama činjenica da je žrtvama osigurana besplatna pravna pomoć u ostvarenju njihovih prava je dovoljna garancija zaštite uz uslov da saradnja između organizacija koje zbrinjavaju žrtve trgovine, pružaju pravnu pomoć i resornog ministarstva bude u potpunosti koordinirana.

Pravna pomoć prvenstveno podrazumijeva obezbjeđenje svim žrtvama trgovine ljudima kao i svim licima koje mogu biti žrtve trgovine informacija o njihovim pravima, a posebno o pravu na traženje kompenzacije, odštete ili rehabilitacije.

Od ostalih vidova pravne pomoći izdvajamo asistenciju u uspostavljanju komunikacije sa diplomatsko-konzularnim predstavništvom države porijekla žrtve trgovine, podrška žrtvi kao svjedoku i sl.

Naravno da se pri pružanju pravne pomoći mora osigurati pažljiva komunikacija sa žrtvom uz sve potrebne mjere zaštite njene privatnosti i psihičke sigurnosti.

Žrtva treba da bude konstantno informirana o toku postupka u vezi sa svojim podnescima, faktorima koji joj mogu pomoći da sazna kako se vodi krivični postupak i kako se donosi sudska odluka. Obaveza je posebno da žrtva bude informirana o oslobađanju ili puštanju optuženog lica ili o izricanju kazne okrivljenom licu.

Obaveza pravnog savjetnika žrtve je i da preduzme sve neophodne radnje u cilju sprječavanja da žrtva trgovine bude sudski gonjena za narušavanje javnog reda i mira kroz odavanje prostituciji ili zbog ilegalnog ulaska ili boravka u BiH ili posjedovanja falsifikovane putne ili druge isprave.

Ove radnje uključuju podnošenje zahtjeva za obustavljanje pokrenutog postupka ili žalbu na odluku o kažnjavanju ili korištenje vanrednih pravnih lijekova i dr., a shodno proceduralnim zakonima, kao i poduzimanje mjera u slučaju kada je donešena odluka o protjerivanju žrtve trgovine kako bi se spriječilo izvršenje ove odluke, posebno ako postoji sumnja da bi život žrtve trgovine pri povratku kući mogao biti ugrožen nasiljem.

c) Psihološka pomoć

Organizacije koje zbrinjavaju žrtve trgovine osiguravaju i psihološku pomoć žrtvi ukoliko se procijeni da je ona neophodna ili žrtva sama zahtijeva.

d) Obrazovanje i profesionalno obučavanje

Žrtve trgovine imaju pravo na obrazovanje i profesionalno obučavanje unutar programa organizacija koje zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima. Također, žrtve trgovine imaju pravo na obrazovanje unutar sistema u onoj mjeri u kojoj ima bilo koji drugi stranac. Znači, ne postoji poseban oblik pristupa obrazovanju za žrtve trgovine ljudima. U slučaju kada se žrtva trgovine odluči da se obrazuje u BiH stiče pravo da

zahtijeva privremeni boravak po ovom osnovu. Ne postoje nikakve dodatne pogodnosti za obrazovanje žrtava trgovine.

e) Pravo na repatrijaciju

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na repatrijaciju, koja se u BiH obavlja putem Međunarodne organizacije za imigracije, a shodno Sporazumu potpisanom između ove organizacije i Ministarstva sigurnosti.

Važno je osigurati da povratak žrtve trgovine ljudima bude dobrovoljan i da postoje garancije da žrtva po povratku u svoju zemlju neće biti ponovo regrutovana u trgovinu ljudima.

Ovo je veoma osjetljivo pitanje, posebno ako se ima u vidu da je potrebno dati podršku žrtvi u njenom održivom povratku u zemlju porijekla bez otkrivanja informacija da je bila žrtva trgovine.

Također je veoma važno osigurati dobru saradnju između organizacija koje zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima, pružaju pravnu pomoć i asistiraju u njenoj repatrijaciji na principima partnerstva i međusobnog uvažavanja.

3.2. Pravo na azil

“Palermo Protokol” u svojoj “klauzuli o pridržanom pravu” izričito propisuje da: *“Ništa iz ovog protokola neće uticati na prava, obaveze i odgovornosti država i pojedinaca prema Međunarodnom pravu, uključujući i međunarodno humanitarno pravo i Međunarodni zakon o ljudskim pravima i, naročito, kada je primjenjivo Konvenciju iz 1951. i Protokol iz 1967. koji se odnose na status izbjeglica i princip nevraćanja kako je u njemu sadržan.”*⁶⁹ Ova odredba Palermo Protokola je inkorporirana u odredbi o “zaštiti prava” Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (Pravilnik o žrtvama trgovine).⁷⁰ Pristup postupku azila i specifična prava žrtava trgovine u ovome postupku također su propisana i Pravilnikom o azilu u BiH (Pravilnik o azilu).⁷¹

a) Kategorije osoba kojima se obezbjeđuje zaštita u postupku azila u BiH

U skladu sa Zakonom o boravku i kretanju stranca i azilu (Zakon)⁷², BiH je dužna pružiti zaštitu *izbjeglicama*, a to su (a) *stranci koji su se zbog opravdanog straha od progona zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, ili zbog političkog mišljenja, našli izvan zemlje čije državljanstvo imaju i koji ne mogu ili zbog straha neće da traže zaštitu te zemlje, ili* (b) *stranci, ako nemaju državljanstva, a nalaze se izvan zemlje u kojoj su imali svoje uobičajeno mjesto boravka, usljed takvih događaja, ne mogu ili zbog straha ne žele u nju da se vrate.*⁷³

BiH je također dužna pružiti zaštitu strancima koji su u opasnosti da budu podvrgnuti *mučenju ili drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju, ili kažnjavanju*⁷⁴ (osobe iz člana 79 Zakona).

U ovom kontekstu važno je istaći da *proživljeno iskustvo trgovane osobe samo po sebi može predstavljati progon koji vodi priznavanju izbjegličkog statusa*. Kao što je nevedeno u “Smjernicama za međunarodnu zaštitu” UNHCR-a⁷⁵: *“Regrutovanje žena i maloljetnika silom ili prevarom u svrhu prisilne prostitucije ili seksualne eksploatacije predstavlja jedan vid nasilja zasnovanog na spolnoj određenosti ili zlostavljanju koje čak može dovesti i do smrti. Ono se može smatrati jednim vidom*

⁶⁹ Član 14, Palermo Protokol o suzbijanju, sprječavanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom

⁷⁰ Član 23, Pravilnika o zaštiti stranaca- žrtava trgovine ljudima, koji je objavljen u Sl. glasniku BiH br. 33/04, 22. jula 2004. godine.

⁷¹ Član 22 (a), Pravilnik o azilu u BiH, koji je objavljen u Službenom glasniku BiH br. 26/04, 7. juna 2004. godine.

⁷² Zakon je objavljen u Službenom glasniku BiH br. 29/03 i 4/04

⁷³ Član 72 Zakona koji je u cijelosti u skladu sa Članom 1, A (2) Konvencije iz 1951. o statusu izbjeglica.

⁷⁴ Član 79, Zakona i član 2 (c) Pravilnika o azilu.

⁷⁵ Smjernice za međunarodnu zaštitu, “Proganjanje vezano za spolnu određenost u kontekstu člana 1 A (2) Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine i njenog Protokola iz 1967. godine” (točka 18), UNHCR, 7 maj 2002. godine – prevod na bosanski jezik je obezbijedio UNHCR, Ured Predstavnik za Bosnu i Hercegovinu.

mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja. Osim toga žene ili maloljetnici koji su predmet trgovine ljudima mogu se suočiti sa ozbiljnim reperkusijama nakon bijega ili povratka, kao što su odmazda ili osveta od strane krugova ljudi ili pojedinaca koji su uključeni u trgovinu ljudima, realna mogućnost da će ponovo postati predmet trgovine, ozbiljni ostracizmi od strane njihove zajednice ili porodice, ili teška diskriminacija”.

Da li stranac ispunjava uslove propisane definicijom izbjeglice, kao i da li stranac treba biti zaštićen u BiH zbog njegove izloženosti mučenju ili drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju se utvrđuje u **postupku azila**.⁷⁶ Ovaj postupak je povjerljiv kao i svi podaci do kojih se u toku ovoga postupka dođe.⁷⁷

b) Pristup postupku azila i princip zabrane vraćanja ili protjerivanja

Svaki stranac u BiH koji zatraži azil bilo na granici ili na teritoriji BiH smatra se tražiocem azila prema Zakonu i Pravilniku o azilu.⁷⁸ Pravilnik o azilu i Pravilnik o žrtvama trgovine potvrđuje pravo žrtve trgovine da traže azil u BiH i da za vrijeme trajanja tog postupka bude smještena u **skloništu** namijenjenom za žrtve trgovine ljudima.⁷⁹

U skladu sa **principom zabrane vraćanja (non refoulement)** stranci ne mogu biti ni na koji način vraćeni ili protjerani na teritoriju : **(a)** gdje bi im život ili sloboda bili ugroženi zbog njihove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, ili zbog političkog mišljenja, bez obzira da li su zvanično dobili azil ili **(b)** gdje postoji osnovana sumnja da bi ta lica bila u opasnosti da budu podvrgnuta mučenju ili drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju, ili kažnjavanju. Stranci se, također, ne mogu poslati u zemlju u kojoj nisu zaštićeni od slanja na takvu teritoriju.⁸⁰ **Organi u postupanju su obavezni da ovakve slučajeve upućuje Ministarstvu sigurnosti radi provođenja postupka azila** u kojem se treba utvrditi da li takvoj osobi može da se: (i) odobri azil i utvrdi izbjeglički status ili (ii) postoje uslova za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga u smislu člana 79. i člana 35. (1) (d) Zakona. **Tražilac azila se ne može protjerati dok rješenje po njegovom zahtjevu za azil ne bude pravosnažno odbijeno.**⁸¹

Od momenta podnošenja zahtjeva za azil žrtva trgovine ljudima uživa punu zaštitu kao tražilac azila, što **isključuje primjenu propisa koji se odnose na pravu na boravak stranaca-žrtava trgovine ljudima.**⁸² Tražioci azila, izbjeglice i osobe iz člana 79. Zakona po istom ovom osnovu ne mogu biti prekršajno kažnjene kao ostali stranci u BiH. Tako na primjer, žrtva trgovine ljudima koja traži azil u BiH dobija dozvolu boravka kao tražilac azila i neće dobiti dozvolu boravka kao žrtva organizovanog kriminala, odnosno trgovine ljudima po osnovu člana 35 (1) (a) (b) Zakona. Ova osoba, ako je ušla ili boravila u BiH ilegalno, ne može zbog toga biti kažnjena.⁸³

c) Postupak azila u BiH

Zahtjev za azil se podnosi jednom od sljedeća tri organa: (i) organizacionoj jedinici Ministarstva sigurnosti na terenu (sadašnjim odjeljenima za strance kantonalnih-entitetskih MUP-ova), (ii) Sektoru za azil u sjedištu Ministarstva sigurnosti, ili (iii) kantonalnim-entitetskim MUP-ovima (policijske uprave).⁸⁴ Nakon podnošenja zahtjeva za azil tražiocu azila se izdaje **potvrda o podnesenom zahtjevu** sa rokom

⁷⁶ Poglavlje VII Zakona

⁷⁷ Član 77, Zakona i član 41, Pravilnika o azilu

⁷⁸ Član 4 (e) Zakona i član 2, (a) Pravilnika o azilu

⁷⁹ Član 22, Pravilnika o azilu i članovi 15 (4) i 23, Pravilnika o žrtvama trgovine.

⁸⁰ Član 60, Zakona i član 3, Pravilnika o azilu.

⁸¹ Član 61, Zakona.

⁸² Član 90, Zakona i člana 4, Pravilnika o azilu

⁸³ Član 90, u vezi sa članom 77, Zakona.

⁸⁴ Član 14, Pravilnik o azilu.

važnja do sedam (7) dana i ova potvrda služi kao dozvola boravka. Prije isteka važnosti ove potvrde, tražilac azila se treba obratiti Sektoru za azil koji je dužan izdati **karton tražioca azila**. Ovaj karton služi kao dozvola boravka i izdaje se na rok do tri (3) mjeseca sa mogućnošću produženja roka važnosti sve do donošenja pravosnažne odluke o zahtjevu za azil. Tražilac azila čiji karton treba produžiti dužan je podnijeti zahtjev za produženje važnja kartona organizacionoj jedinici Ministarstva sigurnosti na terenu (sadašnjim odjeljenima za strance kantonalnih-entitetskih MUP-ova) najkasnije petnaest (15) dana prije isteka roka važnosti kartona.⁸⁵

Postupak azila provodi Sektor za azil u Ministarstvu sigurnosti. U toku postupka prioritarno se rješavaju zahtjevi sljedećih kategorija tražioca azila: (i) žrtve nasilja, mučenja ili traume, (ii) lica, posebno žene, koje su izložene riziku nasilja, mučenja ili traume, (iii) starci ili invalidi, (iv) razdvojene djeca, (v) osobe kojima je potreba hitna medicinska pomoć.⁸⁶ Ukoliko je tražilac azila maloljetna osoba bez staratelja, Sektor za azil će po službenoj dužnosti tražiti od nadležnog centra za socijalni rad da imenuje staratelja.⁸⁷ Tražilac azila također ima pravo na prevodioca istog spola i besplatnu pravnu pomoć u toku postupka azila.⁸⁸ Na osnovu Protokola zaključenog između Ministarstva sigurnosti i NVO Vaša prava, besplatnu pravnu pomoć pružaju pravnici i advokati navedene nevladine organizacije.

Nakon provedenog postupka azila, Ministarstvo sigurnosti može tražiocu azila: (i) priznati pravo na izbjeglički status ili (ii) naložiti izdavanje dozvole privremenog boravka iz humanitarnih razloga u skladu sa članom 79. Zakona.⁸⁹ U slučaju da tražilac azila nije zadovoljan odlukom Ministarstva, ima pravo na tužbu Sudu Bosne i Hercegovine koja se treba podnijeti u roku od dva (2) mjeseca od dana kada je uručeno rješenje upravnog organa.⁹⁰

d) Prava žrtava trgovine ljudima koji su tražioci azila

Generalno govoreći, tražioci azila imaju pravo na zakonit boravak na teritoriji BiH do donošenja pravosnažne odluke po njihovom zahtjevu za azil. Tražiocima azila će se u toku cijelog postupka omogućiti da kontaktiraju UNHCR.⁹¹ Po potrebi, tražiocima azila se omogućava: osnovna zdravstvena zaštita, smještaj u i prevoz do azilantskog centra, ishrana, osnovno obrazovanje, besplatna pravna pomoć po pitanjima vezanim za postupak, odjeća, obuća i sredstva za ličnu higijenu.⁹² Maloljetni tražioci azila bez roditeljske pratnje imaju pravo na staratelja i sve radnje vezane za maloljetnike u ovom postupku biće prevashodno vođene u najboljem interesu djeteta.⁹³ Tražitelji azila neće biti kažnjeni zbog ilegalnog ulaska ili boravka u BiH.⁹⁴

Žrtve trgovine ljudima koje su podnijele zahtjev za azil imaju pravo da u toku trajanja ovoga postupka borave u centru za smještaj žrtava trgovine ljudima.⁹⁵

e) Prava izbjeglica i osoba sa privremenim boravkom iz humanitarnih razloga u skladu sa članom 79. Zakona

⁸⁵ Član 17, Pravilnik o azilu.

⁸⁶ Član 24, Pravilnik o azilu.

⁸⁷ Član 7, Pravilnik o azilu.

⁸⁸ Članovi 76 (3) Zakona i članovi 9, 10, 26 (2) Pravilnika o azilu

⁸⁹ Član 28, Pravilnika o azilu.

⁹⁰ Član 78 Zakona.

⁹¹ Član 12, i 27, Pravilnik o azilu.

⁹² Član 80, Zakona i član 32, Pravilnika o azilu.

⁹³ Članovi 6, i 7, Pravilnik o azilu.

⁹⁴ Član 75, Zakona i član 5, Pravilnika.

⁹⁵ Član 22, Pravilnika o azilu i član 15 (4) Pravilnika o žrtvama trgovine.

Strancu, koji je pravosnažnim rješenjem stekao status izbjeglice, Ministarstvo sigurnosti po službenoj dužnosti pribavlja od Ministarstva civilnih poslova **jedinstveni matični broj stranca-izbjeglice**. Nakon pribavljanja ovog broja, Sektor za azil poziva izbjeglicu da podnese zahtjev za **izbjeglički karton koji je identifikacioni dokument i dozvola prebivališta u BiH**.⁹⁶ Status izbjeglice se u načelu dodjeljuje bračnom drugu, maloljetnoj djeci i ostalim izdržavanim članovima domaćinstva, koji imaju sva prava kao i stranac kojem je priznat izbjeglički status. Članovi obitelji izbjeglice koji se nalaze u inostranstvu imaju i pravo na ulaznu vizu.⁹⁷ Osoba kojoj je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga u skladu sa članom 79. Zakona, u principu ima pravo na dozvolu boravka do jedne (1) godine i u tu svrhu dobija naljepnicu dozvole boravka koja se treba nalijepiti na validan putni dokument te osobe. Ali ako ova osoba nema validan putni dokument onda joj se izdaje **identifikacioni dokument za osobe sa boravištem na humanitarnoj osnovi** na koji će se nalijepiti gore-navedena naljepnica dozvole boravka.⁹⁸

Izbjeglice također stiču prava zagarantovana članovima 3 – 34 Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. (npr. pravo na vjeroispovijest, stalni boravak, oslobođeni su od reciprociteta, imaju pravo na opšte obrazovanje, radno i socijalno zakonodavstvo, itd). Priznatim izbjeglicama se omogućava pravo na: rad, obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu pod istim uslovima kao i državljanima BiH.⁹⁹ Izbjeglice imaju i pravo na putnu ispravu. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je zaduženo da donese u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti, Ministarstvom civilnih poslova i UNHCR-om podzakonski akt kojim će propisati način ostvarivanja ovih prava.¹⁰⁰ Činjenica da ovaj podzakonski akt nije donesen u Zakonom propisanom roku ne bi trebala imati negativne posljedice na izbjeglice kojima su ta prava već zagarantovana Zakonom. Isto važi i za osobe sa **privremenim boravkom iz humanitarnih razloga u skladu sa članom 79. Zakona**, koje imaju pravo na: rad, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i obrazovanje pod istim uslovima kao i državljanima BiH, ali do sada nije donesen podzakonski akt kojim je pristup ovim pravima primjereno razrađen.¹⁰¹

3.3. Putni list

Putni list za strance je putna isprava koja se izdaje strancu koji nema važeću putnu ispravu i važi za jedno putovanje. Ova putna isprava se izdaje na osnovu teritorijalnog suvereniteta.

Putni list se izdaje strancu u slučajevima:

- o Kada je važeća putna isprava izgubljena ili uništena i ne može se zamijeniti, a država čiji je državljanin nema svoj DKP u BiH, niti njen interes zastupa druga država, kako bi se tom strancu omogućio povratak u državu u kojoj ima uobičajeno mjesto boravka;
- o Koji je imao odobren azil ili odobrenje boravka iz humanitarnih razloga, ili uživa neki drugi oblik zaštite na osnovu zakona, kako bi mu se omogućio povratak u matičnu zemlju, ili u državu u kojoj ima uobičajeno mjesto boravka, ili u treću državu koja to lice prihvata;
- o Koji je dobio otpust iz državljanstva BiH radi putovanja u inozemstvo.

Putni list za strance može se izdati i u drugim slučajevima, ukoliko za to postoje opravdani razlozi, u skladu s podzakonskim aktom koji donosi Ministarstvo.

Putni list za strance izdaje nadležna organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti kojoj je prijavljen gubitak ili uništenje putne isprave, odnosno na čijem području stranac ima prijavljeno boravište ili prebivalište.

⁹⁶ Član 35, Pravilnik o azilu.

⁹⁷ Član 81 (3) Zakona.

⁹⁸ Član 38, Pravilnik o azilu.

⁹⁹ Član 81 (3) Zakona.

¹⁰⁰ Član 34, Pravilnik o azilu.

¹⁰¹ Član 35 (3) Zakona i član 39, Pravilnika o azilu.

Putni list za strance izdaje se licima koja su navršila 18 godina, a ako je lice mlade od 18 godina lični podaci za njega unose se u putnu ispravu roditelja ili staratelja.

Pored navedenih putnih isprava za strance može se izdati i drugim strancima ako za to postoje opravdani razlozi. Izdavanje putnog lista strancima je stvar procjene nadležnog organa.

Pitanje izdavanja putnog lista za strance je značajno u slučajevima ako je žrtva trgovine u BiH boravila ilegalno bez posjedovanja putne isprave ili je ista bila falsifikovana, kako bi žrtvi bio omogućen povratak u zemlju porijekla. U praksi su također registrirani slučajevi da je žrtvama trgovine ljudima istekla putna isprava, da države porijekla odbijaju produženje u diplomatsko-konzularnim predstavništvima, a da se istovremeno žrtve boje vratiti kući. Jasno je da BiH ovim osobama može izdati putni list za putovanje u matičnu zemlju, što one odbijaju. U ovakvim slučajevima, svakako je važno da BiH putem nadležnih organa ostvari kontakt sa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemalja porijekla u iznalaženju rješenja najpovoljnijeg za žrtvu. Ovo je posebno bitno u situaciji ako ta osoba ima namjeru da zaključi brak sa državljaninom BiH ili je u toku boravka u BiH rodila dijete koje je dobilo BiH državljanstvo.

Pregled poglavlja o boravišnom statusu stranca – žrtve trgovine

- I. Psihička i fizička stabilnost žrtve moguća je samo ukoliko postoje mehanizmi zaštite i pomoći i postojanje legalne dozvole za boravak.
- II. U cilju osiguranja zaštite žrtava trgovine i pružanja adekvatne pomoći svakako najbitnije je da se izvrši blagovremena njena identifikacija. Prilikom identifikacije žrtve trgovine ljudima potrebno je poći od definicije žrtve iz Deklaracije o osnovnim principima pravičnosti za žrtve zločina i zloupotrebe moći koja žrtvu definiše:
“Lica koja su pojedinačno ili kolektivno pretrpjela nepravdu, fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno kršenje osnovnih prava i to djelima ili nedjelima koja predstavljaju kršenje krivičnog zakona država članica, uključujući tu i one zakone kojima se zabranjuje krivična zloupotreba moći”
- III. Termin “žrtva” može u određenim slučajevima uključivati i najbliže članove porodice ili lica koje je žrtva izdržavala, kao i osobe koje su pretrpjele štetu ili nepravdu pokušavajući da pruže pomoć žrtvi u nevolji ili da spriječe prevaru i nasilje. Ovo mogu biti i nevladine organizacije, te pravni zastupnik može podnijeti zahtjev za naknadu štete.

- IV. Nadležni organi kod **identifikacije žrtava trgovine** trebaju obratiti pažnju na sljedeće **indikator**e:
- a. samoidentifikaciju,
 - b. mjesto i uslove gdje je stranac potencijalna žrtva trgovine pronađena,
 - c. ograničenje lične slobode,
 - d. psiho-fizičko stanje lica,
 - e. dob lica, posebno ako su lica u dobi do 18 godina,
 - f. način i svrha ulaska u Bosnu i Hercegovinu,
 - g. status, kretanje i boravak lica u Bosni i Hercegovini,
 - h. posjedovanje putne isprave,
 - i. posjedovanje finansijskih sredstava i
 - j. druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju.
- V. Pitanje kretanja i boravka stranaca u BiH i azila uređeno je Zakonom o kretanju i boravku stranca i azilu, Sl.glasnik BiH, br. 29/03 od 6. oktobra 2003.godine.
- VI. Stranci u BiH imaju pravo da traže **privremeni boravak** po osnovu: braka sa državljaninom BiH, spajanja obitelji, obrazovanja, znanstveno-istaživačkog i umjetničkog rada, rada po osnovu izdate radne dozvole ili u poslovne svrhe, liječenja i humanitarnih razloga.
- VII. Žrtva trgovine ljudima u BiH shodno članu 35. st.1. tačka a) Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu žrtvi trgovine ljudima će biti **odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga** i kada ne ispunjava propisane, u cilju pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratka u zemlju uobičajenog boravka. Za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga, uz ostale dokaze podobne za ocjenu osnovanosti zahtjeva, neophodna je ocjena organa pred kojim se vodi odgovarajući postupak (sudski, upravni) ili preporuka drugog nadležnog organa, ili nalaz specijaliste medicinske struke odgovarajuće zdravstvene ustanove o potrebi liječenja ili oporavka.
- VIII. **Postupak za odobrenje** privremenog boravka iz humanitarnih razloga provodi Ministarstvo sigurnosti u sjedištu, a prema odredbama Pravilnika o zaštiti žrtava trgovine – stranaca, Sl.glasnik BiH, br. 33/04.
- IX. Žrtvama trgovine ljudima u BiH je osigurana pomoć i zaštita od strane nevladinih organizacija koje imaju potpisan sporazum o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti, a čije podaci su dati kao dodatak ovog Priručnika.
- X. Pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima u BiH pruža organizacija “Vaša prava” koja je potpisala Sporazum o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti u septembru 2004. godine, dok se repatrijacija žrtava trgovine obavlja preko Međunarodne organizacije za migracije.
- XI. U toku boravka u sigurnoj kući žrtva trgovine ljudima ima pravo na medicinsku, psihološku, pravnu i socijalnu zaštitu.
- XII. U slučajevima kada se dob stranca ne može utvrditi sa sigurnošću, a postoje razlozi za vjerovanje da se radi o djetetu, preduzimaju se sve posebne propisane mjere u cilju zaštite ove osobe kao djeteta, a prvenstveno se obavještava mjesno nadležni opštinski organ uprave za poslove socijalne zaštite u cilju osiguranja starateljstva.
- XIII. U toku cijelog postupka zbrinjavanja žrtve trgovine mora se strogo voditi računa o zaštiti njene privatnosti, digniteta i poštovati njeno pravo mišljenje.

Prekršajna odgovornost žrtava trgovine

U većini kantonalnih Zakona o javnom redu i miru propisana je prekršajna odgovornost lica koja se odaju prostituciji, te za taj prekršaj propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 60 dana, kao i mogućnost izricanja mjere protjerivanja stranca. Nesumnjivo, a prema prethodno izloženoj materiji da navedene odredbe nisu u skladu sa međunarodnim standardima o zaštiti žrtava trgovine ljudima, kao i relevantnom ustavnom i zakonskom okviru BiH zbog čega je potrebno preduzeti mjere u cilju njihovog usklađivanja. Istovremeno, osobe koje primjenjuju zakon su dužne da se suzdrže od primjene ovih odredbi, a shodno odredbama Ustava BiH kojim se uređuje pitanje kolizije zakona sa međunarodnim standardom i nameće obaveza direktne primjene međunarodnog standarda.